

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЦИБ ІРИНА СЕРГІЇВНА

УДК 343.211

ДИСЕРТАЦІЯ

ПОНЯТТЯ НАРУГИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

08 Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктор філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Ірина Циб

Науковий керівник: Покайчук Віталій Ярославович, кандидат юридичних наук,
доцент

Дніпро 2024

АНОТАЦІЯ

Циб І.С. Поняття наруги за кримінальним правом України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2024.

У дисертації шляхом проведеного аналізу теоретичних положень кримінально-правової науки та юридичної практики застосування кримінально-правових норм, ознакою яких є наруга вирішується науково-практичне завдання, що полягає у виокремленні можливих шляхів та пропозицій щодо вдосконалення тих кримінально-правових норм, ознакою яких виступає наруга, а також у подальшій розробці та вдосконаленні вже існуючих положень теорії кримінального права та закону про кримінальну відповідальність.

Зокрема, обґрунтована необхідність закріплення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, ознакою яких є наруга в умовах воєнного стану. Зроблено висновок про необхідність криміналізації наруги над офіційними символами Європейського союзу, Організацій Об'єднаних Націй та НАТО. Висунуто обґрунтовану пропозицію про криміналізацію наруги над місцем вшанування пам'яті про померлу особу (місцем, де відсутнє тіло/оснатки померлої особи або її прах, але яке має значення для людей, які вшановують пам'ять про таку особу).

Удосконалено положення про те, що поняття «осквернення/оскверняти» в диспозиції ст. 297 КК України є більш доцільним, оскільки зазначене поняття охоплює як дії, які характеризуються поняттям «наруга» згідно словників української мови, так і дії, які утворюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України та дії, які закріплені у Законі України «Про поховання та похоронну справу». Удосконалено твердження, що в назві та диспозиції кримінального правопорушення,

передбаченого ст. 338 КК України поняття «зневага/зневаження» є більш доцільним. Поняття «зневага» є протилежним за значенням поняттям поняттю «повага». В Конституції України закріплено обов'язок громадян виявляти шану державним символам України, тобто поважати їх. За таких умов було б доцільним в назві та диспозиції статті 338 КК України – кримінально-правової норми, яка встановлює відповідальність за невиконання цього обов'язку також використовувати одно корінний термін «зневага».

Розвинуто положення щодо необхідності закріплення на рівні Закону порядку використання державних символів України.

Встановлено, що питанням кримінальних правопорушень, ознакою яких виступає «наруга» присвячено значну кількість наукових монографічних праць. В той же час питання «наруги» в кримінальному праві України все ще залишається малодослідженим, оскільки у більшості своїй науковці або взагалі не розкривали поняття «наруга» або використовували поняття, яке міститься у словниках української мови чи у науково-практичних коментарях.

Встановлено, що запропоновані у словниках визначення поняття «наруги» не зовсім вдало співвідносяться із діями, які утворюють об'єктивну сторону кримінальних правопорушень, ознакою яких є «наруга». Поняття «наруга» має значну кількість синонімів, проте жоден з них не в змозі повністю охопити ті дії, які входять в поняття «наруга». Саме поняття «наруга» є також синонімом поняття «зелживость». Вказане поняття «зелживость» використовувалося для опису значного обсягу діянь, вчинення яких посягали на честь та гідність особи. Проте такі дії жодним чином не охоплюють ті дії, які входять в сучасне поняття «наруга». Таким чином поняття «зелживость», як і похідне від нього поняття-синонім «наруга» не зовсім доречно використовувати в кримінальних правопорушеннях, передбачених статтями 297 та 338 КК України.

Встановлено, що вперше кримінальне правопорушення, ознакою якого є «наруга» було закріплено Артикулом 22 Глави 25 Прав, за якими судиться малоросійський народ. Ним встановлено кримінальну відповідальність за

крадіжку з церкви чи інших святих місць а також за розриття могил і обкраданням покійників. В оригіналі тексту документа вживається термін «поруганіє», що в перекладі на сучасну українську мову означає «наруга».

Доведено, що першою в сучасному розумінні кримінально-правовою нормою, яка встановлювала кримінальну відповідальність за наругу над могилою була ст. 256 Глави 4 Розділу 2 Уложення про покарання кримінальні та виправні. Першою в сучасному розумінні кримінально-правовою нормою, яка встановлювала кримінальну відповідальність за наругу над державними символами була ст. 87 КК УРСР 1922 року.

Підтримано концепцію «об'єкт злочину – суспільні відносини». Зроблено висновок, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України виступають суспільні відносини, які регулюють суспільну мораль в частині недопущення зневажливого ставлення до померлих осіб, місць їх поховання та місць вшанування. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 338 КК України виступають суспільні відносини у сфері здійснення адміністративно-розпорядчих та інших функцій органами державної влади та органами місцевого самоврядування в частині недопущення зневажливого ставлення до державних символів України.

Встановлено, що предметом кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України є могила, місце поховання, тіло (останки, прах) померлого, урна з прахом померлого, предмети, що знаходяться на (в) могилі/ місці поховання, предмети, що знаходяться на тілі (останках, прахові) померлого, братська могила, могила Невідомого солдата, пам'ятник місце вшанування пам'яті. Предметом кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 КК України є Державний Прапор України, великий Державний Герб України, малий Державний Герб України, Державний Гімн України, державні символи інших держав, а також офіційні символи Європейського союзу, Організацій Об'єднаних Націй та НАТО.

Доведено, що об'єктивна сторона кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга, характеризується вчиненням активних дій. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 України є «публічність».

На основі проведеного аналізу зроблені висновки, що зазвичай особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 297 КК України є фізична особа – громадянин України, у віці від 25 до 45 років, який веде антисоціальний спосіб життя, зловживає алкоголем чи наркотичними засобами внаслідок чого можуть виникати тимчасові психічні розлади, але які жодним чином не впливають на здатність такої особи усвідомлювати свої дії та керувати ними. Особою, яка зазвичай вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 338 КК України є фізична особа – громадянин України, у віці від 25 до 45 років, який веде низько соціальний спосіб життя, не розвивається, досить часто зловживає алкоголем чи наркотичними засобами внаслідок чого можуть виникати тимчасові психічні розлади, але які жодним чином не впливають на здатність такої особи усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Підтримано положення щодо умисної форми вини кримінальних правопорушень, ознакою яких виступає наруга. Вид умислу – прямий.

Встановлено, що факультативною ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України найчастіше виступає корисливий мотив. Факультативною ознакою кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 КК України найчастіше виступає мотив - явна неповага до суспільства, явна неповага до держави, явна неповаги до державних символів, які зазвичай використовуються як синоніми.

Запропоновано внести зміни до ст. 297 та ст. 338 КК України. Редакції змінених статей наведені у висновках наукового дослідження.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, наруга, осквернення, зневага, моральність, могила, прах, місце поховання, тіло, державні символи, Державний Прапор України, Державний Гімн України, Державний Герб України.

SUMMARY

Tsyb I.S. The Concept of Desecration in Ukrainian Criminal Law.

Doctoral thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 - Law - Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2024.

The dissertation, by analysing the theoretical provisions of criminal law science and legal practice of application of criminal law provisions with desecration as a feature, solves the scientific and practical task of identifying possible ways and proposals for improvement of those criminal law provisions with insult as a feature, as well as further development and improvement of the existing provisions of the theory of criminal law and the law on criminal liability.

In particular, the author substantiates the need to consolidate criminal liability for offences involving insult under martial law. The author concludes that it is necessary to criminalise the desecration of the official symbols of the European Union, the United Nations and NATO. The author makes a reasonable proposal to criminalise the desecration of a place of remembrance of a deceased person (a place where the body/items of a deceased person or his/her ashes are not present, but which is important for people who commemorate such a person).

The author improves the provision that the concept of "defilement" in the wording of Article 297 of the Criminal Code of Ukraine is more appropriate, since this concept covers both actions characterised by the concept of "indignation" according to the dictionaries of the Ukrainian language and actions constituting the objective side of the criminal offence under Article 297 of the Criminal Code of Ukraine and actions established by the Law of Ukraine "On Burial and Funeral Business". The author has improved the statement that the concept of "contempt/disregard" is more appropriate in the title and disposition of the criminal offence under Article 338 of the CC of Ukraine. The concept of "contempt" is the opposite in meaning to the concept of "respect". The Constitution of Ukraine establishes the obligation of citizens to honour the state symbols of Ukraine, i.e. to respect them. Under these circumstances, it would be appropriate to use the same root

word "contempt" in the title and wording of Article 338 of the Criminal Code of Ukraine, a criminal law provision that establishes liability for failure to fulfil this obligation.

The author develops the provisions on the necessity of legal regulation of the procedure of using the state symbols of Ukraine.

It is noted that a considerable number of scientific monographs have been devoted to the issues of criminal offences characterised by "outrage". At the same time, the issue of "outrage" in the criminal law of Ukraine is still poorly understood, since most scholars either did not disclose the concept of "outrage" at all or used the concept contained in dictionaries of the Ukrainian language or in scientific and practical comments.

The author notes that the definitions of the concept of "indignation" proposed in dictionaries do not quite successfully correlate with the acts that form the objective side of criminal offences characterised by "indignation". The concept of "outrage" has a considerable number of synonyms, but none of them is able to fully cover the actions that are included in the concept of "outrage". The concept of "outrage" is also synonymous with the concept of "zealotry". This term "zelzhivost" has been used to describe a significant number of acts that violate a person's honour and dignity. However, such acts do not in any way cover the acts included in the modern concept of "insult". Thus, the concept of "zelzhivost", as well as its derived synonym "insult", is not entirely appropriate for use in criminal offences under Articles 297 and 338 of the Criminal Code of Ukraine.

The author notes that the criminal offence of "insult" was established for the first time in Article 22 of Chapter 25 of the Law on the Rights of Minorities. It establishes criminal liability for stealing from churches or other sacred places, as well as for digging up graves and stealing from the dead. The original text of the document uses the term "prouganiye", which in modern Ukrainian means "outrage".

It has been established that the first criminal law provision in the modern sense which established criminal liability for the desecration of a grave was Article 256 of Chapter 4, Section 2 of the Code of Criminal and Correctional Punishments. The first

criminal law provision in the modern sense establishing criminal liability for desecration of state symbols was Article 87 of the Criminal Code of the Ukrainian SSR of 1922.

The author supports the concept of "public relations as the object of the crime". The author concludes that the direct object of the criminal offence under Article 297 of the Criminal Code of Ukraine is social relations regulating public morality in the sense of preventing disrespectful attitudes towards deceased persons, their burial places and memorial sites. The direct object of the criminal offence under Article 338 of the Criminal Code of Ukraine is social relations in the sphere of administrative and other functions of state authorities and local self-government bodies with a view to preventing disrespectful behaviour towards state symbols of Ukraine.

It is established that the subject of a criminal offence under Art. 297 of the Criminal Code of Ukraine is a grave, a burial site, the body (remains, ashes) of the deceased, an urn with the ashes of the deceased, objects on (in) the grave/burial site, objects on the body (remains, ashes) of the deceased, a mass grave, the grave of the Unknown Soldier, a monument, a memorial site. The object of the offence under Article 338 of the Criminal Code of Ukraine is the state flag of Ukraine, the large state emblem of Ukraine, the small state emblem of Ukraine, the state anthem of Ukraine, state symbols of other states, as well as official symbols of the European Union, the United Nations and NATO.

It is proved that the objective side of criminal offences which are characterised by outrage is characterised by the commission of active actions. An obligatory feature of the objective side of a criminal offence under Article 338 of Ukraine is "publicity".

Based on the analysis, the author concludes that usually a person who commits a criminal offence under Article 297 of the CC of Ukraine is an individual - a citizen of Ukraine, aged 25 to 45 years, who leads an antisocial lifestyle, abuses alcohol or drugs, which may result in temporary mental disorders, but which in no way affect the ability of such a person to be aware of their actions and control them. A person who usually commits a criminal offence under Art. 338 of the Criminal Code of Ukraine is an individual - a citizen of Ukraine, aged 25 to 45 years, who leads a low

social life, does not develop, often abuses alcohol or drugs, which may result in temporary mental disorders, but which in no way affect the person's ability to realise and control his or her actions.

The provisions on the intentional form of guilt of criminal offences, which are characterised by insult, are supported. The type of intent is direct.

It is noted that an optional feature of the subjective side of a criminal offence under Article 297 of the Criminal Code of Ukraine is most often a mercenary motive. An optional feature of the criminal offence under Article 338 of the Criminal Code of Ukraine is most often the motive - manifest disrespect for society, manifest disrespect for the state, manifest disrespect for state symbols, which are usually used as synonyms.

It is proposed to amend Articles 297 and 338 of the Criminal Code of Ukraine. The wording of the amended articles is presented in the conclusions of the research.

Keywords: crime, offence, desecration, contempt, morality, grave, ashes, burial place, corpse, state symbols, State Flag of Ukraine, State Anthem of Ukraine, State Emblem of Ukraine.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Циб І.С. Стан дослідження поняття «наруга» у кримінально-правовій доктрині України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023 № 3. С. 327-333.

2. Iryna TSYB. The etymology of the concept of «desecration» in criminal law of Ukraine. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2023. Special Issue № 1. P. 138-144.

3. Циб І.С. Походження поняття «наруга» і споріднених з ним слів та їх використання на кожному етапі розвитку кримінального права України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2024. №2 (72). С. 81-86.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Циб І.С. Поняття «наруга» у кримінально-правовій доктрині України сьогодення. Міжнародна науково-практична конференція «Економічні, правові та управлінські-технологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: у 2 т. Т.2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2021. С. 346-348.

5. Циб І.С. Стан дослідження поняття «наруга» у кримінально-правовій доктрині України. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця: ХНУВС, 2023. С.559-561.

6. Циб І.С. Відмежування наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого від суміжних складів злочинів. Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України : Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 квітня 2024 р. м. Дніпро, ДДУВС) / Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С.134-136.

ПЛАН

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ «НАРУГА» ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ

1.1. Стан дослідження поняття «наруга» у кримінально-правовій науці України

1.2. Генеза поняття «наруга» у кримінальному законодавстві України.

РОЗДІЛ 2. СКЛАД КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ОЗНАКОЮ ЯКИХ ВИСТУПАЄ «НАРУГА»

2.1 Об'єкт кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга

2.2 Предмет кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга

2.3 Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга

2.4 Суб'єкт кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга

2.5 Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Останнім часом у суспільстві спостерігалось зниження соціальних стандартів життя, підвищення безробіття населення, збільшення серед населення кількості осіб, які перебувають у негативних психоемоційних станах (агресивність, роздратованість, ворожість та ін.), збільшення окремих правопорушень та зростання насильницької злочинності. Зазначені фактори здійснюють безпосередній негативний вплив як на моральність населення, так і на авторитет органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян, що у подальшому призводить до порушення прав, свобод та законних інтересів громадян і держави вцілому. До прикладів такого негативного впливу можна віднести наругу над державною символікою України, а також наругу над могилою, іншими місцями поховання або над тілом померлого.

Самі оціночні поняття в кримінальному праві мають як негативні, так й позитивні наслідки для застосування тих норм кримінального закону, в яких вони є. Одним із них є наруга, однозначне змістовне наповнення якого до цих пір відсутнє.

Разом і з тим, офіційна статистика свідчить, що у 2013 р. на території України зареєстровано 2366 випадків вчинення наруги над могилою. У 2014 р. – 2031. У 2015 р. – 2399. У 2016 р. – 2051. У 2017 р. – 2256. У 2018 р. – 2391. У 2019 р. – 1390. У 2020 р. – 1307. У 2021 р. – 1349. У 2022 р. – 561. У 2023 р. – 454. За січень-березень 2024 – 142 кримінальних правопорушень.

Що стосується наруги над державними символами, то у 2013 р. на території України зареєстровано 18 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 338 КК України. У 2014 р. – 75. У 2015 р. – 34. У 2016 р. – 20. У 2017 р. – 19. У 2018 р. – 26. У 2019 р. – 6. У 2020 р. – 9. У 2021 р. – 15. У 2022 р. – 36. У 2023 р. – 15. За січень-березень 2024 – 4 кримінальних правопорушення. Наведені офіційні статистичні дані свідчать про необхідність

підвищення ефективності кримінально-правового запобігання кримінальним правопорушенням, ознакою яких виступає наруга.

Окремі питання кримінально-правової та кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень, ознакою яких виступає наруга розглядалися у наукових розробках І. Бандурки, О. Бандурки, В. Бойченка, В. Бортника, В. Вітвіцької, Г. Дан, В. Голіни, І. Даньшина, І. Дегтярьової, В. Дзундзи, С. Денисова, В. Дзюби, А. Зелінського, Д. Калмикова, І. Копотуна, М. Коржанського, О. Костенка, В. Кузнецова, С. Кулика, Л. Кучанської, А. Ландіної, С. Лихової, В. Ломако, В. Людвіка, П. Матишевського, П. Михайленка, В. Навроцького, В. Напиральської, Б. Одайника, А. Орлеана, Л. Плотнікової, В. Пуляєва, С. Репецького, О. Рябчинської, Н. Семенчук, П. Сердюка, О. Солов'я, І. Топольскової, А. Топузьяна, М. Хавронюка, В. Шаблистога, О. Юніна, С. Яценка та інших.

У 2005 році Н. Горб захистила дисертаційне дослідження за темою: «Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз». У 2020 році В. Карман захистив кандидатську дисертацію за темою: «Кримінально-правове забезпечення охорони державних символів України». Варто відмітити, що вказані учені поняття «наруга» не визначали.

В повній мірі оцінюючи думки науковців і віддаючи належне проведеним ними науковим напрацюванням, які прямо чи опосередковано стосуються предмета наукового пошуку, що незважаючи на певну кількість проведених монографічних досліджень, питання «наруги» все ще залишається проблемним в кримінально-правовій науці з огляду до віднесення його до оціночних понять. Вищезазначене свідчить про актуальність теми нашого дослідження та зумовлює необхідність проведення відповідного комплексного наукового пошуку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України 25 серпня 2015 року, № 501; Указу Президента України від 30 вересня 2019 року №722 «Про Цілі сталого

розвитку України на період до 2030 року»; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року №392, Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021 – 2025 роки, затвердженої постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021р.; тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 рр., затверджених наказом МВС від 11.06.2020 № 454 та у межах загальнонаукової теми Дніпровського державного університету внутрішніх справ «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення протидії злочинності в Україні» (реєстраційний номер 0118U100431).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є з'ясування поняття наруги, і на цій основі, розробка пропозицій щодо вдосконалення КК України і практики його застосування в частині використання поняття наруги як наскрізного кримінально-правового поняття.

Реалізація поставленої мети зумовила постановку й вирішення таких завдань:

- проаналізувати стан дослідження поняття «наруга» у кримінально-правовій науці України;
- виокремити генезу поняття «наруга» у кримінальному законодавстві України;
- дослідити об'єкт кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга;
- вивчити предмет кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга;
- дослідити об'єктивну сторону кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга;
- визначити суб'єкт кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга;

– дослідити суб'єктивну сторону кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга;

– сформулювати пропозиції з удосконалення кримінального законодавства в частині кримінально-правової регламентації наруги та практики його застосування.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері кримінально-правового реагування з боку держави на вчинення особою кримінальних правопорушень, ознакою яких наруга.

Предмет дослідження – поняття наруги за кримінальним правом України.

Методи дослідження обрано з урахуванням поставленої мети та завдань, об'єкта та предмета дослідження. Під час проведення наукового дослідження використовувалися як загальнонаукові методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція), так і спеціальні методи пізнання: діалектичний – дозволив розглянути питання про кримінальну відповідальність за наругу над могилою, іншими місцями поховання або над тілом померлого та наругу над державними символами через всестороннє вивчення усталених категорій кримінального права в їх взаємозв'язку, єдності і протилежності; порівняльно-правовий метод – в процесі дослідження кримінального законодавства зарубіжних країн; історико-правовий метод – при дослідженні історико-правових витоків і генези кримінально-правових норм, ознакою яких виступає наруга; порівняльно-правовий метод використаний для порівняння кримінально-правових норм, ознакою яких є наруга із відповідними нормами кримінального законодавства окремих зарубіжних країн; формально-логічний (догматичний) метод використаний для проведення аналізу кримінально-правових норм, ознакою яких виступає наруга з точки зору додержання правил законодавчої техніки при їх конструюванні; функціональний метод – при аналізі об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують зміст юридичних складів кримінальних правопорушень, ознакою яких виступає наруга; системно-структурний метод

дозволив виокремити кримінально-правові норми, ознакою яких виступає наруга в системі кримінально-правових норм.

Емпіричну базу дослідження складають: статистичні дані ДСА України щодо кількості засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, ознакою яких є наруга, статистичні дані ГП України щодо кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, ознакою яких є наруга, рішення судів України, які розміщено на офіційному порталі «Єдиний державний реєстр судових рішень», результати анкетування 180 працівників правоохоронних органів.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження. Дисертаційна робота є комплексним монографічним кримінально-правовим дослідженням у якому розглянуто питання «наруги» за кримінальним правом України.

За результатами дослідження дисертанткою особисто сформульовано ряд нових положень і висновків, зокрема:

вперше:

– розроблено авторське визначення поняття наруги в кримінальному праві, під якою необхідно розуміти активну вербальну та/або фізичну діяльність людини, яка покликана нанести моральну шкоду людині, суспільству, державі, шляхом виголошення свідомо перекручених, або неправдивих, або образливих фактів про кого- чи чого-небудь, близьке оточення певної людини чи суспільства, або явища матеріального світу, які становлять особливу моральну чи духовну цінність, а також вчинення нецензурних, або непристойних, або образливих жестів чи дій з тією ж метою;

– обґрунтовано доцільність встановлення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, ознакою яких є наруга, в умовах воєнного стану як кваліфікуючої ознаки у ст.ст. 297 та 338 КК України;

– доведена необхідність криміналізації наруги над офіційними символами Європейського союзу, Організацій Об'єднаних Націй та НАТО;

удосконалено:

– твердження, що поняття «осквернення» є більш доцільним до використання в кримінальному праві, оскільки воно охоплює як дії, які

характеризують поняття наруги, так і дії, які утворюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України та дії, які закріплені у Законі України «Про поховання та похоронну справу»;

– твердження, що в назві та диспозиції кримінального правопорушення, передбаченого ст. 338 КК України, поняття «зневага/зневаження» є більш доцільним;

дістало подальшого розвитку:

- положення щодо необхідності закріплення на рівні Закону порядку використання державних символів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що розроблені та вдосконалені теоретичні положення, гіпотези, висновки та пропозиції, які викладені у дисертаційному дослідженні зможуть бути використані під час провадження таких видів діяльності:

– у *науково-дослідній діяльності* – як основа для майбутніх досліджень питань кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою яких є наруга; для подальшого проведення досліджень в частині розробки основних напрямків попередження кримінальним правопорушенням, ознакою яких виступає наруга (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Дніпровського державного університету внутрішніх справ від 12 травня 2024 р.);

– у *правозастосуванні* – для вирішення проблемних питань кваліфікації кримінальних правопорушень, ознакою яких виступає наруга (акт впровадження у практичну діяльність ГУНП в Запорізькій області від 23 травня 2024 р.);

– у *правотворчості* – для вдосконалення кримінального законодавства, зокрема при підготовці проєктів законів про внесення змін та доповнень до Загальної та Особливої частини КК України, інших законів та підзаконних нормативно-правових актів, які прямо чи опосередковано врегульовують питання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою яких є наруга.

Апробація результатів дослідження. Положення дисертації, що складають наукову новизну та висновки практичного характеру, апробовано під час виступів на наступних наукових заходах: Міжнародна науково-практична конференція «Економічні, правові та управлінські-технологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд (м. Дніпро, 15 жовтня 2021 р.); Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів (м. Вінниця, 17 травня 2023 р.); Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України: (м. Дніпро, 26 квітня 2024 р.).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 6 наукових праць: 3 наукові статті опубліковано у наукових фахових виданнях України, 3 тез доповідей.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, додатків та списку використаної літератури. Загальний обсяг дисертації становить 190 сторінок, з яких: основний текст – 166 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ «НАРУГА» ТА ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ

1.1 Стан дослідження поняття «наруга» у кримінально-правовій науці України

Загальновідомо, що початком проведення будь-якого наукового дослідження слугує огляд та попередній аналіз вже наявних наукових напрацювань та проведених наукових досліджень, які прямо чи опосередковано стосуються предмета наукового пошуку. Така діяльність перед початком власного дослідження дозволить виокремити низку найбільш дискусійних, а отже і найбільш актуальних питань щодо предмета власного дослідження, а проаналізовані монографічні та інші наукові джерела слугуватимуть гарним підґрунтям для належного проведення власного монографічного дослідження.

Враховуючи той факт, що поняття «наруга» наразі використовується у двох статтях КК України – у ст. 297 «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» та у ст. 338 «Наруга над державними символами», то огляд та попередній аналіз наявних наукових напрацювань та проведених наукових досліджень буде здійснювати окремо щодо кожного кримінального правопорушення.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 297 КК України «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» відноситься до кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності, а отже, в більшості випадків питання «наруги» розкривалося саме в рамках дослідження питань щодо охорони громадського порядку та моральності. Окремі проблемні питання кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності відображені в роботах І. Бандурки, О. Бандурки, В. Голіни, Н. Горб, П. Грішаніна, І. Даньшина, С. Денисова, В. Дзюби,

А. Зелінського, М. Коржанського, О. Костенка, Л. Кучанської, А. Ландіної, С. Лихової, В. Ломако, В. Людвіка, П. Матишевського, П. Михайленка, В. Навроцького, В. Пуляєва, П. Сердюка, М. І. Хавронюка, С. Яценка та інших.

Так, у 2002 році В. Вітвіцькою захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою: «Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх». Основною метою роботи, яку ставила перед собою дослідниця було визначення проблем кримінологічного попередження злочинів, які посягають на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх. Також авторкою було сформульовано ряд пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення напрямків і способів підвищення ефективності попереджувальної діяльності держави і кримінально-правового захисту прав і інтересів неповнолітніх, а також проведена кримінологічна характеристики злочинів проти неповнолітніх і осіб, які їх вчинили[22, с. 5]. Питання «наруги» у дисертації В. Вітвіцької не досліджувалися.

У 2002 році О. Рябчинською захищено дисертаційне дослідження за темою «Боротьба з розповсюдженням порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства і жорстокості». Дисертація присвячена аналізу кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства і жорстокості (ст. 300, 301 КК України). Також дисертанткою розроблено рекомендації щодо удосконалення практики застосування зазначених норм, а також підвищенню ефективності запобігання цим кримінальним правопорушенням[143, с. 7-8]. В підрозділі 3.3 «Головні напрямки боротьби з розповсюдженням порнографічних предметів та творів, що пропагують культ насильства і жорстокості» вживається термін «наруга», проте здійснюється це в рамках аналізу законопроекту «Про захист суспільної моралі», яким визначено, що порнографічними матеріалами та предметами є також і будь-яка друкована, аудіовізуальна продукція із зображенням чи описом сексуальних дій, пов'язаних з наругою над тілами померлих[143, с.

179]. Кримінально-правова кваліфікація зазначених дій, їх відмежування від об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 297 КК України О.Рябчинською не проводилося, питання «наруги» не досліджувалося.

В 2003 році І. Топольською захищено дисертацію за темою «Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність». Метою дослідження є проведення комплексного кримінально-правового і кримінологічного аналізу боротьби із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність у сучасних, на той час, умовах соціально-економічного й політичного розвитку на прикладі Луганського регіону. Також в якості мети авторка виокремлювала необхідність розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності системи кримінально-правових та кримінологічних заходів протидії втягненню неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність[161, с. 7]. Питання «наруги» в зазначеній роботі не досліджувалося.

У 2004 році В. Бортник захистив кандидатську дисертацію за темою «Кримінально-правова охорона честі та гідності особи». Метою дисертаційного дослідження В. Бортника є: а) розробка рекомендацій із вдосконалення кримінально-правової охорони честі й гідності особи, форм і методів їх впровадження в практику та з'ясування шляхів підвищення її ефективності, б) аналіз, теоретична розробка та обґрунтування конститутивних ознак злочинів, які посягають на волю, честь та гідність, і в) формування на цій основі пропозицій щодо удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування[18, с. 8].

У своєму дослідженні дисертант вказує, що хуліганські дії за формою їх прояву можна розділити на три групи, одну з яких утворюють дії, які можна охарактеризувати як наруга над окремими особами або над групою осіб. Такі хуліганські дії поєднані з образою, приниженням людської гідності, побоями або нанесенням тілесних ушкоджень (наприклад, п'яний дебошир ображає і б'є

кондуктора у відповідь на вимогу оплатити проїзд)[18, с. 107]. Також автор вказує, що публічна наруга над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України проявляються в глумі над державною символікою і Державним Гербом України. Це може бути зривання прапора або герба, їх знищення чи пошкодження, вчинення на них непристойних написів і малюнків та інші дії, пов'язані з глумлінням над цими символами. Щодо Державного Гімну України такі дії можуть бути пов'язані з перекручуванням змісту і смислу гімну при його виконанні, розповсюдженням друкованого тексту, який перекручує його зміст і смисл. Ці дії злочинець скоює публічно під час урочистих подій, щоб своїми діями зганьбити і підірвати авторитет держави[18, с. 111]. Наприкінці дослідження дисертант вказує, що кримінально-правова норма, якою встановлено кримінальну відповідальність за наругу над могилою є невід'ємною складовою будь-якої сучасної цивілізаційно-правової моделі[18, с. 179]. Що стосується самого поняття «наруга», то В. Бортиком воно не досліджувалося, власне авторське визначення автором не надавалося.

У 2005 році В. Дзундза провів монографічне дослідження кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність. Метою його дисертаційного дослідження є комплексна кримінально-правова розробка проблем відповідальності за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність[28, с. 6]. Питання «наруги» автором не досліджувалося.

У 2005 році А. Ландіна захистила кандидатську дисертацію за темою: «Кримінально-правова охорона моральності в Україні»[99], проте питання «наруги» дисертанткою не досліджувалося.

У 2005 році П. Сердюк захистив дисертацію «Кримінологічні та кримінально-правові проблеми ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості». Основною метою, яку дисертант ставив перед собою було визначення причин неефективної дії ст. 300 КК України та з'ясування шляхів їх подолання. Також в якості мети автором

вказувалася необхідність визначення причин і умов, які сприяють вчиненню дій, вказаних у ст. 300 КК України, та основних напрямків профілактичної діяльності щодо них[147, с. 5]. У підрозділі 2.2. «Об'єктивна сторона ввезення, виготовлення, розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості», при обґрунтуванні своєї авторської позиції щодо необхідності виключення із ч. 3 ст. 300 КК України такої кваліфікуючої ознаки як «вчинені повторно», дисертант вказує, що у ст. 297 КК України не містить такої кваліфікуючої ознаки, як «повторність»-[147, с. 125]. З означеного можемо зробити висновок, що П. Сердюком опосередковано досліджувалася питання «наруги», проте результати такого дослідження не знайшли свого відображення у дисертаційному дослідженні.

Того ж року Н. Горб захищено дисертацію за темою «Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз». Метою цього дослідження є комплексне кримінально-правове та кримінологічне вивчення проблем наруги над могилою і формування на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення відповідної норми КК України та підвищення ефективності запобігання вказаному виду кримінального правопорушення[26, с. 5]. У своїй роботі дисертантка виокремила та дослідила підстави криміналізації наруги над могилою, провела юридичний аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України, здійснила відмежування зазначеного правопорушення від суміжних кримінальних правопорушень, розглянула особливості кваліфікації наруги над могилою за сукупністю з іншими злочинними посяганнями, дослідила кримінологічні проблеми попередження наруг над могилами.

Дисертанткою вперше визначено підстави криміналізації наруги над могилою, визначені типові помилки при кваліфікації злочинів за ознаками наруги над могилою. Для підсилення боротьби з такими посяганнями здобувачкою обґрунтовано й запропоновано встановити підвищену кримінальну відповідальність за вчинення наруги над могилою повторно або за попередньою змовою групою осіб, передбачивши ці кваліфікуючі ознаки у ч. 2

ст. 297 КК України. Також авторкою надане власне визначення поняття «могила», а також обґрунтовано твердження про необхідність введення до диспозиції ст. 297 КК України нового терміна «незаконне заволодіння предметами, що знаходяться в місці поховання або на трупі» та, відповідно, про виключення з неї терміна «викрадення предметів, що знаходяться в місці поховання або на трупі». У висновках дослідницею запропоновано нову редакцію ст. 297 КК України, сформульовано пропозиції щодо внесення змін та доповнень до роз'яснень Пленуму Верховного Суду України стосовно проблемних питань кваліфікації досліджуваного кримінального правопорушення+[26, с. 7-8].

Зазначимо, що деякі із запропонованих Н. Горб положення були використані законодавцем при вдосконаленні ст. 297 КК України. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого»[133] внесено зміни до ст. 297 КК України. Так, ч. 1 ст. 297 КК України викладено в новій редакції із використанням запропонованого Н.Горб терміна «незаконне заволодіння предметами, що знаходяться в місці поховання або на трупі». Також вказаним законом ст. 297 КК України доповнено частиною другою, яка встановила кримінальну відповідальність за повторне вчинення будь-яких дій, що зазначені у ч. 1 вказаної статті, а також за вчинення вказаних дій за попередньою змовою, групою осіб.

Що стосується самого поняття «наруга», то для визначення зазначеного терміну авторкою здійснений аналіз нормативно-правових джерел, юридичної літератури, а також лексикографічних джерел. Аналізуючи нормативні джерела, Н. Горб зазначає, що у жодному національному нормативному джерелі не дається визначення терміну «наруга» та не роз'яснюється його зміст. Що стосується зарубіжних нормативно-правових актів, то на думку авторки найбільш вдалим видається визначення поняття «наруга» в законодавстві США. Також здобувачкою досліджено поняття наруга, яке

міститься у тлумачних словниках української мови. Далі Н. Горб аналізує думки В. Навроцького, О. Доброріза, Г. Андрусів, В. Дзюби щодо поняття «наруга», проте за результатами проведеного аналізу дисертантка не надає власне авторське визначення поняття «наруга», а лише вказує, що дотримується позиції, що наруга над могилою полягає у прагненні зневажити пам'ять про померлого і його прах, продемонструвати своє негативне ставлення до загальновизнаних норм суспільної моральності, що панують в цій сфері, вчинене різними способами. Наруга над могилою або іншим місцем поховання, – продовжує авторка, – проявляється в їхньому оскверненні (руйнуванні, розриванні, знищенні або пошкодженні надмогильних споруд, елементів благоустрою могил, нанесенні цинічних і зневажливих написів, обливанні нечистотами, втоптуванні квітів тощо)[26, с. 59-62].

У висновках, що завершують роботу, дисертантка узагальнює висновки, зроблені під час проведеного дослідження та резюмує, що під наругою в контексті ст. 297 КК слід розуміти прагнення винного зневажити пам'ять про померлого, продемонструвати своє негативне ставлення до принципів суспільної моральності, що панують в цій сфері, вчинене різними способами. Наруга над місцем поховання полягає в оскверненні могили або іншого місця поховання (руйнуванні, розриванні, знищенні або пошкодженні надмогильних споруд, елементів благоустрою могил, нанесенні цинічних і зневажливих написів, обливанні нечистотами, втоптуванні квітів тощо). Наруга над трупом – у вчиненні аморальних, осквернюючих дій з тілом людини після її смерті[26, с. 190].

Таким чином можемо зробити висновок, що дисертаційне дослідження Н. Горб за темою «Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз» було першим в Україні монографічним дослідженням в якому безпосередньо досліджувалося поняття «наруги».

У 2007 році Л. Кучанська захистила кандидатську дисертацію за темою: «Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України». Метою дисертаційного дослідження є системний кримінально-

правовий аналіз злочинів проти моральності, розроблення на його основі науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо подальшого вдосконалення кримінального законодавства в зазначеній сфері та підвищення ефективності кримінально-правових заходів охорони моральності від злочинних посягань[96, с. 6].

Враховуючи, що метою роботи є системний кримінально-правовий аналіз всіх злочинів проти моральності, авторка значну частину роботи присвятила дослідженню питань наругу над могилою. Так, у підрозділі 1.1. «Історія становлення та розвитку кримінального законодавства України про злочини проти моральності» дисертантка досліджує в тому числі і питання історичного розвитку кримінальної відповідальності за наругу над могилою. У підрозділі 2.1. «Система злочинів проти моральності за кримінальним законодавством зарубіжних країн» дисертантка проводить аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн, яким встановлено кримінальну відповідальність за наругу над могилою, наругу над тілом чи місцем поховання, руйнування пам'яток, які встановлені на кладовищі, а у підрозділі 2.2. – покарання за вказані кримінальні правопорушення. У підрозділі 3.2. «Класифікація злочинів проти моральності» авторка приходить до висновку, що при вчиненні кримінального правопорушення проти моральності порушуються не моральні устої взагалі, а лише окремі його окремі сфери, що постановлені під охорону кримінального закону. Зокрема, дисертантка вважає, що кримінальне правопорушення передбачене ст. 297 КК України посягає на моральні устої, що забезпечують збереження та існування національних, релігійних та загальнолюдських традицій[96, с. 125].

У підрозділі 4.2. «Шляхи вдосконалення законодавчих дефініцій щодо окремих злочинів проти моральності» здобувачка досліджує також і безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України. Також у вказаному підрозділі Л.Кучанською досить часто вживається такий термін як «осквернення», що виходячи з аналізу зазначеного підрозділу, а також загальних висновків до роботи використовується як синонім

слова «наруга». Саме поняття «наруги» дисертанткою в роботі не розглядається.

У 2008 році І. Копотун захистив кандидатську дисертацію за темою «Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони». Незважаючи на те, що метою дисертаційного дослідження є визначення та обґрунтування на основі законодавства, наукових джерел, результатів узагальнення судової практики шляхів підвищення ефективності кримінально-правової охорони громадського порядку[65, с. 6], автором також опосередковано досліджуються і питання «наруги». Так, у підрозділі 2.4 «Кримінально-правова охорона громадського порядку від хуліганських дій» дисертант підтримує думку В. Бортника та вказує, що окрему групу хуліганських дій становлять дії, які можна охарактеризувати як наругу над окремими особами або над групою осіб. Такі хуліганські дії поєднані з образою, приниженням людської гідності, побоями або нанесенням тілесних ушкоджень (наприклад, п'яний дебошир ображає і б'є кондуктора у відповідь на вимогу оплатити проїзд)[65, с. 103]. У цьому ж підрозділі автор вказує, що деякі ознаки хуліганства збігаються з ознаками наруги над могилою і це, в свою чергу, викликає багато спірних питань при розмежуванні таких злочинів у слідчо-судовій практиці[65, с. 117]. Незважаючи на те, що при характеристиці окремих хуліганських дій дисертант використовує термін «наруга», саме поняття в дисертації не досліджувалося. Поряд з терміном «наруга» І. Копотун вживає такий термін як «осквернення». Зокрема дисертант вказує, що окрему групу складають хуліганські дії, які можна охарактеризувати як осквернення громадського й інших місць праці, побуту й відпочинку громадян, пам'ятників та інших культурних й історичних споруд[65, с. 103]. Проте, як і у випадку з «наругою», термін «осквернення» також у роботі не досліджується.

В подальшому питання охорони громадського порядку та моральності досліджувалися у роботах:

- А. Плотнікової «Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією». Основною метою дослідження є формулювання

обґрунтованих пропозицій, спрямованих на уточнення доктринальних висновків, модернізацію національного кримінального законодавства та підвищення ефективності правозастосовчої діяльності щодо протидії організації заняття проституцією[122, с. 5];

- І. Бандурки «Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків». Метою дослідження є комплексний кримінально-правовий аналіз злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків як окремої, відносно самостійної категорії кримінального права і формулювання пропозицій щодо вдосконалення положень Кримінального кодексу України[15, с. 5];

- С. Репецького «Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони»;

- Б. Одайника «Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини»;

- Д. Калмикова «Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей». Метою дослідження є з'ясування сучасного стану кримінально-правової охорони дітей від експлуатації, комплексний науковий аналіз проблем кримінальної відповідальності за експлуатацію дітей, формування на цій основі науково обґрунтованих пропозицій і надання рекомендацій щодо вдосконалення кримінального законодавства України у сфері боротьби з суспільно небезпечними проявами використання праці дітей, а також практики його застосування[55, с. 6];

- Р. Асейкіна «Посягання на об'єкти культурної спадщини: кримінологічна характеристика та запобігання». Метою дослідження визначено формування на основі всебічного дослідження кримінально-правової та кримінологічної характеристики посягання на об'єкти культурної спадщини України теоретичних новел та пропозицій щодо вдосконалення запобігання зазначеним злочинам[127, с. 4];

- В. Базелюк «Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або

пошкодження об'єктів культурної спадщини». Метою роботи є з'ясування доцільності існування і збереження кримінальної відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини (ст. 298 КК); кримінально-правова характеристика підстави кримінальної відповідальності за злочинні діяння, передбачені ст. 298 КК; формулювання пропозицій з удосконалення норми ст. 298 КК[14, с. 5];

- О. Соловей «Кримінологічна характеристика та запобігання дитячій порнографії в Україні»;

- І. Дегтярьової «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання»;

- Н. Семчук «Кримінально-правовий захист моральності неповнолітніх: порівняльно-правове дослідження»;

- Кулик С.Г. «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності». Мета дослідження полягає в комплексній кримінологічній характеристиці злочинів проти моральності, включаючи їх детермінацію, особу злочинця, та розробленні заходів із запобігання цим суспільно небезпечним діянням[95, с. 7];

- А. Топузяна «Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх в Україні»;

- Г. Дан «Запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні». Метою дослідження є розроблення на основі комплексного кримінологічного аналізу використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні науково обґрунтованих заходів, спрямованих на підвищення ефективності існуючих форм і методів запобігання цим злочинам, а також визначення чинників, що обумовлюють використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні[48, с. 20];

- В. Бойченка «Кримінально-правова охорона суспільної моралі в Україні: антропологічний вимір». Метою дисертаційного дослідження є

обґрунтування специфіки використання антропологічного методу при вивченні злочинів проти моральності, в процесах криміналізації та декриміналізації діянь[17, с. 27];

- В. Кузнецов «Кримінально-правова охорона злочинів проти громадського порядку та моральності»;

- А. Орлеана «Кримінально-правове забезпечення в Україні охорони людини від експлуатації».

Що стосується використання поняття «наруга у ст. 338 «Наруга над державними символами», то можемо зазначити, що ця тема майже не досліджувалася. Інтерес до означеного питання почав з'являтися у науковців з початком інтеграційних процесів у європейську спільноту. Так, у 2013 році В. Напиральською опубліковано декілька наукових праць, у яких досліджувалися питання об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 338 КК України, кваліфікації наруги над державними символами та встановлення відповідальності за такі посягання.

Події останніх років провокують необхідність запровадження нових реформ у соціумі, зокрема у сфері кримінального права[183, с. 69]. Російська збройна агресія, необхідність приведення національного законодавства у відповідність із подальшими євроінтеграційними процесами вимагали від дослідників у тому числі і проведення комплексного монографічного дослідження кримінально-правової охорони державних символів України. У 2020 році В. Карман захистив кандидатську дисертацію за темою: «Кримінально-правове забезпечення охорони державних символів України» метою якої є обґрунтування кримінальної відповідальності за наругу над державними символами України і на цій основі напрацювання пропозицій щодо удосконалення КК України та практики його застосування[56, с. 16].

Перед захистом дисертаційного дослідження В. Карманом опубліковано сім наукових праць, які стосувалися проблематики дослідження і розкривали питання соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за посягання на державні символи, юридичного аналізу кримінального правопорушення,

передбаченого ст. 338 КК України, зарубіжного досвіду кримінально-правового забезпечення охорони державних символів.

У самій роботі дисертантом досліджується сучасний стан кримінально-правового забезпечення охорони державних символів України; соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за посягання на атрибути України як вагомого чинника незалежності; зарубіжний досвід кримінально-правового забезпечення охорони державної символіки; юридичний аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 338 КК України[56, с. 16].

Що стосується безпосередньо поняття наруги, то В. Карман досліджуючи питання вчинення наруги над державними символами України у формі активних дій, вказує, що для підтвердження або спростування цього твердження необхідно встановити зміст поняття «наруга». Далі дисертант вказує, що в «Академічному тлумачному словнику української мови» поняття наруга може виражатись у двох значеннях:

- 1) нестерпне знущання;
- 2) зле висміювання кого-, чого-небудь.

Проектуючи ці визначення в площину диспозиції ч. 1 ст. 338 КК України В. Карман доходить до висновку, що публічна наруга над державними символами України – це їх зле висміювання суб'єктом злочину. Далі, вченим зазначається, що в судовій практиці лише одного разу судом був встановлений зміст поняття «наруга». Так, у вирокі Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 20 грудня 2018 року по справі № 303/6698/18 було визначено, що під наругою розуміють грубе, образливе ставлення, дії, спрямовані на приниження тих цінностей, до яких інші члени суспільства ставляться з повагою, в тому числі і зривання прапора чи герба, їх знищення або пошкодження, та вчинення інших дій, в яких виявляється зневажливе ставлення особи до державних символів. Викладене у вирокі Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області визначення наруги, зазначає В. Карман, - базується на висновках вітчизняних науковців та не тільки не

суперечить попередньому, але і вдало доповнює його[56, с. 154]. Своє авторське поняття наруга В. Карман не надавав.

Отже, на підставі проведеного в цьому підрозділі аналізу вже наявних наукових напрацювань та наукових досліджень, які прямо чи опосередковано стосуються предмета наукового пошуку, можемо зробити висновок, що незважаючи на значну кількість проведених монографічних досліджень, питання «наруги» все ще залишається малодослідженим, а отже свідчить про актуальність теми нашого дослідження та зумовлює необхідність проведення відповідного комплексного наукового пошуку.

1.2 Генеза поняття «наруга» у кримінальному законодавстві України.

Грунтовне та всеохоплююче дослідження будь-якого кримінально-правового явища потребує вивчення історико-правових передумов його виникнення та розвитку. Історико-правове дослідження сприяє накопиченню знань про сутність явища як такого, та їх використання/застосування в залежності від демократичних та правових цінностей людства на кожному наступному етапі його розвитку. Точний опис характерних елементів будь-якого явища здійснюється за допомогою юридичних понять. Саме юридичне поняття описує зміст явища, перераховує ознаки його ідентифікації та відмежування від подібних явищ.

Як ми зазначали в попередньому підрозділі наразі поняття «наруга» використовується у кримінальному законодавстві у двох статтях КК України – у ст. 297 «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» та у ст. 338 «Наруга над державними символами». В той же час КК України не вказує, які дії слід вважати кримінально-караною наругою. У зв'язку з цим необхідно досліди появу поняття «наруга» в кримінальному праві України шляхом аналізу історико-правового розвитку кримінально-караних діянь, які охоплюються сучасним поняттям «наруга».

Академічні тлумачні словники української мови під наругою розуміють:

- 1) нестерпне знущання;
- 2) зле висміювання кого-, чого-небудь[19; 12].

Вважаємо, що запропоновані у словниках визначення наруги не зовсім вдало співвідносяться із діями, які утворюють об'єктивну сторону кримінальних правопорушень, ознакою яких є «наруга».

Так, у науково-практичних коментарях до ст. 297 КК України та інших навчальних джерелах з кримінального права України вказано, що наруга - може бути вчинена шляхом осквернення могили, нанесення зневажливих написів, малюнків, символів або інших зображень на пам'ятниках чи надмогильних спорудах або на урні з прахом померлого. Наруга буде і у разі розкопування могили, пошкодження ніші у стіні, урни з прахом, осквернення труни, пошкодження пам'ятника, надгробної плити, пам'ятних написів, зображень, огорожі тощо[115; 81; 77, с. 588; 116, с. 368]. Наруга - це образливе ставлення, демонстрація зневаги до місця поховання чи праху покійного[117].

В Законі України «Про поховання та похоронну справу» під наругою над могилою розуміється самовільне утворення надписів, малюнків, символів або інших зображень на кладовищенських спорудах, що використовуються для церемонії поховання та поминання померлих, намогильних спорудах, склепах, урнах з прахом, могилах чи інших місцях поховання, або самовільне пошкодження, розкопування, руйнування або в інший спосіб знищення кладовищенських споруд, що використовуються для церемонії поховання та поминання померлих, намогильних споруд, огорож, склепів, урн з прахом, могил чи інших місць поховання, або використання з метою, не передбаченою чинним законодавством, чи самовільне використання кладовищенських споруд, що використовуються для церемонії поховання та поминання померлих, намогильних споруд, склепів, урн з прахом, могил чи інших місць поховання або вчинення інших дій, що мали на меті зневажити родинну чи суспільну пам'ять про померлого, продемонструвати зневажливе ставлення до місця поховання та суспільних, релігійних принципів і традицій в цій сфері[47].

Досить важко погодитися з думкою, що розкопування могили, нанесення образливих надписів чи інші дії, які утворюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України за своїм змістом є діями які полягають у нестерпному знуцанні чи злому висміюванні.

Що стосується наруги в контексті ст. 338 КК України, то під наругою розуміють грубе, образливе ставлення, зле висміювання (виділено нами – І.Циб), дії, спрямовані на приниження тих цінностей, до яких інші члени суспільства ставляться з повагою (наприклад, зривання прапора чи герба, їх знищення або пошкодження, використання їх не за призначенням, учинення на них непристойних написів або малюнків, спотворення тексту або музики гімну, поширення його тексту зі спотворенням змісту і значення, інші дії, у яких виявляється зневажливе ставлення особи до державних символів[83, с. 706; 77, с. 431]. Як бачимо з наведеного прикладу, науковці додержуються думки, що наруга над державними символами може також полягати в «злому висміюванні». Не вдаючись до детального аналізу зазначеного положення, оскільки це буде здійснено під час аналізу об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, ознакою яких виступає наруга, лише зазначимо, що доцільніше було б замінити термін «зле висміювання» на термін «глум/глумління».

Також слід зазначити, що поняття «наруга» має досить значний перелік синонімів. Так, у словнику синонімів, близькими за значенням до «наруги» є:

1. знуцання;
2. поглумка;
3. плювок у душу;
4. поруга;
5. збиткування;
6. (насміх) кпини;
7. глузи;
8. посміхи;
9. глузування;
10. кепкування;

11.глум;

12.(велика) ганьба;

13.неслава[149; 130, с. 228].

У Великому тлумачному словнику сучасної мови синонімами «наруги» є ганьба, сором, стид, безчестя, безслав'я, хула, осорома, позорище, соромота, стидовисько, страм, страмота[19].

Незважаючи на значну кількість синонімів поняття «наруга» жоден з них не в змозі повністю охопити ті дії, які входять в поняття «наруга». Більш того саме поняття «наруга» є також синонімом поняття «зелживость». Так, в Зведеному словнику застарілих та маловживаних слів вживається термін «зелживость» синонімами якого є сором, ганьба, безчестя, образливість, зневага, кривда, обмова, паплюження, образа та безпосередньо поняття «наруга». В свою чергу «зелжити» означає сварити чи ганьбити[49].

В літературі поняття «зелживость» зазвичай використовувалося для опису дій, які наразі описуються як «наклеп». Так, в Справі ХХХ. «Відновлення зганьбленої честі» нарисів О. Левицького вказано, судам Гетьманщини дуже часто доводилося розглядати справи «о заданю ущипливих слів», «озелженню в доткливости честі», тобто про наклепи, всілякі зганьблення честі. Часто-густо це були справи надзвичайно дріб'язкові, надзвичайно чудні, часто-густо образа була взаємна, часто-густо по суті образи жодної не було, але так чи інакше судові доводилося розглядати силу справ про зганьблену честь. Так, у справі вказано: «Велике зелження одержав я на славі своїй. Прошу вас, нехай оний Жук того злодійства мені доводить, а я о своїм цнотливім мешканні дам слушний вивод. Судді наказали шевцеві «на тую зелживость одповідати». Але що він міг відповісти, коли в нього на похмілля боліла голова і він зле пам'ятав про вчорашні пригоди[123]».

В наступному джерелі зазначається, що: «Також по від'їзді чоловіка до Варшави до Федори приїхав приятель і сусід та переповів їй чутки, що поперше, Напольський узяв перед подорожжю з її скриньки кілька важливих документів, а, по-друге, після закінчення сейму мав намір поїхати до братів, які

мешкали в Бузькому повіті, зібрати там великий почт людей та з ними таємно повернутися на Волинь, аби дружині «зелживость (підкреслено нами – І.Циб), деспекть и змазу дому [її] вделать», тобто брехливо зганьбити її та через неї увесь її рід[126]».

Ще в одному джерелі поняття «зелживость» використовується для позначення таких дій як розпалювання ворожнечі шляхом поширення неправдивих відомостей. Так, «...звинувачено пані Ганну, що то вона свого мужа супроти брата наставляє, що на панове Іванове здоровля важить і що за тую кривду і зелживость пан Іван мститися буде. Того ж таки ранку перехожі юртувалися по місті купками, читаючи на голос, а дехто й списуючи собі на пам'ятку папірець із пашквільною віршею: «Хоча й вік подейшлий має, а розпусти не встидає, убирається в форботи, леч не дбає про чесноти. Нащо модли їй, офіри? Аби були каваліри! Лиш малжонок їдет з двора – внет тут молодиков чвора! З ними учти і беседи – не вертайся, мужу, теди!...»[126].

Також в деяких джерелах поняття «зелживость» використовувалося для позначення діянь, які за своїм змістовним навантаженням схожі із сексуальним насильством чи згвалтуванням. «Федора покликкала Лаврина до себе та наказала взяти його на тортури, а він зі страху розповів, що план був такий: наїхати на маєток Адама Рудавського і вбити господаря, а пані «зелживость» вчинити (знеславити)»[144].

Отже, як бачимо поняття «зелживость» використовувалося для опису значного обсягу діянь, вчинення яких посягали на честь та гідність особи. Проте такі дії не жодним чином не охоплюють ті дії, які входять в сучасне поняття «наруга». Таким чином поняття «зелживость», як і похідне від нього поняття-синонім «наруга» не зовсім доречно використовувати в кримінальних правопорушеннях, передбачених статтями 297 та 338 КК України.

Продовжуючи аналіз тлумачних та академічних словників української мови, зазначимо, що в українській мові досить часто вживається таке поняття як «осквернення». Зокрема зазначене поняття використовується в назві та в диспозиції ст. 179 КК України «Незаконне утримування, осквернення або

знищення релігійних святинь», а також в ч. 2 ст. 297 КК України. Враховуючи, що вказане поняття використано в ч. 2 ст. 297 КК України тобто в кримінально правовій нормі, ознакою якої є «наруга», можемо припустити, що законодавець ототожнює поняття «наруга» та «осквернення».

Оскверняти – завдавати шкоди священному чи особливому місцю чи речам або зневажливо ставитися до них[1]. В Практичному словнику синонімів української мови слово «оскверняти» означає чинити наругу над, опоганювати; (рідше) ганьбити, заплямовувати[130, с. 266]. У Двадцятитомовому Словнику української мови слово «оскверняти вживається в таких значеннях:

1. порушувати чистоту, святість кого-, чого-небудь; опоганювати;
2. глумитися над чим-небудь високим, чистим. Принижувати, ганьбити, заплямовувати;
3. ганьбити (негідними вчинками, поведінкою вкривати ганьбою себе, своє чесне ім'я, рід і т. ін.)[150].

У словнику синонімів синонімами «осквернення» є:

1. чинити наругу над (виділено нами – І.Циб);
2. опоганювати;
3. (рід) ганьбити;
4. заплямовувати;
5. поганити[149].

В Електронному словникові/цифрові лексикографічні системи української мови слово «оскверняти» означає негідними вчинками, поведінкою вкривати ганьбою себе, своє чесне ім'я, рід і т. ін. Також у словнику наводиться значний перелік синонімів слова «оскверняти»:

1. безславити (рідше) те саме, що неславити;
2. безчестити позбавляти доброї слави; неславити, ганьбити;
3. брудніти плямувати, опоганювати, ганьбити, безчестити кого-, що-небудь;
4. ганьбіти вкривати ганьбою (у 2 знач.); безчестити;
5. гідити (підсил. розм.) паплюжити, плямувати;

6. забруднювати позбавляти моральної чистоти, ганьбити кого-, що-небудь; споганювати;
7. заплямóвувати (рідше) зганьбити, ославити кого-, що-небудь;
8. знесла́влювати принижувати, безчестити кого-, що-небудь негідними, ганебними вчинками;
9. каля́ти (розм.) укривати ганьбою кого-, що-небудь; плямувати;
10. компрометува́ти виставляти кого-, що-небудь у негарному світлі; шкодити добрій славі когось, чогось;
11. несла́вити негідними вчинками, поведінкою викликати погану думку, моральний осуд, вкривати ганьбою себе, своє ім'я, рід і т. ін.; ганьбити;
12. обезсла́влювати (рідше) те саме, що знеславлювати;
13. обезче́щувати (рідше) неславити, ганьбити;
14. опорóчувати неславити, ганьбити своїми вчинками, поведінкою і т. ін.;
15. осоро́млювати покривати соромом, ганьбою;
16. паску́дити (розм.) виставляти кого-, що-небудь в недоброму світлі, соромити, чорнити когось;
17. пога́нити неславити, безчестити кого-, що-небудь чимсь.
18. порóчити паплюжити що-небудь гідне поваги[32].

З означеного можемо зробити висновок, що використання поняття «осквернення/оскверняти» в назві та диспозиції кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України є більш доцільним, оскільки воно охоплює як дії, які характеризуються поняттям «наруга» згідно словників української мови (поняття «наруга» є частиною цілого – поняття «осквернення»), так і дії, які утворюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України та дії, які закріплені у Законі України «Про поховання та похоронну справу». В свою чергу під наругою слід розуміти активну вербальну та/або фізичну діяльність людини, яка покликана нанести моральну шкоду потерпілій особі, шляхом виголошення свідомо перекручених, неправдивих, образливих фактів про потерпілу особу,

близького оточення потерпілої особи, або явища матеріального світу, які становлять особливу моральну чи духовну цінність для потерпілої особи, а також вчинення нецензурних, непристойних жестів чи дій з тією ж метою.

Що стосується використання поняття «осквернення» в назві та диспозиції статті 338 КК України, зазначимо, що вказане поняття частково охоплює ті дії, які утворюють об'єктивну сторону зазначеного правопорушення. Проте, на нашу думку, більш доцільно буде використовувати поняття «зневага/зневаження».

Поняття «зневага» є протилежним за значенням поняттям поняттю «повага». «Повага» – почуття шани (виділено нами – І.Циб), прихильне ставлення, що ґрунтується на визнанні чийх-небудь заслуг, високих позитивних якостей когось, чогось. Зневага – почуття презирства, відсутність поваги до кого-небудь. Байдужість до кого-, чого-небудь, відсутність турботи, піклування про когось, щось[160]. Зневажати – виявляти презирство, неповагу до кого-, чого-небудь; протилежне поважати; ображати кого-небудь, принижувати чийсь гідність; Нехтувати чимось, не виявляючи належної уваги до чого-небудь, не надаючи значення чомусь[160]. У ст. 65 Конституції України закріплено обов'язок громадян виявляти шану державним символам України, тобто поважати їх. За таких умов було б доцільним в назві та диспозиції статті 338 КК України – кримінально-правової норми, яка встановлює відповідальність за невиконання цього обов'язку також використовувати одно корінний термін «зневага». Відповідно до ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Отже обов'язок «поваги» до державних символів розповсюджується на всіх без виключення громадян. У ст. 1 КК України вказано, що КК України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного

устрою України (виділено нами – І.Циб) від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Костенка Юрія Івановича щодо офіційного тлумачення окремих положень підпунктів 1, 2 пункту 1 Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років" щодо порядку офіційного використання копій Прапора Перемоги" вказується, що державні символи України нерозривно пов'язані за своїм змістом з її державним суверенітетом. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Суверенітет України поширюється на всю її територію. Державні символи є підтвердженням факту існування держави, її суверенітету та спрямовані на зміцнення її авторитету, зокрема під час проведення урочистих заходів та офіційних церемоній. Держава встановлює порядок використання державних символів та належну систему їх правового захисту, за яких забезпечується повага (виділено нами – І.Циб) та гідне ставлення до державних символів[141].

Як бачимо Конституційний Суд України під час тлумачень норм Основного закону, які стосуються державних символів також використовує поняття «повага», а не поняття «наруга», що є ще одним аргументом на користь використання поняття «зневага» в назві та диспозиції статті 338 КК України.

Нові форми злочинності є викликом для нашого суспільства, але в той же час розвиток кримінальних правопорушень приводить до розвитку кримінально-правової науки вцілому[10, с. 292]. В той же час, слід зазначити, що кожна сфера суспільних відносин, її правове регулювання має тривалі історичні передумови формування; досвід минулого здійснює безпосередній вплив на сьогодення[7, с. 29]. Таким чином щоб належно дослідити будь-яке кримінальне правопорушення чи кримінально-правове поняття необхідно провести історико-правове дослідження зазначеної категорії. Тобто, в рамках

нашого дослідження необхідно проаналізувати історико-правовий розвиток кримінальних правопорушень, ознакою яких виступає наруга.

Найвідомішим збірником українського законодавства є Руська Правда, проте нею не врегульовані відносини, ознакою яких є наруга. В церковному Статуті Володимира в п. 9 містилися заборони чаклунства, крадіжок церковного майна, крадіжок з трупа чи інші неправомірні з померлим, пошкодження чи знищення хрестів тощо. П. 10 Статут містив припис, який забороняв князю чи боярам втручатися в розгляд означеної категорії справ[156]. Подібна норма містилася і в Статуті князя Ярослава про церковні суди[172]. Кримінально-правових норм, які б встановлювали відповідальність за наругу над державними символами в зазначених нормативних джерелах не було.

В той же час заслуговує на увагу думка В. Кармана, який досліджуючи у своєму дисертаційному дослідженні питання витоків та сучасного стану кримінально-правового забезпечення охорони державних символів України зазначає, що для того, аби зрозуміти причини відсутності подібних норм в тексті вказаного вище нормативно-правового акта (Руської Правди – І.Циб) доцільно проаналізувати роль у цій державі її голови – Великого князя Київського. Далі автор перераховує повноваження князя Київського та доходить до висновку, що тодішньою державою керував монарх – Великий князь, образ якого уособлював Київську Русь. Безперечно, в кожного князя існували певні персональні символи, однак їх складно назвати саме державними, скоріше їх слід розглядати як особливі геральдичні образи, які ставали родовими та видозмінювалися нащадками – вказує В. Карман після чого робить ще один висновок, що відсутність закріпленої в нормах права юридичної відповідальності за посягання на атрибути держави в Київській Русі можна пояснити двома основними причинами: відсутністю самих державних символів у повному розумінні цього слова та суттєвою роллю звичаєвого права (тобто відповідальність за посягання на символи Великого князя Київського формально могла існувати, але не була закріплена в нормативно-правових

актах). Продовжуючи своє дослідження В. Карман розпочинає дослідження Статутів Великого князівства Литовського, зазначаючи що в них, як і в Руській Правді відсутні норми про кримінальну відповідальність за наругу над державними символами. Далі автор вказує, що у Статуті Великого князівства Литовського 1529 року за великим князем закріплюється титул «Господар» і формується поняття державних злочинів. До Статуту 1529 року вперше в русько-литовському праві внесені склади злочинів, які кваліфікуються як злочини проти особи великого князя: втеча до країн, що перебували у ворожих відносинах з Великим князівством Литовським, підробка великокнязівських грамот або печаток, образа великокнязівських урядників, нескорення рішенням великокнязівського суду – центральної державної установи. Продовжуючи розгляд Статуту Великого князівства Литовського, але вже 1566 року В. Карман вказує, що виходячи зі змісту артикула 4 розділу I Статуту 1566 р. «Про образу величності господарської» під «Господарем» мається на увазі великий князь – голова Великого князівства Литовського, особа якого, уособлювалася з державою. Таким чином, діяння у вигляді посягання на державні символи хоча і не було закріплено в якості самостійного складу злочину, однак було юридично караним, так як могло бути кваліфіковане за даною статтею. Юридична відповідальність за вчинення цього суспільно небезпечного діяння поширювалася на всіх суб'єктів правовідносин (незалежно від їх титулів, матеріального стану тощо). Аналізуючи Статуту Великого князівства Литовського 1588 року В. Карман акцентує увагу на артикулі 4 Статуту 1588 р. мав назву «Про образу величності нашої господарської, як кожний звинувачений відповідати повинен. І про того, хто застереже, і де таких судити. Також про слово, сказане чи написане про Господаря» і який вказує, що «якби хто якого-небудь стану підозрювався, що величність нашу господарську образив, такому жодний привілей ані знатність, ані достоїнство не мають допомогти, ані сам він ними захиститися не може, щоб не нести відповідальності, і де буде правом переможений, щоб не міг покараний бути. А хто би в час перед вчинком, милуючи Господа Бога і пана свого і державу,

чесно застеріг або розповів про такі речі, той ласки нашої господарської і честі підвищення гідний буде. Адже в тому злочині, щодо образи величності нашої господарської, де кому йде про честь і про життя, таку шляхту, підданих наших ніде інде, тільки на сеймі великому вальному з пани-радами нашими Великого князівства Литовського, ми, Господар, судити і згідно зі злочином кожного їх тим покаранням, як вище описано, карати накажемо». Також акцентує увагу дослідник і на статті 5 «Про доказування образи величності нашої Господарської», який містить процесуальні аспекти доказування образи князя Литовського. Завершується аналіз Статутів Великого князівства Литовського висновком, що у Великому князівстві Литовському роль голови держави-монарха продовжувала зміцнюватись. Образ великого князя фактично сприймався як державний символ, що стало підставою встановлення юридичної відповідальності у Статуті 1566 р. за образу самодержця (що могла проявлятися в карикатурах на нього, промовлянні в його адрес лайливих слів тощо)[56, с. 24-35].

Продовжуючи аналіз законодавства але вже Російської імперії В. Карман вказує, що і в цій країні особа імператора також була тісно пов'язана з образом держави. Монарх-самодержець сприймався не як звичайна людина, а як головний атрибут Російської імперії (навіть як сама держава). Через це можна стверджувати, що кримінальна відповідальність за наругу над державними символами в даній державі існувала, однак вказане суспільно небезпечне діяння не виокремлювали в якості самостійного складу злочину (принаймні в сучасному розумінні цього складу злочину). Крім того роль імператора була настільки значною, що образа його родичів сприймалася як образа самого правителя, тому за образу родичів було передбачено те саме покарання, як і за образу імператора[56, с. 35-54]. Далі В. Карман проводить аналіз кримінально-правових норм, якими встановлено відповідальність за «наругу над головою держави» і які розповсюджували свою дію на територію України аж до 1922 року – року появи кримінально-правової норми, яка безпосередньо

закріплювала кримінальну відповідальність за наругу саме над державними символами.

Беззаперечно, проведене В. Карманом дослідження є досить цікавим та актуальним, особливо в контексті нашого дослідження – «Поняття наруги в кримінальному праві України». Проведене В. Карманом дослідження нормативно-правових актів, які діяли на території України з часів Руської Правди і до 1922 року підтверджує закріплення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення ознакою яких виступає «наруга». Як вже зазначалося, поняття «наруга» має значний синонімічний ряд. Крім того, деякі синоніми «наруги» вже давно перестали використовуватися в українській мові, а саме поняття «наруга» також є синонімом. В проаналізованих В. Карманом кримінально-правових нормах вживаються саме синоніми поняття «наруга», що свідчить про глибоке коріння цього поняття, а також про те, що діяння ознакою яких є «наруга» завжди були актуальними та не втратили актуальність і на сьогоднішній день. Що ж стосується проведеного аналізу «наруги над державними символами» через призму «наруги над головою держави», то воно, на нашу думку є досить дискусійним. Так, герби в класичному їх розумінні з'являються на межі XI-XI століть у Західній Європі. Досить довго геральдисти вважали найдавнішим з усіх гербів, про які збереглися достовірні дані емблему Жоффрау Плантагенета, графа Анжуйського і герцога Нормандського, який помер 1151 року. На глазурованій плиті, що прикрашала його надгробок у соборі Манса, зображено великий лазуровий щит, прикрашений золотими левами. Згідно з писемним повідомленням одного анжуйського хроніста, Жоффрау у день весілля 1127 року отримав від свого тестя, короля Англії Генріха I, картуш, увінчаний левами. До найдавніших гербових пам'яток належить печать Валерана, графа Меланського і Ворчестерського із зображенням графа-вершника з картатим знаменом. Першим англійським королем, що мав особистий герб, був Ричард I Левове серце (1157-1199), Його три золоті леопарди використовували пізніше всі королівські династії. На нижчих верствах суспільства герби взагалі відомі більше за печатками[31, с. 7-

8]. Що стосується прапорів/стягів, то вони мають ще древнішу історію ніж герби. Ще в давнину прапори були ознакою свободи держави. І після того, як була проголошена незалежність або ж утворювалася нова країна, завжди з'являлися нові прапори. Прапор – це символ національної честі. Історія нам говорить про те, що коли починалися будь-які битви, то кожен солдат приносив присягу своїй державі під її прапором. Носити знамена могли тільки обрані воїни. Якщо комусь вдалося захопити ворожий прапор, то така подія вважалася справжнім подвигом, а військо такого ворог було знеславлене. Ні для кого не є секретом, що прапор будь-якої країни – це її святиня і гордість, якій віддаються найвищі почесті. А його осквернення вважається великим злочином, що не залишається безкарним. Честь і достоїнства прапора захищається не лише усередині самої держави, але і далеко за його межами. Не лише держави, але і прапори мають свою власну історію, яка йде коренями в далекі часи. Багато учених припускають, що перші прапори з'явилися ще 30 тисяч років назад. В підтвердження цьому свідчать наскальні зображення[107]. Давні стяги були у великій шані на Русі ще за часів язичництва. А після прийняття християнства вони освячувалися образом животворного Христа. Жодне військо без прапора не виходило в похід і не вступало в бій. Уже тоді колір набув державного значення, передусім на військових знаменах. Прапори стають народними святинями, яким поклонялися з вірою й сподіваннями на заступництво[54]. Що стосується України, то синій і жовтий (золотий) кольори офіційно використовувалися на гербі Королівства Руського з 14-го століття. Вони також уживалися на гербах руських земель, князів, шляхти й міст середньовіччя й раннього нового часу. Потім на українське прапорництво мав значний вплив розвиток козацтва. Починаючи з 18-го століття полкові і сотенні козацькі прапори Війська Запорізького все частіше виготовлялися з блакитного полотна, на яке жовтою фарбою наносилися хрести, зорі, зброя, постаті святих. Згодом – козак із самопалом у золотому (жовтому) щиті на голубому тлі. Першу спробу створити жовто-блакитний прапор із двох горизонтальних смуг приблизно такої форми, як тепер, здійснила Головна Руська Рада (орган, який представляв

національний рух українського населення Галичини), яка почала боротьбу за відродження української нації. У червні 1848 року на міській ратуші Львова вперше був піднятий жовто-блакитний прапор. Саме після цього випадку синьо-жовтий стяг набував усе більшої популярності в українців[121].

Як бачимо історія появи гербів така ж давня, як і історія наруги оскільки вони існували вже задовго до появи аналізованих В. Карманом нормативно-правових актів. Що ж стосується прапорів, як державних символів, то можемо зробити висновок, що вони сягають своїм корінням у часи зародження соціуму – перших об'єднань людей для чогось, для якоїсь мети або ідеї (спільне виживання, спільний розвиток, тощо). І дійсно, якщо логічно подумати, то прапор або стяг завжди уособлював об'єднання людей навколо певної ідеї (ми не говоримо зараз про прапори, які використовувалися окремими особами для представлення свого роду, хоча такий прапор в значній мірі уособлював об'єднання людей – певної сім'ї/династії – І.Циб), саме тому ототожнювати наругу над таким символом із образою/наругою певного монарха/голови країни чи його родичів на нашу думку є не зовсім правильним.

Що ж стосується відсутності закріплення кримінальної відповідальності за наругу над державними символами в аналізованих В. Карманом нормативно-правових актах, то така відсутність може пояснюватися відносною не розповсюдженістю таких символів, а також їх використанням разом із значною кількістю озброєної охорони (урочисті прийоми делегацій головою держави завжди супроводжувалися наявністю певної/визначеної кількості найкращих воїнів з обох сторін, завданням яких крім захисту голови держави було і захист державних символів; використання прапорів і знамен на фортифікаційних спорудах чи під час військових маршів також супроводжувалось значною кількістю воєнізованої охорони і здійснити публічну наругу над такими символами було майже неможливо). Таким чином, на той час державні символи могли бути піддані нарузі або бути знищеними тільки під час бою або військових дій, коли військо/фортифікаційна споруда зазнавали поразки.

Повертаючись до аналізу законодавства, яким було встановлено відповідальність за «наругу», зазначимо, що Україна тривалий час була позбавлена своєї незалежності і перебувала під управлінням інших держав, а отже законодавство цих країн врегульовувало відносини ознакою яких виступає «наруга». Одним із таких законодавчих джерел є «Саксонське Зерцало».

Застосування Саксонського Зерцала в Україні пов'язано з німецькою колонізацією та поширенням магдебурзького права. Перші німецькі колоністи з'явилися в українських містах ще наприкінці XII ст. У 1234–1244 рр. німецькі сільські колонії з'явилися на Лемківщині. Значно збільшилася кількість німецьких колоністів на території Галицько-Волинської держави (або Руського королівства) після навали монголів хана Батия у 1240–1241 рр., коли король Данило Галицький зробив ставку на спорудження добре укріплених міст. Він заохочував переселення німецьких колоністів різними привілеями, бажаючи також поживити торгівлю та підвищити економічний статус держави[146, с. 97].

Параграфом 4 ст. 13 Книги другої Саксонського Зерцала встановлено відповідальність за викрадення речей з могили. Покаранням за такі дії було колесування. Згідно § 6 цієї статті такому ж покаранню піддавали і співучасників такого діяння, а також осіб, які зберігають викрадене. Параграф 8 ст. 13 закріплював відповідальність суддів, які не призначили покарання злочинцю. У такому випадку до судді застосовувалося покарання, яке він не призначив винному за те чи інше правопорушення[145]. Кримінально-правової норми, яка б закріплювала відповідальність за наругу над державними символами в Саксонському Зерцалі не було, не зважаючи на те, що за допомогою стягів відбувався поділ територій держави.

Наступним джерелом, яке діяло на території України є Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566 та 1588 років.

Статут Великого князівства Литовського 1529 року містить тринадцять розділів:

1. Права писані, надані державі Великому князівству;

2. Про оборону земську;
3. Про вольності шляхти і про розширення Великого князівства

Литовського;

4. Про спадкування жінками і про видання дівчат заміж;
5. Про опікунів;
6. Про суддів;
7. Про земські насильства, про побої і про вбивства шляхтичів;
8. Про земельні суди, про кордони і про межі, про копи;
9. Про лови, про пущі, про бортне дерево, про озера, про боброві гони,

про хмельники, про соколині гнізда;

10. Про маетки, які обтяжені боргами, і про заставу;
11. Про головщини людей путних, селян і парубків;
12. Про грабежі і про нав'язки;
13. Про злодійство[152].

Безпосередньо норм, про наругу над могилою чи наругу над державними символами Статут не містив. Проте в Розділі 8 «Про земельні суди, про кордони і про межі, про копи» міститься підрозділ 15, який встановлює відповідальність за «паплюження свідків» (нагадаємо, що слово «паплюження» є синонімом «наруги» - І.Циб). Так, якби хто без достатньої підстави паплюжив свідків позивача, тобто, якби позивач у відповідності до права представив вісімнадцять свідків, а відповідач не вибрав би із цих вісімнадцяти свідків шести, які заслуговують на довіру, і давав їм відвід із метою перешкодити розглядові справи, а позивач не забезпечив себе іншими свідками і через це мав би програти свою справу на цьому завитому року, то він має право тут же в суді відстояти своїх свідків. І якщо судді визнають, що відповідач безпідставно паплюжить цих свідків і дав їм відвід, а свідки виправдаються, то відповідач кожному із спаплюжених ним свідків у відповідності до їхнього походження буде зобов'язаний дати винагороду: шляхтичу - як шляхтичу, селянину - як селянину стільки, як нібито його поранили[153]. Незважаючи на те, що вказана норма направлена в першу чергу на забезпечення об'єктивності судового

розгляду та вирішення справи по суті, вважаємо, що зазначена норма покликана захистити честь та гідність особи-свідка, а також на захистити особу від наклепу.

Статут Великого князівства Литовського 1566 року містив вже 14 розділів:

1. Про персону господарську;
2. Про оборону земську;
3. Про вольності шляхетські і про примноження Великого князівства Литовського;
4. Про суддів та про суди;
5. Про оправу посагову;
6. Про опіку;
7. Про записи і продажі;
8. Про заповіти;
9. Про права земельні;
10. Про лови, про пущу і про дерево бортне;
11. Про квалти і про головщизни шляхетські;
12. Про головщизни і нав'язки людей посполитих;
13. Про грабежі і нав'язки;
14. Про злодійство всякого стану[154].

Як і в попередній редакції статут не містить норм про відповідальність за наругу над могилою чи наругу над державними символами. Біль того Статут 1566 року вже не містить і норми про захист від паплюження свідків, не зважаючи на те що Розділ 4 «Про суддів та про суди» було значно розширено.

Статут Великого князівства Литовського 1588 року також мав 14 розділів і кардинальних змін майже не зазнав. В той же час необхідно відмітити появу норми, яка забороняла вчиняти насильницькі дії в костелах божих всякого віросповідання християнського. Так, якби хто насильницький напад на костел божий якого-небудь віросповідання християнського вчинив або на цвинтарі, у школі, в капеланському, попівському чи проповідницькому будинку когось

вбив чи поранив, і якби ті поранення були значними, тоді таким же чином і за такими ж доказами має бути покараний, як це вище про нападників на дома шляхетські описано. А якби тільки вдарив, а рани не було, тоді подвійно квалт має платити, тобто двадцять і чотири рублі грошей, а тому вдареному відшкодувати шкоду. А це все заплативши, ще двадцять тижнів у в'язниці має сидіти у тому повіті, де це станеться[155]. Норми про відповідальність за наругу над державними символами в Статуті Великого князівства Литовського 1588 року не було.

Наступним джерелом, яке діяло на території України є «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року. Артикул 22 Глави 25 встановлює відповідальність за крадіжку з церкви чи інших святих місць а також за розриття могил і обкраданням покійників[129]. Необхідно звернути увагу, що в оригіналі тексту документа вживається такий термін як «поруганіє», що в перекладі на сучасну українську мову і є «наругою». Тобто Артикулом 22 Глави 25 Прав, за якими судиться малоросійський народ вперше було закріплено правопорушення, ознакою якого виступає «наруга». Незважаючи на те, що термін «наруга» почав використовуватися в законодавстві, норми, яка б встановлювала відповідальність за наругу над державними символами в Правах, за якими судиться малоросійський народ не було.

Наступним джерелом є Уложення про покарання кримінальні та виправні. В ст. 256 Глави 4 Розділу 2 встановлено відповідальність за розриття могили для вчинення крадіжки з трупа чи для його «поруганія»[166], тобто для наруги. Як бачимо вказана норма містить два альтернативних склади кримінальних правопорушень – розриття могили для вчинення крадіжки з трупа та розриття могили для вчинення наруги над трупом. Незважаючи на два альтернативні склади кримінального правопорушення покарання було однаковим – позбавлення всіх прав та каторжні роботи строком від 10 до 12 років у фортецях. Фактично ми бачимо сучасну кримінально-правову норму, яка встановлює кримінальну відповідальність за «наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого». Частина 1 ст. 297 КК України

також містить два альтернативні склади кримінального правопорушення – наруга над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого та незаконне заволодіння тілом померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі померлого.

Частина 2 ст. 256 Глави 4 Розділу 2 Уложення про покарання кримінальні та виправні передбачала покарання у виді позбавлення всіх прав та переселення до Сибіру за розриття могили для вчинення якихось марновірських дій (ритуалів, поширення забобонів, тощо) з тілом померлого[166]. Фактично описані дії підпадають під визначення «осквернення». Таким чином знову прослідкувати деяка аналогія між тодішньою ч. 2 ст. 256 та нинішньою ч. 2 ст. 297 КК України, оскільки в ч. 2 ст. 297 встановлено відповідальність за осквернення (виділено нами – І.Циб) або руйнування братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті. Тобто ч. 2 ст. 297 КК України встановлено відповідальність за дії, які завдають особливої шкоди, шкоди, яка посягає на особливе місце, яке користується особливою шаную у переважної більшості соціума.

Частиною 3 ст. 256 Глави 4 Розділу 2 Уложення про покарання кримінальні та виправні встановлює відповідальність за розриття могили задля розваги чи вчинене особою в стані сп'яніння. Покаранням за такі дії було ув'язнення в трудовій колонії на строк від шести місяців до одного року[166]. В

цій частині статті 256 також просліджується деяка аналогія з ч. 3 ст. 297 КК України, оскільки цією частиною статті встановлено відповідальність за вчинення «наруги» чи «осквернення» з хуліганських мотивів.

Статтею 257 Глави 4 Розділу 2 Уложення про покарання кримінальні та виправні передбачено відповідальність за знищення чи пошкодження надгробних пам'ятників, а також за зовнішнє пошкодження могил, якщо такі дії вчиненні з метою спаплюжити пам'ять про померлу особу, або з мотивів помсти. Покаранням за такі дії було тюремне ув'язнення на строк від шести місяців до одного року[166]. Як бачимо, тогочасний законодавець встановив кримінальну відповідальність за кваліфікований вид наруги – паплюження пам'яті та помста. В той же час не зрозумілим залишається факт, чому такі кваліфікуючі ознаки відсутні в ст. 256. Також привертає увагу той факт, що покарання за дії описані в ч. 1 ст. 257 є більш м'яким ніж покарання за ст. 256 Уложення. Враховуючи таку побудову диспозиції ч. 1 ст. 257 Уложення і зокрема використання такого терміну як «зовнішнє пошкодження» можемо припустити, що цією частиною статті встановлено відповідальність за вчинення закінченого/незакінченого замаху на наругу. Ще одне припущення, яке ми можемо зробити на основі аналізу зазначених статей, це те що статтею 257 Уложення встановлено відповідальність саме за наругу над могилою, а стаття 256 Уложення передбачає відповідальність за ідеальну сукупність кримінальних правопорушень – наруга над могилою (зовнішня) та наруга над трупом (внутрішня).

В ч. 2 цієї статті вказано, що якщо такі дії вчинені через легкодумство (легковажність), то винна у таких діях особа повинна заплатити від десяти до п'ятнадцяти рублів штрафу та відновити пошкоджені чи знищені нею могили за свій рахунок. Частиною 3 ст. 257 встановлено відповідальність за викрадення надгробного пам'ятника та за викрадення надгробних елементів (декорації, інші речі). Вказані дії вже кваліфікувалися як сукупність злочинів наруга над могилою та крадіжка. Також зазначена частина статті побудована за принципами відсильної норми і для визначення міри покарання

правозастосовним органам необхідно було звернутися до розділу саме про вчинення викрадення чужого майна[166]. Що стосується норми про кримінальну відповідальність за наругу над державними символами, то як і в попередніх нормативних джерелах, Уложення про покарання кримінальні та виправні такої норми не містило.

Кримінальне уложення 1903 року ст. 582 Глави 32 встановлювало кримінальну відповідальність за крадіжку речей з розритої або взагалі пошкодженої для цього могили. Покаранням за такі дії було тюремне ув'язнення при цьому строк такого ув'язнення у статті не зазначений[80]. Норми про кримінальну відповідальність за наругу над державними символами в Кримінальному уложенні також не було.

Кримінальний кодекс УРСР 1922 року жодної кримінально-правової норми яка б встановлювала відповідальність за наругу над могилою, іншим місцем поховання чи наругу над трупом не містив. Натомість він містив кримінально-правову норму, яка встановлювала відповідальність за наругу над державними символами. Так, ст. 87 КК УРСР 1922 року було встановлено кримінальну відповідальність за прояв образливої неповаги (виділено нами – І.Циб) до УСРР, який виражається у нарузі над державним гербом, прапором, пам'ятником революції[106]. Як бачимо, в тогочасній нормі використовується термін «неповага» яка виражається у «нарузі». Таким чином можемо зробити висновок, що термін «неповага» є більш широким, а термін «наруга» виступає його частиною. Досить цікавим є і той факт, що покарання за це кримінальне правопорушення мало лише нижню межу – позбавлення волі на строк від шести місяців. Таким чином в кримінальному законодавстві України вперше з'явилася кримінально-правова норма, яка встановлювала кримінальну відповідальність за наругу над державними символами.

У Кримінальному кодексі УРСР 1927 року як і у КК УРСР 1922 року також не було норми, яка прямо встановлювала кримінальну відповідальність за наругу над могилою. Також у КК УРСР 1927 року, на відміну від КК УРСР

1922 року була відсутня норма, яка встановлює відповідальність за наругу над державними символами.

У Кримінальному кодексі УРСР 1960 року кримінальна відповідальність за наругу над могилою була встановлена Главою X «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я», а саме в ст. 212 «Глум над могилою». В диспозиції статті закріплювалося два альтернативних види правопорушення – глум над могилою, а також викрадення предметів, що знаходяться в могилі чи на могилі. Покаранням за вчинення таких дій було позбавлення волі на строк до трьох років. Стаття складалася лише з однієї частини і ніяких кваліфікуючих ознак чи приміток не містила[84].

Статтею 187-2 глави IX «Злочини проти порядку управління» КК УРСР 1960 року було встановлено кримінальну відповідальність за «Глум над Державними гербом або прапором». Стаття також складалася з однієї частини і встановлювала відповідальність за глум над Державними гербом або прапором СРСР, УРСР чи іншої союзної республіки. Покаранням за такі дії могло бути позбавлення волі на строк до двох років або виправні роботи на той же строк, або штраф у розмірі до двохсот карбованців[84]. Які дії слід вважати глумом в статті не зазначалося. Із здобуттям Україною незалежності, зазначена стаття була змінена. Ново змінена стаття отримала назву «Глум над державною символікою» і складалася вже з двох частин. Частиною першою передбачалася відповідальність за публічний глум над Державним гербом, Державним прапором або Державним гімном України. Покаранням за такі дії було позбавлення волі на строк до двох років, або виправні роботи на той же строк, або штраф до тридцяти офіційно встановлених мінімальних розмірів заробітної плати. Як бачимо покарання за описані дії майже не змінилося, з'явилася лише прив'язка до мінімального розміру заробітної плати. У ч. 2 ст. 187-2 було закріплено кримінальну відповідальність за публічний глум над офіційно встановленим або піднятим гербом чи прапором іноземної держави. Каралися такі дії позбавленням волі на строк до двох років, або виправними роботами на той же строк, або штрафом до тридцяти офіційно встановлених мінімальних

розмірів заробітної плати, тобто санкція статті не відрізнялася від санкції ч. 1 статті[84].

Прийнятий у 2001 році Кримінальний кодекс України містив норми, якими встановлено кримінальну відповідальність за правопорушення, ознаками яких є «наруга». Так, на момент прийняття КК України ст. 297 «Наруга над могилою» складалася лише з однієї частини та встановлювала відповідальність за наругу над могилою, іншим місцем поховання, над трупом або урною з прахом покійного, а також викрадення предметів, що знаходяться в місці поховання або на трупі. За такі дії застосовувалося покарання у виді штрафу до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк. Які дії необхідно вважати наругою в тодішній редакції ст. 297 зазначено не було. У 2009 році вказана стаття зазнала істотних змін та була викладена у наступній редакції:

1. Наруга над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого, а також незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого, -

караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою, групою осіб, або з корисливих чи хуліганських мотивів, або щодо братської могили чи могили Невідомого солдата, або поєднані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Як бачимо такими змінами український законодавець закріпив ряд кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, проте які дії слід вважати «наругою» в статті закріплено не було.

У 2014 році статтю 297 КК України знову було викладено в оновленій редакції:

1. Наруга над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого, а також незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого, -

караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Осквернення або руйнування братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з корисливих чи хуліганських мотивів, або щодо пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, або поєднані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, -

караються обмеженням волі на строк від чотирьох до п'яти років або позбавленням волі від чотирьох до семи років.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

Зазначеними змінами було встановлено кримінальну відповідальність за «осквернення» визначеного переліку місць поховання. Також законодавець використав такий термін як «осквернення» (термін який охоплює поняття наруга – І.Циб). В той же час, які дії необхідно вважати «оскверненням» так само як і які дії вважати «наругою» у видозміненій статті вказано не було.

У 2019 році змін зазнала ч. 2 ст. 297 КК України. Ново змінена редакція ч. 2 ст. 297 КК України залишала кримінальну відповідальність за «осквернення», проте розширювала перелік місць поховання, осквернення яких необхідно буде кваліфікувати за ч. 2 ст. 297 КК України. Так, осквернення або руйнування братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Більше жодних змін у ст. 297 КК України законодавцем внесено не було, які дії необхідно вважати «наругою», а які «оскверненням» в Кодексі не зазначено.

Що стосується кримінальної відповідальності за наругу над державними символами на момент прийняття КК України ст. 338 «Наруга над державними символами» складалася з двох частин та була викладена в такій редакції:

1. Публічна наруга над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

2. Публічна наруга над офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

Подальші зміни статті у 2009 та 2028 році стосувалися виключно її санкцій.

Висновки до розділу 1

Встановлено, що питанням кримінальних правопорушень, ознакою яких виступає «наруга» присвячено значну кількість наукових монографічних праць. В той же час питання «наруги» в кримінальному праві України все ще залишається малодослідженим, оскільки у більшості своїй науковці або взагалі не розкривали поняття «наруга» або використовували поняття, яке міститься у словниках української мови чи у науково-практичних коментарях.

Встановлено, що запропоновані у словниках визначення поняття «наруги» не зовсім вдало співвідносяться із діями, які утворюють об'єктивну сторону кримінальних правопорушень, ознакою яких є «наруга».

Поняття «наруга» має значну кількість синонімів, проте жоден з них не в змозі повністю охопити ті дії, які входять в поняття «наруга». Саме поняття «наруга» є також синонімом поняття «зелживость». Вказане поняття «зелживость» використовувалося для опису значного обсягу діянь, вчинення яких посягали на честь та гідність особи. Проте такі дії жодним чином не охоплюють ті дії, які входять в сучасне поняття «наруга». Таким чином поняття «зелживость», як і похідне від нього поняття-синонім «наруга» не зовсім доречно використовувати в кримінальних правопорушеннях, передбачених статтями 297 та 338 КК України.

Під наругою слід розуміти активну вербальну та/або фізичну діяльність людини, яка покликана нанести моральну шкоду потерпілій особі, шляхом виголошення свідомо перекручених, або неправдивих, або образливих фактів про потерпілу особу, близьке оточення потерпілої особи, або явища матеріального світу, які становлять особливу моральну чи духовну цінність для потерпілої особи, а також вчинення нецензурних, або непристойних, або образливих жестів чи дій з тією ж метою.

Доведено, що використання в назві та диспозиції кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України поняття «осквернення/оскверняти» є більш доцільним, оскільки воно охоплює як дії, які характеризуються поняттям «наруга» згідно словників української мови, так і дії, які утворюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України та дії, які закріплені у Законі України «Про поховання та похоронну справу».

Доведено, що використання в назві та диспозиції кримінального правопорушення, передбаченого ст. 338 КК України поняття «зневага/зневаження» є більш доцільним. Поняття «зневага» є протилежним за значенням поняттям поняттю «повага». В Конституції України закріплено обов'язок громадян виявляти шану державним символам України, тобто поважати їх. За таких умов було б доцільним в назві та диспозиції статті 338 КК України – кримінально-правової норми, яка встановлює відповідальність за невиконання цього обов'язку також використовувати одно корінний термін «зневага».

Встановлено, що вперше кримінальне правопорушення, ознакою якого є «наруга» було закріплено Артикулом 22 Глави 25 Прав, за якими судиться малоросійський народ. Ним встановлено кримінальну відповідальність за крадіжку з церкви чи інших святих місць а також за розриття могил і обкраданням покійників. В оригіналі тексту документа вживається термін «поруганіє», що в перекладі на сучасну українську мову означає «наруга».

Доведено, що першою в сучасному розумінні кримінально-правовою нормою, яка встановлювала кримінальну відповідальність за наругу над могилою була ст. 256 Глави 4 Розділу 2 Уложення про покарання кримінальні та виправні. Першою в сучасному розумінні кримінально-правовою нормою, яка встановлювала кримінальну відповідальність за наругу над державними символами була ст. 87 КК УРСР 1922 року.

РОЗДІЛ 2. СКЛАД КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ОЗНАКОЮ ЯКИХ ВИСТУПАЄ «НАРУГА»

Поняття «кримінальне правопорушення» (а до набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» поняття «злочин» - І.Циб) було і залишається конститутивним поняттям кримінально-правової науки. Саме це поняття зосереджує в собі ті ознаки, які визначають, чому саме вчинене діяння є кримінальним правопорушенням. Кримінально-правова наука містить три визначення кримінального правопорушення: формальне, матеріальне і змішане або формально-матеріальне. У ст. 11 КК України закріплене формально-матеріальне визначення кримінального правопорушення. Воно містить ознаки матеріального правопорушення – суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність) та формального – нормативно-правове закріплення у законі про кримінальну відповідальність.

В кримінально-правовій літературі виділяють від 3 до 6 ознак кримінального правопорушення.

Так, Л. Кривоченко проводячи науковий аналіз ч. 1 ст. 11 КК України зазначає, що в аналізованій нормі чітко закріплено три ознаки кримінального правопорушення: його передбаченість у законі про кримінальну відповідальність, суспільна небезпечність діяння та винність[72, с. 74]. Далі авторка акцентує увагу, що ч. 2 ст. 1 КК України, яка визначає завдання КК, дає змогу стверджувати, що передбаченість діяння в КК одночасно означає також його обов'язкову караність за цим Кодексом. У ч. 2 ст. 1 КК встановлено, що для здійснення завдання захисту суспільних відносин від злочинних посягань КК визначає, «які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили». У цій нормі чітко простежується нерозривний зв'язок кримінальної протиправності та кримінальної караності. Тому, продовжує Л. Кривоченко, в науці кримінального права панує думка про

наявність чотирьох обов'язкових ознак: суспільної небезпечності, винності, протиправності та караності. Проте далі дослідниця з урахуванням наведених ознак надає наукове визначення поняття злочину, як суспільно небезпечного, винного, протиправного та кримінально караного діяння (дія або бездіяльність), учиненого суб'єктом злочину[72, с. 74] і таким чином виокремлює п'яту обов'язкову ознаку – суб'єкта кримінального правопорушення.

В. Ємельянов виокремлює чотири обов'язкові ознаки кримінального правопорушення: суспільну небезпечність, винність, протиправність, караність[44, с. 54].

Ю. Александров та В. Клименко виокремлюють п'ять обов'язкових ознак кримінального правопорушення: суспільну небезпечність, винність, кримінальну протиправність, караність та суб'єкта кримінального правопорушення[71, с. 43].

О. Дудоров та М. Хавронюк вказують, що кримінальному правопорушенню властиві такі обов'язкові ознаки: 1) це діяння вчинене суб'єктом злочину; 2) воно є винним; 3) вказане діяння є суспільно небезпечним; 4) відповідне діяння передбачене чинним КК. Останнє зумовлює те, що обов'язковою ознакою поняття злочину є також 5) кримінальна караність[30, с. 106].

І. Чекмарьова виокремлює шість ознак кримінального правопорушення: діяння, суспільна небезпечність, кримінальна протиправність, винність, суб'єкт злочину, караність[74, с. 67].

Враховуючи запропоновані науковцями ознаки можемо сформулювати узагальнене визначення кримінального правопорушення як закріпленого у законі про кримінальну відповідальність протиправного, суспільно небезпечного, винного, караного діяння, яке вчинене суб'єктом кримінального правопорушення.

В той же час запропоноване у ч. 1 ст. 11 КК України визначення кримінального правопорушення включає не всі ознаки. Така ознака як кримінальна караність у наведеному у ч. 1 ст. 11 КК України визначенні

відсутня, хоча загальновідомо, що відсутність хоча б однієї ознаки означає відсутність кримінального правопорушення.

В науково-практичних коментарях до КК України вказується, що така ознака як «караність» охоплюється такою ознакою як «закріплення діяння у КК України». Кримінальним правопорушенням є діяння передбачене чинним КК. Останнє, крім того, має на увазі, що обов'язковою ознакою злочину є також кримінальна караність[110]. Закон не називає окремо таку ознаку, як караність діяння, але обов'язковість її впливає з передбаченості діяння КК: якщо діяння передбачене КК як кримінальне правопорушення, то за нього обов'язково в КК передбачене і певне покарання[112]. Зазначене положення є, на нашу думку, дещо дискусійним, оскільки просліджується тавтологія і в кінцевому варіанті можна зробити висновок, що кримінальне правопорушення – правопорушення, передбачене КК України без посилання на його караність.

Вважаємо, що для вдосконалення закону про кримінальну відповідальність зокрема в частині вдосконалення поняття «кримінальне правопорушення» необхідно доповнити ч. 1 ст. 11 КК України такою ознакою як «караність».

Варто зазначити, про необхідність доповнити ознаками і визначення запропоноване у проєкті Кримінального кодексу України. Так, у ст. 2.1.1. «Поняття кримінального правопорушення» вказано, що кримінальним правопорушенням є протиправне діяння, яке відповідає складу злочину чи проступку, передбаченого цим Кодексом[63].

Із суміжних ознак, які закріплені у ст. 11 КК України запропоноване у проєкті визначення містить лише «протиправність» та «закріплення у законі про кримінальну відповідальність». В той же час законодавцем вводиться така ознака як «склад злочину чи проступку». У ст. 2.1.3. вказано, що складом кримінального правопорушення (складом злочину чи складом проступку) є сукупність обов'язкових ознак, що визначають об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення і передбачені у:

1) статтях Загальної частини цього Кодексу, які визначають загальні ознаки складу кримінального правопорушення, та

2) статтях Особливої частини цього Кодексу, які визначають ознаки складу окремого кримінального правопорушення та ступінь його тяжкості[63].

Попередній аналіз Загальної частини проєкту Кримінального кодексу України дозволяє зробити висновок, що фактично положення, які містяться у ст. 2.1.3. проєкту Кримінального кодексу України охоплюють всі ознаки кримінального правопорушення у тому числі і «караність».

Що ж стосується чинного КК України, він не містить визначення що таке склад кримінального правопорушення, хоча вказане поняття активно використовується в слідчо-судовій практиці, навчально-методичних та наукових працях, неодноразово виступало предметом кримінально-правових досліджень. У ч. 1 ст. 2 КК України лише вказано, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого Кримінальним кодексом. Як бачимо нормативне положення, яке міститься у ч. 1 ст. 2 КК України і нормативне положення, яке пропонується ст. 2.1.1. проєкту Кримінального кодексу України в якості поняття «кримінальне правопорушення» майже не мають відмінностей. Таким чином, враховуючи положення ч. 1 ст. 2 та ч. ст. 11 КК України, положення ст. 2.1.1. та ч. 1 ст. 2.1.3.проєкту Кримінального кодексу України, з урахуванням проаналізованих теоретичних положень кримінально-правової науки можемо зробити висновок що кримінальне правопорушення – це діяння яке містить склад злочину чи проступку. Вважаємо, що склад кримінального правопорушення здатний в повній мірі розкрити будь-яке діяння, яке закріплене в КК Україні, як протиправне, суспільно небезпечне, винне, каране діяння, що вчиняється суб'єктом кримінального правопорушення Саме з точки зору такого визначення ми і будемо проводити юридичний аналіз кримінальних правопорушень ознакою яких виступає «наруга».

Традиційно до складу кримінального правопорушення входять чотири основні елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона, а будь-яке кримінально-правове дослідження починається з дослідження саме об'єкта кримінального правопорушення.

2.1 Об'єкт кримінальних правопорушень, ознакою яких виступає «наруга»

В кримінально-правовій науці домінує поняття, що об'єкт кримінального правопорушення – це те, на що завжди посягає правопорушення і чому завжди заподіюється певна шкода[72, с. 89] чи створюється загроза заподіяння такої шкоди[131, с. 9].

У кримінально-правовій літературі об'єкти кримінальних правопорушень зазвичай класифікуються за двома критеріями: 1) залежно від ступеня узагальненості – по «вертикалі» їх поділяють на загальний, родовий та безпосередній і 2) залежно від важливості безпосереднього об'єкта – по «горизонталі» безпосередні об'єкти поділяють на основний, додатковий обов'язковий та додатковий факультативний[44, с. 90].

В юридичній літературі надаються такі визначення перерахованих об'єктів:

загальний об'єкт кримінального правопорушення – сукупність всіх суспільних відносин, які прийняті під охорону чинного закону про кримінальну відповідальність;

родовий (видовий) об'єкт кримінального правопорушення – окрема група однорідних чи тотожних суспільних відносин, які охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм. Родовий об'єкт утворює певну сферу суспільних відносин, які характеризуються однорідністю та взаємозалежністю, мають власно притаманні спільні риси, на які посягає правопорушник. Власне родовий об'єкт покладений в основу систематизації Особливої частини КК України;

основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, порушення яких становить соціальну сутність конкретного кримінального правопорушення та з метою охорони яких законодавцем встановлено кримінально-правову норму, що передбачає відповідальність за її порушення;

додатковий безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, посягання на які не складає змісту кримінального правопорушення і не є основною метою законодавця їх захисту, але які завжди порушуються паралельно з основним об'єктом;

факультативний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, яким при вчиненні конкретного кримінального правопорушення може бути спричинена шкода, але вони спеціально не перебувають під охороною даного злочину, а, як правило, охороняються іншою нормою Кримінального кодексу[74, с. 107-110].

В той же час, незважаючи на усталені класифікації об'єкт кримінального правопорушення залишається найбільш дискусійним елементом складу кримінального правопорушення. Зокрема, в науці кримінального права зустрічаються думки, що питання про об'єкт кримінального правопорушення залишається найбільш дискусійним питанням і що донині не досягнуто єдності серед науковців щодо значення об'єкта кримінального правопорушення[61, с. 95].

З означеною думкою погодитися досить важко. Проведений аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що вітчизняні кримінологи майже одностайні в думках з приводу важливості та значення об'єкта кримінального правопорушення.

Так, А. Музика та Є. Лащук зазначають, що значення об'єкта кримінального правопорушення важко переоцінити. Зазначений елемент складу кримінального правопорушення дозволяє, зокрема, усвідомити соціальну і правову сутність кримінального правопорушення; саме об'єкт кримінального правопорушення є критерієм побудови системи Особливої частини

Кримінального кодексу України та забезпечує розмежування злочинів та проступків; він має важливе значення для кримінально-правової кваліфікації суспільно небезпечних діянь особи[131, с. 9].

Об'єкт кримінального правопорушення займає найважливіше місце серед елементів складу кримінального правопорушення. Від визначення об'єкта кримінального правопорушення залежить правильність рішення про злочинність або не злочинність діяння, відмежування його від інших кримінальних правопорушень, кваліфікації та відповідальності суб'єкта, що вчинив це діяння[142, с. 80].

На думку С. Бабаніна дослідження об'єкта кримінального правопорушення посідає важливе місце та є першочерговим у практиці застосування кримінального закону. Поглиблене вивчення проблеми об'єкта допомагає з'ясувати соціальну і правову сутність і характер, а також ступінь будь-якого суспільно небезпечного посягання, у тому числі й злочинного. Визначення об'єкта кримінального правопорушення передусім надає можливість правильно кваліфікувати, відмежувати від інших злочинів чи проступків і найбільш повно розкрити соціально-правовий зміст, юридичні якості кримінального правопорушення. Усе це, урешті-решт, дає змогу правильно визначитися з кримінальною відповідальністю та призначенням справедливих покарання. Чітке визначення об'єкта кримінального правопорушення також сприяє точному встановленню його місця в системі Особливої частини КК України[13, с. 126].

Розгляд питання про об'єкт кримінального правопорушення є одним з найважливіших у кримінально-правовій науці. Об'єкт дозволяє розкрити соціальну сутність злочину, відокремлювати його від суміжних суспільно небезпечних посягань, визначити ступінь суспільної небезпечності діяння, сприяє правильній його кваліфікації[76, с.89–99].

Отже, узагальнюючи думки вчених з приводу значення об'єкта кримінального правопорушення робимо наступні висновки:

- об'єкт кримінального правопорушення є одним з ключових елементів для відмежування злочинів та проступків;
- об'єкт кримінального правопорушення розкриває соціальну сутність кримінального правопорушення;
- об'єкт кримінального правопорушення виступає засобом забезпечення окремих принципів кримінального права;
- об'єкт кримінального правопорушення використовується слідчо-судовою практикою для кваліфікації діянь;
- об'єкт кримінального правопорушення є основоутворюючим елементом Особливої частини КК України.

Проте основні труднощі в кримінально-правовій доктрині виникають з приводу загального розуміння об'єкта кримінального правопорушення.

Об'єкт кримінального правопорушення – надзвичайно важливий, хоч і юридично рівноправний, рівнозначний, обов'язковий елемент складу будь-якого кримінально протиправного і суспільно небезпечного діяння. Загальна теорія об'єкта кримінального правопорушення детально і глибоко розроблена в юридичній науці проте питання, пов'язані з його визначенням, є одними з найбільш проблемних у науці кримінального права[119, с. 44].

О. Дудоров та М. Хавронюк вказують, що незважаючи на велику кількість праць, присвячених об'єктові кримінального правопорушення питання про те, що саме необхідно під ним розуміти, є одним із найбільш дискусійних у кримінально-правовій доктрині. Розроблено чимало концепцій об'єкта кримінального правопорушення у межах яких цей об'єкт позначається по-різному: як життєвий інтерес, охоронюваний правом; соціальна цінність; законний інтерес; правове благо; соціальна безпека; права та свободи людини і громадянина; соціальна оболонка; система цінностей, належних суб'єктам правового обороту; правовідносини; правопорядок; суспільні відносини; людина тощо[30, с. 146].

На думку В. Грищука найпоширенішими сучасними концепціями об'єкта кримінального правопорушення в теорії кримінального права є:

об'єкт кримінального правопорушення – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (М.І. Бажанов, В.К.Грищук, Н.О. Гуторова, Б.О. Кириць, М.Й. Коржанський, В.О. Навроцький, А.В. Савченко, В.Я. Тацій, Ю.Л. Шевцов та ін.);

об'єкт кримінального правопорушення – соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (С.В. Гавриш, П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко);

об'єкт кримінального правопорушення – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу і т.д. (Г.П. Новосьолов);

об'єкт кримінального правопорушення – окремі особи або багато осіб (І.Я. Козаченко, З.А. Незнамова);

об'єкт кримінального правопорушення – охоронювані кримінальним законом соціально значимі цінності, інтереси, блага (А.В. Наумов, А.В. Пашковська);

об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини, які являють собою відповідний порядок, встановлений приписами правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарьова);

об'єкт кримінального правопорушення двоякий – соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають всередині цієї оболонки (В.М. Трубніков);

об'єкт кримінального правопорушення – охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (П.П. Андрушко О.М. Костенко, А.В. Ландіна);

об'єкт кримінального правопорушення – правовідносини (О.М. Готін, С.Я. Лихова, Л.П. Медіна та ін.)[27, с. 199].

А. Музика та Є. Лашук до найпоширеніших концепцій об'єкта кримінального правопорушення відносять:

об'єкт кримінального правопорушення – суб'єктивне право;

об'єкт кримінального правопорушення – норма права;

об'єкт кримінального правопорушення – цінності (блага);

об'єкт кримінального правопорушення – інтереси;

об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини[131, с. 15-50].

Г. Мартинишин вважає, що найпоширенішими концепціями об'єкта кримінального правопорушення є наступні:

об'єкт кримінального правопорушення – суб'єктивне право (Пауль Йохан Анзельм фон Фейсбах, В. Д. Спасович). Ця концепція має своїх прихильників і в сучасній кримінально-правовій доктрині, які підтримують основні ідеї, що об'єктом будь-якого кримінального правопорушення є люди, які в одних випадках виступають як окремі фізичні особи, а в інших – як певного роду множинність осіб, у третіх – як соціум (суспільство), а також положення, що у реальній дійсності немає ніякого іншого об'єкта, крім безпосереднього. Так, наприклад, В. Ємельянов загалом поділяє цю теорію об'єкта злочину і вважає, що безпосереднім об'єктом будь-якого злочину є охоронювані кримінальним законом конкретні сфери (різновиди, прояви) життєдіяльності людей;

об'єкт кримінального правопорушення – правова норма. Нормативістська теорія об'єкта кримінального правопорушення виникла тоді, коли вже існувала концепція суб'єктивного права як об'єкта кримінального правопорушення. Її прихильниками були, зокрема, М. С. Таганцев, І. Я. Фойницький, Л. С. Білогриць-Котляревський. Зокрема, М. С. Таганцев вважав, що злочин як спеціальний вид правопорушення є посяганням на юридичні норми, що визнаються та охороняються державою і в їх окремому бутті або поєднанні, у формі юридичних інститутів. Тому, якщо йдеться про об'єкт, на який спрямовується злочин, під ним розуміємо саме ці норми чи інститути права або юридичний порядок загалом, що існує в цьому суспільстві;

об'єкт кримінального правопорушення – правові блага (інтереси) (В. М. Винокуров, С. Б. Гавриш, А. В. Наумов та інші). Відповідно до цієї теорії, об'єктом злочину визнається благо (інтерес), на яке посягає злочинне діяння і які охороняються кримінальним кодексом;

об'єкт кримінального правопорушення – соціальні цінності. Структурними елементами цінностей є: потерпілі, інтереси та права потерпілих, соціальні зв'язки, предмети (матеріалізовані блага), не матеріалізовані блага, які належать потерпілим; потерпілий; права, свободи та інтереси потерпілого; соціальні зв'язки між членами суспільства з приводу реалізації ними належних їм прав, свобод та інтересів, у тому числі у формі правовідносин;

об'єкт кримінального правопорушення – правові відносини (С. Я. Лихова, О. М. Готін, І. І. Присяжнюк). Об'єктом кримінального правопорушення є лише ті суспільні відносини, які врегульовані нормами права, – правовідносини; окремі елементи правовідносин (права, свободи, цінності, блага, сама людина) не можуть виступати як самостійні об'єкти злочину;

об'єкт кримінального правопорушення – соціальна безпека. Об'єктом кримінального правопорушення є охоронювана кримінальним законом соціальна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави, на які посягає кримінально каране діяння;

об'єкт кримінального правопорушення – охоронюваний кримінальним законом порядок відносин між людьми в суспільстві. Загальним об'єктом будь-якого кримінального правопорушення є не суспільна безпека, а закріплений у законодавстві порядок відносин між людьми, необхідний для забезпечення безпеки кожного з них;

об'єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини. Таке вчення було поширеним у кримінально-правовій літературі радянського періоду та має послідовних прихильників серед сучасних дослідників (зокрема, Д. С. Азаров, Л. Д. Гаухман, В. К. Глістін, М. Й. Коржанський, А. А. Музика, Б. С. Нікіфоров, В. Я. Тацій, О. М. Трайнін). Основні погляди цих учених зводяться до такого: об'єктом злочину є лише ті суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом; суспільні відносини складаються зі суб'єкта цих відносин, їх предмета, а також соціального зв'язку; об'єкт злочину та об'єкт кримінально-правової охорони є самостійними [104, с. 75-79].

М. Фоменко серед найпоширеніших існуючих підходів до розуміння об'єкта кримінального правопорушення виділяє наступні:

1) людина як об'єкт кримінального правопорушення – у дослідницькій практиці ця думка належить до перших спроб сформуванню антропологію кримінального права, обриси якої визначаються переосмисленням принципу гуманізму у правовому регулюванні та соціальному управлінні загалом, цей підхід відрізняється своєю прогресивністю, але методологічною є незавершеним, а тому й уразливим до критики;

2) соціальні цінності як об'єкт кримінального правопорушення – ця концепція змістовно тяжіє до попередньої, а її прихильники під час визначення пріоритетів кримінально-правової охорони та соціальної сутності злочину віддають перевагу не праксеологічному, а аксіологічному підходу, що відрізняється гуманістичною домінантою;

3) соціальні блага як об'єкт кримінального правопорушення – цей підхід отримав ґрунтовну аргументацію й виходив із соціолого-позитивістської гносеологічної традиції, властивої гуманітарним науковим школам кінця XIX – першої половини XX ст.;

4) суб'єктивне право розглядалося як об'єкт кримінального правопорушення ще у дореволюційній період, коли сформувалася концепція, прихильники якої вважали себе опонентами позиції про соціальні блага як об'єкт злочину; так, наприклад, Н. С. Таганцев писав, що визнання об'єктом злочину блага та інтересів унеможлиблює з'ясування юридичної природи злочину, натомість сутністю злочину є виражена в об'єктивній дійсності рішучість, прагнення волі порушити вимоги держави про недоторканість юридичного порядку, тому від нього завжди страждає право; до речі, суб'єктивне право як об'єкт кримінального правопорушення розглядають і сучасні прихильники зазначеної вище концепції соціальних цінностей, вбачаючи у цьому праві окремий різновид цінностей;

5) суспільні відносини як об'єкт кримінального правопорушення – найбільш поширена та використовувана в дослідницькій практиці концепція,

яка бере свій початок від марксистської політекономії, трансформованої крізь призму радянської ідеологічної міфологеми, колись перманентно присутньої в усіх без винятку галузях наукового пізнання, в тому числі і юриспруденції; незважаючи на це, й до сьогодні зберігає керівні гносеологічні позиції;

б) правовідносини як об'єкт кримінального правопорушення розглядаються як результат аналітичного синтезу положень концепцій суспільних відносин та суб'єктивного права; її наріжним каменем є системно-правові та міжгалузеві зв'язки, які визначають зміст кримінальної протиправності у поєднанні з правовим оформленням суспільних відносин, що є предметом інших галузей права;

7) законний (суспільний, життєвий) інтерес як об'єкт кримінального правопорушення – ця концепція виникла як спроба вдосконалення, з одного боку, наукового уявлення про право як про об'єкт кримінального правопорушення, а з іншого – про суспільні відносини у тій же ролі; різні вчені у різні періоди доходять висновку про те, що саме інтерес (суспільний, життєвий, захищений правом) становить основний зміст і втілення чи то права, чи то суспільних відносин;

8) порядок суспільних відносин, сфера суспільних відносин, соціальна оболонка – це концепції, що трансформують та уточнюють уявлення про суспільні відносини як об'єкт злочину, зміщуючи дослідницький акцент з них самих на супутні їм абстрактні утворення, як-то форма, спосіб організації, предметна сфера їх відтворення тощо[185, с. 69-70].

Не зважаючи на значну кількість концепцій об'єкта кримінального правопорушення беззаперечним залишається той факт, що кожна концепція об'єкта кримінального правопорушення по своєму є унікальною і заслуговує право на існування. Розробники та послідовники перерахованих концепцій навели достатню кількість аргументів на користь запропонованих концепцій, які і донині виступають предметом наукової полеміки щодо пошуку єдиного універсального поняття об'єкту кримінального правопорушення.

В той же час необхідно відмітити думку О. Дудорова та М. Хавронюка, що, складність і багатогранність розглядуваного поняття (об'єкта кримінального правопорушення – І. Циб) вочевидь унеможлиблює створення універсальної концепції, придатної для точного визначення об'єкта будь-якого кримінального правопорушення – від державної зради до згвалтування і від пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства до піратства. Тому слушною буде думка яку висловлювали, зокрема, П. Андрушко, Л. Брич, Д. Калмиков, В. Навроцький, про те, що раціональне зерно можна відшукати у кожній з існуючих концепцій, і жодну з них не варто визнавати однозначно неприйнятною і, тим більш, помилковою[30, с. 147].

Загалом погоджуючись із вказаними поглядами, зазначимо, що з огляду на значну кількість концепцій об'єкта кримінального правопорушення, які вцілому не є предметом нашого дослідження, нам, як дослідникам, які вже попередньо ознайомилися із перерахованими концепціями об'єкта кримінального правопорушення, необхідно вибрати одну з них та вже безпосередньо в рамках неї проводити дослідження родового та безпосереднього об'єкта кримінальних правопорушень ознакою яких є «наруга».

Як уже зазначалося нами у І розділі, поняття «наруга» наразі використовується у двох статтях КК України – у ст. 297 «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого» та у ст. 338 «Наруга над державними символами». Також у І розділі нашої роботи нами зазначалося, що наразі проведено два монографічних дослідження, які безпосередньо стосуються предмета нашого дослідження. Так, у 2005 році Н. Горб захищено кандидатську дисертацію за темою «Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз», а у 2020 році В. Карманом було захищено кандидатську дисертацію за темою: «Кримінально-правове забезпечення охорони державних символів України». Тому з метою визначення загальної концепції об'єкта кримінального правопорушення в рамках якої нами буде здійснено подальше дослідження родового та безпосереднього об'єктів

кримінальних правопорушень, ознакою яких виступає «наруга», необхідно також проаналізувати концепції об'єкта кримінального правопорушення, які підтримували або спростовували у своїх роботах вищевказані дослідники.

Н. Горб зазначає, що при дослідженні видового та безпосереднього об'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК, необхідно використовувати вихідні положення теорії об'єкту кримінального правопорушення – суспільні відносини, оскільки, на її думку, на сьогоднішній день ця концепція є найбільш обґрунтованою[26, с. 34].

В свою чергу В. Карман зазначає, що в науці кримінального права не існує ідеального підходу визнання об'єкта кримінального правопорушення, адже кожний запропонований варіант містить певні недоліки. Найбільш поширеними залишаються три варіанти:

- 1) об'єкт злочину – суспільні відносини;
- 2) об'єкт злочину – соціальні цінності;
- 3) об'єкт злочину – блага.

Далі дослідник зазначає, що кожен варіант містить певні переваги, втім, на його думку, найбільш вдалим є підхід, відповідно до якого під об'єктом кримінального правопорушення слід розглядати найбільш важливі суспільні відносини, поставлені під охорону КК[56, с. 123-124].

В той же час, попередньо проаналізувавши монографічне дослідження Н. Горб, можемо зазначити, що дослідження об'єкта кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України через призму концепції об'єкта кримінального правопорушення – суспільні відносини викликає окремі дискусії.

Так, розпочинаючи аналіз Н. Горб зазначає, що розділ XII «Злочини проти громадського порядку та моральності» (наразі кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності – І. Циб) об'єднує злочини різні за своїми видовими об'єктами, а тому необхідно звернутися до короткого аналізу видового об'єкта наруги над могилою – суспільної моральності та упевнитися у правильності відокремлення її від громадського

порядку, в контексті якого вона донедавна розглядалася. Далі, проаналізувавши Кримінальний кодекс 1960 р. та КК України, дисертантка зазначає, що сьогодні у соціальних науках затвердилися два близьких за значенням терміни – «мораль» і «моральність», що їх часто вживають як синоніми для визначення системи норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства, етичних цінностей, моральної свідомості, а також певних звичаїв і вчинків (виділено нами – І. Циб). Проте для вирішення питання про правильність ототожнення цих термінів необхідно з'ясувати, що ж включають в себе поняття «мораль» та «моральність». Потім Н. Горб зазначає, що серед словникових дефініцій цих понять найбільш вдалим, на її думку, є визначення «моральності» як відповідності поведінки людей нормам моралі, яка, у свою чергу, є системою норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства. Продовжуючи дослідження авторка вказує, що з прийняттям Закону України «Про охорону суспільної моралі» термін «суспільна мораль» законодавчо визначений як система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість. У спеціальній літературі з приводу визначення терміна «мораль» існує безліч найрізноманітніших підходів. Безперечно, мораль (від лат. mores – звичаї) – це складне суспільне явище, якому притаманні соціальні, психологічні, пізнавальні та інші специфічні якості, що виконують різноманітні суспільні функції, у тому числі – функцію відображення дійсності у моральній свідомості (виділено нами – І. Циб). Далі авторка цитує думку В. Копаєва, який зазначає, що мораль виступає як особлива форма суспільної свідомості й вид суспільних відносин (моральних відносин); один із способів регуляції дій людини в суспільстві за допомогою специфічних норм (норм моралі) (виділено нами – І. Циб). Далі дисертантка зазначає, що філософія та етика традиційно розглядають мораль як форму або властивість свідомості людей. Свого часу мораль виникла як складова релігійних вчень й формувалася на основі відповідної релігійної системи

(християнська мораль в Європі, ісламська на Сході тощо). Істинні моральні цінності спираються на принципи волі, справедливості й гуманізму (виділено нами – І. Циб). Ці основоположні принципи єдині для моралі і права. Також Н Горб вказує, що у сучасній моральній філософії існують такі категорії, як «мораль прагнення» і «мораль обов'язку». Якщо мораль прагнення – це моральність добропорядного життя, досконалості, найповнішої реалізації людських здібностей, то мораль обов'язку – це ідея бути морально зобов'язаним діяти певним чином у певних обставинах. З цього випливає, що в окремих ситуаціях мораль може навіть працювати проти права, якщо право суперечить моралі. Саме ідея морального обов'язку знайшла в праві своє відображення, визнавши мораль одним із джерел формування права (виділено нами – І. Циб). На останок дисертантка зазначає, що в юридичній літературі під суспільною моральністю розуміють суспільні відносини, які утворюються на засадах загальнолюдських цінностей (добра, істини, справедливості) й вимагають від особи певної поведінки та забороняють поведінку, що не є відповідною до цих цінностей (виділено нами – І. Циб) та робить висновок, що терміни «мораль» і «моральність» не є автентичними, тому правильним буде визнання видовим об'єктом злочину, передбаченого ст. 297 КК, саме суспільної моральності (виділено нами – І. Циб)[26, с. 34-37].

З означеного можемо зробити висновок, що Н. Горб розглядає видовий об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України з позиції концепції об'єкта кримінального правопорушення – соціальні цінності. Так, дисертантка використовує у своєму дослідженні такі словосполучення як: «система норм та принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства», «етичні цінності», «моральна свідомість», «звичаї», «вчинки», а також такі поняття як «мораль – як відображення дійсності у моральній свідомості» та «мораль – як особлива форма суспільної свідомості й вид суспільних відносин (моральних відносин); один із способів регуляції дій людини в суспільстві за допомогою специфічних норм (норм моралі)» погоджується з визначенням, що «суспільна моральність – це суспільні

відносини, основою яких є загальнолюдські цінності (добра, істини, справедливості) й вимагають від особи певної поведінки та забороняють поведінку, що не є відповідною до цих цінностей», акцентує увагу на такому понятті як «цінності». Звісно можна апелювати і відстоювати думку, що цінності в даному аспекті виступають в якості окремого елемента суспільних відносин – предмету. Проте проаналізувавши поняття цінностей можемо припустити, що в даному аспекті цінності не будуть виступати в якості предмета суспільних відносин.

Так, цінність це поняття яке запозичене з психології. Цінність - це поняття з психології, яке досліджується та використовується для розуміння того, що для нас важливо та значуще в житті. Цінність - це особистісне уявлення про те, що має справжню цінність і значення, і що допомагає нам визначати наше поняття про добро і зло, правильне і неправильне, щастя і страждання[178]. Цінність - те, чому людина усвідомлено призначає високу ціну, чим дорожить і заради чого готова жертвувати чимось іншим, платити зусиллями, часом та грошима. Це те, в безумовну важливість чого людина вірить, заради чого живе, до чого прагне і чим керується у своїх виборах[177]. Цінності — це переконання та ідеї про те, яким чином все в житті має відбуватись. Цінності надихають людину таким чином, що вона прагне отримати або досягти їх реалізації. Кожна людина вважає власні цінності важливішими, ніж цінності інших. Іншими словами, цінності — це дещо на кшталт етичного заклику до дії[179]. Цінність визначається як особливе суспільне відношення (виділено нами – І. Циб), завдяки якому потреби і інтереси людини чи соціальної групи переносяться в світ речей, предметів і духовних явищ[151].

Узагальнюючи визначення можемо зробити висновок, що цінності – це найбільш значущі матеріальні і нематеріальні основи/критерії, які виступають рушійною силою розвитку людини чи соціальної групи. Також досить цікавим є визначення, що цінності виступають в якості особливих суспільних відносин.

Тобто вони не можуть виступати предметом суспільних відносин. В. Тацій вказує, що складовими елементами суспільних відносин є:

- 1) носії (суб'єкти) відносин;
- 2) предмет, з приводу якого існують відносини;

3) соціальний зв'язок, як зміст відносин. Ця теза загальноновизнана в загальній теорії права – продовжує автор. Таке вирішення питання про внутрішню структуру суспільних відносин уявляється принципово правильним, відповідає потребам будь-яких галузей права. При цьому важливо відзначити, що структура будь-яких суспільних відносин завжди незмінна. Включення в неї якихось інших, органічно не властивих суспільним відносинам елементів (наприклад, зовнішніх умов їх виникнення, передумов їх нормального функціонування, соціальних потреб) (виділено нами – І. Циб) веде до того, що, змістовна сутність його фактично втрачається, зникає і замінюється якоюсь іншою[158, с. 51].

Отже, враховуючи перераховані визначення «цінностей» можемо зробити висновок, що цінності виступають передумовою/зовнішньою умовою виникнення соціальних відносин, оскільки, як ми вже зазначали, цінності виступають рушійною силою для вчинення певних дій кожним суб'єктом соціуму. Наявність таких умовностей порушує структуру суспільних відносин. Таким чином можемо зробити висновок, що незважаючи на свої намагання розглянути родовий, видовий і безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України з позиції концепції об'єкта кримінального правопорушення – суспільні відносини, Н. Горб провела дослідження вказаного елемента складу кримінального правопорушення з позиції концепції – соціальні цінності.

Проаналізувавши концепцію об'єкта кримінального правопорушення – суспільні відносини та концепцію об'єкта кримінального правопорушення – суспільні цінності в розрізі проведеного Н. Горб дослідження, можемо дійти висновку, що вказані концепції настільки подібні та настільки доповнюють одна одну, що їхній симбіоз утворює об'єкт кримінального правопорушення –

соціальні цінності з приводу яких виникають суспільні відносини – суспільні відносини, які формують соціальні цінності. Не вдаючись до ґрунтового, змістовного аналізу зазначеної концепції об'єкта кримінального правопорушення, оскільки це виходить за рамки нашого дослідження, зазначимо, що ми будемо розглядати родовий та безпосередній об'єкти кримінальних правопорушень ознакою яких є наруга з позиції концепції – суспільні відносини.

Враховуючи, що родовий об'єкт кримінального правопорушення являє собою групу подібних суспільних відносин, які охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм і положення, що в основу кодифікації Особливої частини закону про кримінальну відповідальність покладений саме родовий об'єкт, можемо зробити наступні висновки:

родовим об'єктом кримінальних правопорушень, які розміщені у Розділі XII є суспільні відносини у сфері громадського порядку та моральності;

родовим об'єктом кримінальних правопорушень, які розміщені у Розділі XIV є суспільні відносини між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, фізичними особами, журналістами у зв'язку зі здійсненням адміністративно-розпорядчих та інших функцій, які направлені на формування позитивного іміджу держави.

Що стосується безпосереднього об'єкту кримінального правопорушення, то загальновідомо, що він повинен співвідноситися із родовим об'єктом як частина і ціле. Тому, зважаючи, що безпосереднім об'єктом завжди виступають ті суспільні відносини, які законодавець поставив під охорону кримінального закону, можемо зробити наступні висновки:

безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України виступають суспільні відносини, які регулюють суспільну мораль в частині недопущення зневажливого ставлення до померлих осіб, місць їх поховання та місць вшанування;

безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 338 КК України виступають суспільні відносини у сфері здійснення адміністративно-розпорядчих та інших функцій органами державної влади та органами місцевого самоврядування в частині недопущення зневажливого ставлення до державних символів України.

2.2 Предмет кримінальних правопорушень ознакою яких виступає «наруга».

Предмет кримінального правопорушення виступає факультативною ознакою об'єкта кримінального правопорушення. Проте з курсу кримінального права загальновідомо, що якщо предмет зазначено безпосередньо у кримінально-правовій нормі – він стає обов'язковою ознакою об'єкта кримінального правопорушення.

Предметом кримінального правопорушення слід вважати будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину. З цього визначення випливає, що до предмета кримінального правопорушення треба відносити тільки певні речі, а не будь-які інші цінності. Таке рішення зумовлене тим, що законодавець найчастіше вказує саме на конкретні речі, а точніше, на їх ознаки, властивості при описі того чи іншого правопорушення[72, с. 100].

О. Дудоров та М. Хавронюк зазначають, що сучасний підхід до визначення предмета кримінального правопорушення полягає у тому, що це – факультативна ознака об'єкта, яка знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та/або шляхом безпосереднього впливу на які вчинюється діяння. Наведене визначення дає змогу визнавати предметом кримінального правопорушення і ті цінності (феномени, субстанції), матеріальність яких раніше заперечувалась (скажімо, інформація, підвладна людині електрична та теплова енергія, органи та тканини

людини). Отже, йдеться про розширення поняття предмета кримінального правопорушення з тим, щоб воно охоплювало не лише речі, а й інші матеріальні утворення. Такий підхід видається виправданим, адже відповідно до філософського розуміння матерії до неї відносять всю об'єктивну реальність, що існує поза людською свідомістю і незалежно від неї, яка відображається у відчуттях людини та яку вона може сприйняти у той чи інший спосіб. До того ж вплив на об'єкт кримінального правопорушення може бути здійснено завдяки вчиненню діяння щодо будь-яких матеріальних утворень, в тому числі речі та інформацію[30, с. 155].

Із зазначеними авторами думками слід погодитися, оскільки постійний розвиток технологій у своєму кінцевому результаті приводить до створення нефізичних матеріальних утворень. Зокрема таким нефізичним матеріальним утворенням може бути код комп'ютерної програми чи криптовалюта. Остання на сьогодні може бути предметом ряду кримінальних правопорушень, починаючи з кримінальних правопорушень проти власності (викрадення, вимагання, шахрайство) і закінчуючи кримінальними правопорушеннями у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (неправомірна вигода). Перший випадок вчинення кримінального правопорушення передбаченого Розділом XVII Особливої частини КК України і в якому предметом правопорушення виступала саме криптовалюта був зареєстрований у серпні 2023 року. В рамках же нашого дослідження до таких матеріальних утворень можна віднести частину тіла людини, її прах, а також Державний Гімн України.

Предмет кримінального правопорушення може бути охарактеризований за допомогою трьох основних ознак:

фізична – характеризує фізичний стан предмета, тобто його матеріальність, кількість, якість, форму, стан, структуру;

соціальна – відображає значення предмета кримінального правопорушення. для людини, показує його місце у системі благ, які підлягають кримінально-правовій охороні (йдеться про безпечність або

небезпечність предмета, його функціональне призначення, належність окремій особі тощо);

юридична – характеризує предмет кримінального правопорушення у кримінально-правовому аспекті (форма законодавчого визначення, мета впливу на бажаний для винного предмет тощо)[30, с. 156].

Закріплення предмета в якості обов'язкової ознаки дозволяє проводити правильну кваліфікацію кримінальних правопорушень, їх розмежування між собою та відмежування кримінальних правопорушень від інших діянь.

У кримінальних правопорушеннях, ознакою яких виступає «наруга» предмет виступає обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення. У ч. 1 ст. 297 КК України наданий такий перелік предметів цього кримінального правопорушення:

- могила;
- інше місце поховання;
- тіло (останки, прах) померлого;
- урна з прахом померлого;
- предмети, що знаходяться на (в) могилі/ іншому місці поховання;
- предмети, що знаходяться на тілі (останках, прахові) померлого.

В ст. 297 КК України не вказано, що слід розуміти від зазначеними предметами. У Законі України «Про поховання та похоронну справу» наведено ряд термінів, які розкривають загальне поняття про перераховані предмети кримінального правопорушення. Так, згідно ст. 2 зазначеного закону під могилою розуміється місце на кладовищі, у крематорії, колумбарії або в іншій будівлі чи споруді, призначеній для організації поховання померлих, де похована труна з тілом померлого чи урна з прахом.

З означеного питання є актуальною є думка Н. Горб про те, що визначення терміна «могила» у Законі України «Про поховання та похоронну справу» не зовсім відповідає тому поняттю про нього, що склалося у кримінальному праві. Відповідно до ч. 1 ст. 26 Закону закопування в могилі труни з тілом померлого – це лише один з видів поховання. Могила також може

бути розташована у колумбарії – як ніша для розміщення урни з прахом померлого, а також у крематорії (яким чином виглядає розташована там могила, не роз'яснюється). Враховуючи, що крематорій згідно з п. 11 ч. 1 ст. 2 цього ж Закону – це спеціальна інженерна споруда з устаткуванням, призначеним для спалювання трупів з тілами померлих, і мова про можливість зберігання там праху в Законі не йде, без спеціальних роз'яснень важко зрозуміти, що мав на увазі законодавець[26, с. 45].

Дійсно на перший погляд досить важко уявити, що крематорій може виступати в якості могили. В той же час проаналізувавши Правила користування крематоріями, які затверджені Наказом № 373 від 08.08.2013 «Про затвердження Правил користування крематоріями» можемо зробити висновок, що крематорій також може виконувати роль могили в широкому розумінні. Так, за загальною процедурою кремації кремація проводиться не раніше ніж через 24 години після настання смерті. Цей строк може бути зменшений, якщо труп підлягав судово-медичній експертизі, про що повинна бути зроблена відповідна відмітка в лікарському свідоцтві про смерть. По прибутті процесії в крематорій виконавець волевиявлення померлого надає ритуальній службі крематорію договір-замовлення на організацію та проведення поховання - у разі його попереднього оформлення, свідоцтво про смерть, документ, що посвідчує особу виконавця волевиявлення померлого, та у разі потреби письмову згоду правоохоронних органів. разі коли тіло померлого зберігалось у відділенні зберігання крематорію, ритуальна служба крематорію має за 30 хвилин до початку громадянської панахиди забезпечити оформлення зали (виділено нами – І. Циб), де вона проводиться. Прах після кремації вміщується у спеціальну урну, яка герметично закривається. На боковій поверхні урни гравіруються прізвище, ім'я, по батькові померлої особи, дати її народження та смерті. Урни з прахом направляють у сховище крематорію для тимчасового зберігання (виділено нами – І. Циб). Урна з прахом видається виконавцю волевиявлення померлого або представнику ритуальної служби через три робочі дні після кремації для захоронення в

колумбаріях та родинних похованнях на інших кладовищах або для перевезення до іншого населеного пункту при пред'явленні документа, що посвідчує особу. Поховання урни з прахом на території колумбарію виконується службою крематорію згідно з укладеним договором-замовленням на підставі довідки на одержання урни з прахом з крематорію та документа, що посвідчує особу. У колумбарії крематорію на могилі (виділено нами – І Циб) встановлюється пам'ятна плита єдиного зразка розміром 0,25 м x 0,25 м, на якій здійснюється напис прізвища, ім'я, по батькові та дати народження і смерті. Незатребуваний прах зберігається у крематорії (виділено нами – І. Циб) протягом одного року, після чого підлягає похованню у спільній могилі (виділено нами – І. Циб). Вилучення урни із спільної могили не дозволяється. Намогильні споруди на спільних могилах не встановлюються[137].

Отже, враховуючи організаційно-правові аспекти процедури кремації, наявність розгалуженої інфраструктури для прощання із покійною людиною, наявністю місць зберігання/поховання урн з прахом та місць вшанування можемо зробити висновок, що окремі спеціально виділені місця в крематорії також можуть виступати в якості могили.

Загалом аналіз слідчо-судової практики дозволяє зробити висновок, що визначення «могили» як предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України проблем не викликає. Більш того аналіз кримінальних проявів, які кваліфікуються за ст. 297 КК України дозволяє зробити висновок, що в переважній більшості випадків предметом наруги над могилою виступає не власне «могила», а намогильні споруди. У зв'язку з цим виникає закономірне питання чи відноситься намогильна споруда до могили чи її необхідно відносити до предметів, які знаходяться на могилі.

Зокрема в юридичній літературі зустрічається думка, що намогильні споруди слід відносити до предметів, що знаходяться на могилі. Предмети, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання або на тілі померлого (останках, прахові), – це будь-які речі, які перебувають в могилі чи на ній, в іншому місці поховання (одяг, індивідуальні речі та прикраси, ордени і медалі,

труна, вінки, світильники, вази тощо). До них відносяться намогильні споруди – пам'ятні споруди, що встановлюються на могилах та увічнюють пам'ять про померлих[70, с. 183].

Н. Горб також відносить намогильні споруди до предметів що знаходяться на могилі. Так, дисертантка аналізуючи предмет кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України – предмети залишені на/в могилі/трупі зазначає, що законодавець не дає визначення цього юридичного терміна, а тому питання про його зміст є дискусійним і далі вказує, що в теорії кримінального права наявні такі підходи до вирішення цієї проблеми:

1) одні фахівці відносять до таких предметів предмети, що знаходяться в могилі або на ній: труп, одяг на ньому, пам'ятник, огорожу, вінки тощо;

2) другі – будь-які речі, що перебувають в могилі чи на ній, в іншому місці поховання (одяг, індивідуальні речі та прикраси, ордени і медалі, труну, вінки, світильники, вази тощо);

3) треті до предметів, що знаходяться в місці поховання, відносять труну, речі, покладені до труни разом з тілом покійного, пам'ятник, огорожу тощо; на трупі – одяг, зубні коронки тощо[26, с. 56].

Далі Н. Горб вказує, що на її думку, найточнішим є третій підхід, оскільки у першому випадку труп помилково вважається предметом, що знаходиться в місці поховання, а законодавець визнав його самостійним предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України. До того ж, йдеться лише про могилу, у той час, як згадані предмети можуть знаходитися й в інших місцях поховання. У другому випадку правильно визначаються предмети, які знаходяться в місці поховання, але не згадуються предмети, що знаходяться на трупі. На підставі викладеного дисертантка доходить висновку, що до предметів, що знаходяться в місці поховання або на трупі, слід відносити будь-які речі, що знаходяться: 1) в могилі чи на ній або в іншому місці поховання: пам'ятники різних видів та елементи благоустрою могил (бордюри, квітники, плити замощення, світильники, вази), вінки, труну

тощо; 2) на трупі людини: одяг, індивідуальні речі та прикраси, ордени і медалі та ін.[26, с. 56-57].

Вцілому погоджуючись з позицією Н. Горб щодо віднесення до предметів які знаходяться на трупі особистих речей, прикрас, одягу, тощо, в той же час зазначимо, що висновок дисертантки про віднесення нагробних споруд до предметів, які знаходяться на могилі є досить дискусійним. Аналіз слідчо-судової практики та нормативної літератури дозволяє зробити висновок, що намогильні споруди відносяться саме до могили.

Згідно ст. 2 Закону України «Про поховання та похоронну справу» намогильними спорудами визнаються пам'ятні споруди, що встановлюються на могилах та увічнюють пам'ять про померлих. В національному стандарті ДСТУ Б В.2.2-35:2013 «Намогильні споруди та склепи. Загальні технічні вимоги» зазначено, що намогильні споруди складаються з пам'ятника, постаменту.

Слідчо-судова практика до намогильних споруд відносить і інші елементи, які встановлені на могилі. Так, Вироком Рахівського районного суду Закарпатської області ОСОБУ_4 визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 297 КК України. В ході судового засідання суд встановив, що ОСОБА_4, 30.10.2009 року близько 21 години, перебуваючи у нетверезому стані, знаходився на території цвинтаря в с. Луг, Рахівського району, Закарпатської області, проявляючи зневагу до місць поховання покійних, з метою руйнування надмогильних споруд (виділено нами – І. Циб), умисно, застосовуючи фізичну силу, звалив на землю плити пам'ятників (виділено нами – І. Циб) на шести могилах померлих: ОСОБА_5, ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9, чим вчинив наругу над могилами (виділено нами – І. Циб). В ході судового засідання підсудний ОСОБА_4 свою вину у скоєному злочині визнав повністю та підтвердив обставини вчиненого злочину відповідно до викладеного[33].

Вироком Березівського районного суду Одеської області ОСОБу_10 було визнано винним у скоєні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України. Судом встановлено, що 02 червня 2006 р. приблизно о 17.00

годині неповнолітній ОСОБА_10. ІНФОРМАЦІЯ_5. за попередньою змовою та разом з неповнолітніми ОСОБА_11, ІНФОРМАЦІЯ_6 і ОСОБА_12. ІНФОРМАЦІЯ_7 прибули на територію єврейського кладовища, розташованого на північно-східній околиці м. Березівка, Одеської області, де, грубо знущаючись, демонструючи зневагу до місця поховання покійних і своє негативне ставлення до суспільних принципів, зневажаючи пам'ять про померлих, зруйнували надмогильні споруди - стели (виділено нами – І. Циб), на одинадцяти могилах померлих: ОСОБА_13, ОСОБА_14, подружжя ОСОБА_1 - ОСОБА_15 і ОСОБА_16, ОСОБА_17, ОСОБА_18, ОСОБА_19, ОСОБА_20. ОСОБА_21, ОСОБА_22. Брейтберг-жінці. Окрім того, ОСОБА_10; разом з ОСОБА_11. і ОСОБА_12, грубо знущаючись, демонструючи зневагу до місця поховання покійних і своє негативне ставлення до суспільних принципів, зневажаючи пам'ять про померлих, пошкодили надмогильну споруду стелу, подружжю ОСОБА_23 і Фрімі Мойсеєвні. а саме нахилили до землі мармурову стелу, яка, окрім цього, тріснула спереду, а також пошкодили стелу на могилі ОСОБА_24, по якій били камінням ракушняка. Висновки суду про винність ОСОБА_10 в нарузі над могилами (виділено нами – І Циб) ґрунтуються на доказах, безпосередньо досліджених судом при розгляді даної кримінальної справи. Підсудний ОСОБА_10 у судовому засіданні винним себе у скоєні інкримінованого йому правопорушенні визнав повністю[34].

Як бачимо суди прямо вказують у своїх рішеннях, що руйнування намогильних елементів є саме наругою над могилою, тобто є певною поведінкою суб'єкта кримінального правопорушення по відношенню до предмету – намогильної споруди, а не кримінальним правопорушенням яке інкримінується суб'єкту кримінального правопорушення. Також необхідно зазначити, що в аналізованих рішеннях суду містяться посилення на окремі елементи, які безпосередньо а, ні Законом, а ні підзаконним нормативним актом до нагробних конструкцій не віднесені. Законодавче визначення нагробної конструкції ми наводили вище. Що стосується підзаконних нормативних актів, то в національному стандарті ДСТУ Б В.2.2-35:2013 «Намогильні споруди та

склепи. Загальні технічні вимоги» міститься перелік елементів, які входять в склад намогильної конструкції:

намогильна плита – це плита із каменю або залізобетону, яка встановлюється на могилі;

постамент – це підставка із каменю чи залізобетону, на якій встановлюється пам'ятник;

пам'ятник – об'ємна форма (скульптура, геометрична фігура тощо) або вертикальна плита із каменю чи залізобетону, яку встановлюють як пам'ятний знак на могилах чи в пам'ятних місцях і на якій карбують написи, зображення, що увічнюють пам'ять про померлого.

Як бачимо, вказаний перелік не містить визначення «стела» чи «плита пам'ятника» і якщо останнє визначення можна вважати пам'ятником, то стела може означати і як плиту, і як постамент, і як пам'ятник, і як декоративний елемент. З огляду на значу кількість елементів, які можуть входити в склад нагробних конструкцій пропонуємо нагробну конструкцію визначати не з позиції елементів, які її утворюють, а з позиції закріплення/встановлення таких елементів на могилі. Перед тим як продовжувати дослідження зазначену позицію необхідно виокремити ще одну специфічну проблему, яка безпосередньо її стосується і базується на використаній у національному стандарті ДСТУ Б В.2.2-35:2013 «Намогильні споруди та склепи. Загальні технічні вимоги» термінології. Так, з огляду на закріплену термінологію, можемо сказати, в основі визнання окремих елементів елементами нагробних конструкцій є матеріал з якого виготовлені такі елементи. Згідно із вказаною термінологією до намогильних споруд можна віднести елементи які виготовлені з каменю чи залізобетону. Вважаємо таку позицію не зовсім правильною оскільки в слідчо-судовій практиці зустрічаються випадки наруги над могилою у вигляді протиправного заволодіння металевими конструкціями, які використовуються в якості намогильних споруд.

Так, Бориспільським міськрайонним судом Київської області ОСОБу_1 визнано винним за вчинення кримінального правопорушення передбаченого ст.

ст. 15 ч.3, 297 КК України. В ході судового засідання встановлено, що ОСОБА_1 26.01.2008 року, близько 17.00 год., перебуваючи в м. Бориспіль Київської області, знаходячись в стані алкогольного сп'яніння, вступив у злочинну змову з особою на ім'я ОСОБА_4, яку за даний злочин засуджено вироком Бориспільського міськрайонного суду від 25.11. 2008 року, запропонувавши викрасти металеві хрести з місць поховання громадян (виділено нами – І. Циб) на території «Книшового кладовища», яке розташоване в м. Бориспіль на перехресті вулиць Київський шлях та Лютневої, на що ОСОБА_4 погодився. Реалізуючи свій злочинний намір, ОСОБА_1 разом з особою на ім'я ОСОБА_4 прийшов на територію «Книшового кладовища», де, діючи умисно та з корисливих мотивів, всупереч моральним принципам у сфері шанобливого ставлення до місця поховання, почав витягати із землі два металеві хрести з місць поховання невстановлених слідством громадян (виділено нами – І. Циб) з метою їх викрадення. Однак довести свій злочинний намір до кінця ОСОБА_1 та особа на ім'я ОСОБА_4 не змогли з незалежних від їх волі причин, так як були затримані правоохоронцями під час вчинення викрадення предметів з місць поховання. Допитаний в судовому засіданні підсудний ОСОБА_1 свою вину у вчиненні злочинів визнав повністю та підтвердив обставини викладені в обвинуваченні[35].

Як бачимо із зазначеного вироку засуджені ОСОБА_1 та особа на ім'я ОСОБА_4 здійснили спробу незаконного заволодіння елементом нагробної конструкції виготовленої з металу. За таких умов доцільно внести зміни до національного стандарту ДСТУ Б В.2.2-35:2013 «Намогильні споруди та склепи. Загальні технічні вимоги» та передбачити основною вимогою до намогильних споруд не матеріал з якого вони виготовлені, а спосіб встановлення/закріплення окремих елементів такої споруди – який унеможливорює вільне підняття чи пересування будь-якого елемента який входить в склад намогильної споруди через його вагу чи механізм закріплення (використання цементно-піщаних, клейових чи інших речовин, тощо). Доречно зазначити, що у національному стандарті ДСТУ Б В.2.2-35:2013 «Намогильні

споруди та склепи. Загальні технічні вимоги» також зазначено, що під час спорудження намогильних споруд встановлюють елементи благоустрою місця для поховання (могили) - бордюри, квітники, елементи заощення, площадки, доріжки, проходи та, у разі необхідності, під час встановлення намогильної споруди улаштовують фундамент. Враховуючи, що фундамент зазвичай улаштовують для міцності, тобто щоб унеможливити вільне пересування нагробної плити, постаменту чи пам'ятника під дією природних сил чи людської активності, то можемо сказати, що це ще раз засвідчує про необхідність віднесення до намогильних споруд не виключно елементів перерахованих у стандарті, а будь-яких елементів, спосіб закріплення яких унеможлиблює їх вільне пересування чи переміщення.

За умови внесення таких змін до національного стандарту автоматично розшириться і перелік елементів намогильних споруд. До таких елементів можна буде віднести, наприклад, вазони для квітів, стели, інші художні елементи чи конструкції які стаціонарно закріплені і які використовуються для вшанування пам'яті про померлу особу в місці її поховання, тощо.

Отже, узагальнюючи викладене можемо сформулювати такі визначення окремих предметів кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 297 КК України:

намогильні споруди – набір окремих зовнішніх елементів могили, які встановлені/закріплені таким чином щоб унеможливити їх відокремлення чи пересування без застосування значної фізичної сили, які встановлюються та використовуються для вшанування чи увіковіченні пам'яті про померлу особу;

могила – це місце на кладовищі, у крематорії, колумбарії, у сукупності з намогильними спорудами та елементами благоустрою, яке призначене для поховання померлих чи зберігання (постійного чи тимчасового) труни з тілом померлого чи урни з прахом;

предмети, що знаходяться на (в) могилі/ іншому місці поховання – будь-які речі, що знаходяться в могилі, а також речі, які знаходяться на могилі та не віднесені до елементів намогильних споруд;

предмети, що знаходяться на тілі (останках, прахові) померлого – будь-які речі, що знаходяться на тілі померлої особи, в карманах її одягу, тощо.

Основною відмінністю між намогильними спорудами та предметами, які знаходяться на могилі є те, що для заволодіння окремими елементами намогильної споруди суб'єкт кримінального правопорушення повинен застосувати фізичну силу чи інші пристосування, а також витратити певний час на виконання таких дій.

В якості прикладу варто проаналізувати вирок Сокальського районного суду Львівської області, яким ОСОБА_1 засуджено за вчинення кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України. В ході судового розгляду встановлено, що ОСОБА_1 20 січня 2009 року о 14 год., нехтуючи нормами моралі, демонструючи зневагу до суспільства, з місця поховання неповнолітнього ОСОБА_2, що помер 11 грудня 2008 року, могила якого знаходиться по вул.Тартаківській в м.Сокаль Львівської області, що навпроти житлового мікрорайону вул.Героїв УПА, викрала декоративні квіти та декоративну фігурку білого кольору у вигляді ангелів, чим завдала батькам та іншим близьким родичам померлого моральну та матеріальну шкоду. Таким чином ОСОБА_1 своїми діями вчинила злочин, передбачений ст. 297 КК України - наруга над могилою, а саме викрадення предметів, що знаходяться у місці поховання (виділено нами – І. Циб). В судовому засіданні підсудна ОСОБА_1 свою вину у описаному вище злочині визнала повністю[36].

Як бачимо з означеного вироку ОСОБА_1 викрала художній елемент – декоративну фігурку білого кольору у вигляді ангелів, яка слугувала батькам та іншим близьким родичам символом вшанування померлого неповнолітнього ОСОБА_2. Органом досудового слідства, а в подальшому і судом правильно встановлено, що предметом описаного правопорушення є речі, що знаходилися в місці поховання, оскільки для заволодіння нею, засуджена ОСОБА_1 не використовувала жодної фізичної сили – вона просто забрала її з могили. У випадку б закріплення зазначеної фігурки, для заволодіння нею ОСОБА_1 необхідно було б застосувати певну фізичну силу та витратити деякий час на

виконання цих дій, що підтверджувало про наявність в діях особи прямого умислу та підвищеної суспільної небезпеки в її діях. Тут доречно буде ще зазначити, що в рамках усталених традицій (поминальні дні, Пасха, тощо) заволодіння окремими предметами, які залишені на могилі хоча і містить ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України, проте таким не являється. Тому розмежування предметів кримінального правопорушення на предмети, що знаходяться на могилі та на могилу із зовнішнім її проявом – намогильною спорудою може слугувати для встановлення у діях особи ознак кримінального правопорушення чи некримінального діяння.

Що стосується предметів кримінального правопорушення – тіло (останки, прах) померлого та урна з прахом померлого, можемо зазначити, що проблемних питань при визначенні вказаних предметів кримінального правопорушення у слідчо-судових органів не виникає.

Що ж стосується такого предмета як «інше місце поховання», то слід зазначити, що Закон України «Про поховання та похоронну справу» такого визначення не містить. Закон оперує лише терміном «місце поховання». Згідно ст. 2 цього Закону місце поховання – кладовище, крематорій, колумбарій або інша будівля чи споруда, призначена для організації поховання померлих. Також в Законі вживається такий термін як місце почесного поховання – спеціально відведена земельна ділянка на території кладовища чи за його межами, призначена для організації почесних поховань, а також Національне військове меморіальне кладовище. Також Закон містить визначення які безпосередньо характеризують місця поховань:

склеп - підземна або заглиблена в землю капітальна споруда, призначена для поховання, в межах місця поховання, відведеного у встановленому порядку;

урна з прахом - ємність, призначена для збереження праху померлого;

кладовище - відведена в установленому законом порядку земельна ділянка з облаштованими могилами та/або побудованими крематоріями,

колумбаріями чи іншими будівлями та спорудами, призначеними для організації поховання та утримання місць поховань;

колумбарій - сховище для урн із прахом померлих;

колумбарні ніші - спеціально обладнані місця на колумбарії для поховання урн із прахом померлих, що облаштовуються в мурованих стінах або на підготовлених ландшафтних ділянках;

крематорій - спеціальна інженерна споруда з устаткуванням, призначеним для спалювання трупів із тілами померлих.

В юридичній літературі також немає усталеної думки щодо визначення «інше місце поховання». В науково практичних коментарях, зазвичай, під іншим місцем поховання розуміють:

склеп;

мавзолей;

окремі поховання в парках, скверах, біля храмів, у лісових зонах, в горах; меморіальна стіна або її частина, де знаходиться урна з прахом померлого[115; 111];

гробниця;

прицерковне кладовище;

колумбарій;

відведені у відповідності до етичних, санітарних та екологічних вимог ділянки землі із впорядкованими на них кладовищами для поховання останків померлих;

стіна скорботи для захоронення урн з прахом померлих;

місце колективного погребання колись репресованих, позначене на місцевості розпізнавальними знаками[82, с. 776].

Також зустрічаються думки, що до іншого місця поховання необхідно відносити частину шахти, корабель чи літак з тілами загиблих тощо[109, с. 120; 118, с. 698].

Авторський колектив Конспекту лекцій за редакцією В. Топчія під іншим місцем поховання розуміють кладовище, крематорій, колумбарій або іншу

будівлю чи споруду, призначену для організації поховання померлих[70, с. 182-183]

Н. Горб пропонує до інших, окрім могили, місць поховання відносити:

– колумбарні ніши, у яких знаходяться урни з прахом покійних;

– склепи;

– мавзолеї;

– виявлені місця невідомих поховань;

– частини корабля, літака, шахти з тілами (останками) загиблих, інші місця, які штучно утворились місцями поховань внаслідок катастроф[26, с. 51].

Отже, узагальнюючи наведені думки, можемо зазначити, що у своїй переважній більшості науковці даючи власне, авторське визначення «інше місце поховання» зазвичай перераховують місця поховань в залежності від виду поховання. В ст. 26 Закону України «Про поховання та похоронну справу» перераховані види поховань:

закопування в могилі труни з тілом померлого;

спалювання в крематорії труни з тілом померлого та закопування в могилі чи розміщення в колумбарній ніші урни з прахом померлого;

розвіювання праху померлого.

Також у зазначеній нормі вказується, що з урахуванням етнічних, релігійних чи культурних традицій поховання померлих може здійснюватися іншим способом з дотриманням вимог санітарно-епідеміологічного законодавства.

Проаналізувавши норми Закону та думки науковців, можемо зробити висновок, що між терміном «місце поховання» та «інше місце поховання» немає ніякої різниці. Законодавець, використовуючи у диспозиції ч. 1 ст. 297 КК України слово «іншим» не мав на увазі які-небудь поховання, які відрізняються від традиційних уявлень людини, а лише охопив таким словосполученням решту видів поховань і відповідних місць. Вважаємо, що якщо із словосполучення «іншим місцем поховання» прибрати слово «іншим» це дозволить використовувати термінологію Закону України «Про поховання та

похоронну справу» не вступаючи в наукову полеміку з приводу того, що потрібно розуміти під «іншим місцем поховання».

З огляду на це доцільно вказати, що думки авторів щодо визнання частини шахти, корабля чи літака з тілами загиблих тощо місцем поховання є досить дискусійними. Н. Горб зазначає, що в кримінальному праві іноді виникає необхідність визначити статус частин літака, корабля, шахти тощо, де знаходяться тіла людей, загиблих унаслідок катастроф. Ні КК, ні іншими законодавчими актами такий статус не визначається, а питання про можливість віднесення останніх до місць поховання не розглядається. Відповідно постає проблема кваліфікації дій винного, який, скажімо, вчинив наругу над частиною літака, що розбився внаслідок катастрофи, та у якому (завідомо для винного) знаходяться останки загиблих пасажирів: як хуліганство (у разі вчинення кримінального правопорушення із хуліганських спонукань), як наругу над місцем поховання або як якийсь інше правопорушення? На думку дисертантки варто погодитися з позицією В. Дзюби та В. Навроцького, котрі пропонують відносити такі об'єкти до місць поховання і, відповідно, наругу над ними кваліфікувати як кримінальне правопорушення, передбачене ст. 297 КК України[26, с. 50].

Ми можемо підтримати запропоновану позицію лише частково і стосуватиметься вона лише наруги над тілом померлого. Взевши за основу наведений Н. Горб приклад щодо наруги над частиною літака, що розбився внаслідок катастрофи, та у якому (завідомо для винного) знаходяться останки загиблих пасажирів, то на нашу думку, якщо суб'єкт кримінального правопорушення вчиняє наругу над тілом загиблого пасажирів (забирає якісь речі з тіла особи, заволодіває частиною тіла чи тілом особи), то такі дії беззаперечно кваліфікуються за ч. 1 ст. 297 КК України. Якщо ж суб'єкт кримінального правопорушення заволодіває речами померлих пасажирів, які залишилися в літаку, то такі дії слід кваліфікувати як кримінальні правопорушення проти власності. До такого висновку ми приходимо із наступного:

1. уламки літака не відповідають термінології, яка закріплена в Законі України «Про поховання та похоронну справу» та інших підзаконних актах. Уламки літака є місцем катастрофи, а не місцем поховання;

2. на місце катастрофи літака прибувають оперативно-рятувальні служби дії яких (за умови визнання літака могилою) містять ознаки наруги над могилою. Намагання знайти уцілівших у катастрофі а також деблокування тіл померлих здійснюється шляхом розрізання (фактично знищення) фюзеляжу літака, що фактично утворює об'єктивну сторону наруги над могилою;

3. в процесі пошуку уцілівших, а також з метою забезпечення доказової бази, працівниками оперативно-рятувальних здійснюється перебирання, сортування, пакування та подальше зберігання особистих речей загиблих пасажирів, що у випадку визнання літака могилою формально утворює склад наруги над могилою. В той же час не зрозуміло, як речі які знаходилися в багажному відділенні літака будуть виступати предметом наруги над могилою, оскільки такі речі/багаж є особистими речами пасажирів, які перевозилися в літаку і не є речами які використовуються для вшанування пам'яті про загиблого пасажирів. Крім того слід зазначити, що внаслідок катастрофи, особисті речі загиблих пасажирів можуть бути розкидані на значній території у зв'язку з чим виникає питання про доцільність кваліфікації заволодіння відокремленим від уламків літака багажем суб'єктом кримінального правопорушення, який достовірно знав, що цей багаж із літака, який зазнав катастрофи?

З огляду на зазначене, вважаємо, що частина шахти, корабель чи літак з тілами загиблих тощо не може виступати місцем поховання.

Частиною 2 ст. 297 КК України встановлено кримінальну відповідальність за осквернення або руйнування братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали

незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті.

Відповідно до цієї частини статті предметом кримінального правопорушення виступають:

братська могила;

могила Невідомого солдата;

пам'ятник, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті.

Братська могила та могила невідомому солдату загалом характеризуються загальними ознаками могили і при визначені їх в якості предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України проблем не виникає.

При визначені в якості предмету кримінального правопорушення пам'ятника, який споруджено в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної

безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті також проблем не виникає. Такі пам'ятники відповідають зовнішній ознаці могили – намогильній споруді, виготовляються із каменю чи залізобетону, мають окремі металеві елементи. Саме незаконне заволодіння такими елементами предмету досить часто утворюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення передбаченого ч. 2 ст. 297 КК України. Так, вироком Олександрівського районного суду Кіровоградської області ОСОБА_5 визнано винуватим у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 297 КК України, та призначено йому покарання у виді обмеження волі на строк 4 (чотири)роки. В ході судового розгляду встановлено, що в січні 2016 року (точна дата та час під час судового розгляду не встановлені) ОСОБА_5, діючи умисно та цілеспрямовано, переслідуючи умисел на особисте збагачення, маючи не зняту та не погашену у встановленому законом порядку судимість за ч. 1 ст. 297 КК України, з корисливих спонукань, таємно, повторно, умисно, з метою крадіжки металевих предметів, що знаходяться в місці поховання, прибув на територію цвинтаря, що розташований по вул. Іванова в с. Бірки Олександрівського району Кіровоградської області.

Переконавшись, що за ним ніхто не спостерігає, ОСОБА_5 прийшов до могили ОСОБА_11 , ІНФОРМАЦІЯ_2 , та могили ОСОБА_12 , ІНФОРМАЦІЯ_3 , які були огорожені одним парканом, виготовленим зі швелеру діаметром 1,5 см, який встановлено у два ряди прямокутником розмірами 3х4 м, на 8 стовпцях висотою по 0,8 м кожен (загальна довжина металевого швелеру, з якого виготовлено огорожу становила 20,4 м, вартість 1 м якого, згідно довідки, виданої 15.04.2016 ФОП ОСОБА_13 , становить 29 грн.). ОСОБА_5 шляхом розхитування стовпців, витягнув паркан з металевих швелерів та розламав його на окремі частини, які за декілька разів переніс до лісового масиву, який знаходиться перед кладовищем, та в подальшому продав

за грошові кошти, які втратив на продукти харчування, чим спричинив ОСОБА_8 матеріальних збитків на суму 591 грн. 60 коп.

Крім того, в січні 2016 року (точна дата та час під час судового розгляду не встановлені) ОСОБА_5, діючи умисно та цілеспрямовано, маючи умисел на особисте збагачення, з корисливих спонукань, повторно, таємно, з метою крадіжки металевих предметів, що знаходяться в місці поховання, прибув на територію цвинтаря, що розташований по вул. Іванова в с. Бірки Олександрівського району Кіровоградської області, де, усвідомлюючи, що за ним ніхто не спостерігає, за допомогою металевих плоскогубців, які приніс з собою на місце вчинення кримінального правопорушення, демонтував 5 кг мідного покриття з передньої частини пам'ятника «Загиблим воїнам», встановленому в честь воїнів, які загинули у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 р.р. Вказаний пам'ятник перебуває на балансі Бірківської сільської ради та не відноситься до пам'яток-об'єктів культурної спадщини, його балансова вартість становить 19400 грн. Згідно довідки, виданої 15.04.2016 ФОП ОСОБА_13, 1 кг міді станом цін на січень 2016 становить 76 грн. Викрадені мідні частини покриття пам'ятника ОСОБА_5 в подальшому продав за грошові кошти, які витратив на продукти харчування, чим спричинив Бірківській сільській раді матеріальних збитків на вказану вище суму[37].

Як бачимо з наведеного вироку ОСОБА_5 здійснила наругу шляхом незаконного заволодіння мідними елементами середньої частини пам'ятника «Загиблим воїнам», встановленому в честь воїнів, які загинули у роки Другої Світової війни. В той же час доводиться констатувати факт, що в Україні почастишали випадки наруги над окремими конструкціями, які мають ознаки пам'ятника, проте такими не являються. В багатьох містах України почали встановлювати невеликі за розміром стели/банери/борди в пам'ять про загиблих воїнів-захисників України, які в свою чергу почали ставати об'єктом наруги.

28.02.2024 року в центрі Запоріжжя на Алеї Героїв зафіксовано ганебний акт крадіжки квітів, залишених у пам'ять про загиблих воїнів. Інформацію про зазначений факт опублікували в соцмережі. Різниця між фотографіями,

зробленими на Алеї Героїв, та опубліковані складає лише один день. Однак, на жаль, цього часу виявилось достатньо для того, щоб невідомі особи поцупили квіти, залишені на згадку про загиблих героїв. Громадськість та учасники соціальних мереж активно обговорюють цей інцидент, висловлюючи співчуття родинам загиблих та вимагаючи від влади вжити відповідних заходів для запобігання подібним випадкам у майбутньому. Люди закликають до збереження гідності та шанобливого ставлення до пам'яті загиблих, що є важливим аспектом національної єдності та взаємоповаги[164].

Сьогодні стало відомо, що у Долині невідомі систематично обкрадають банери з полеглими Героями. Помітила цей інцидент сестра загиблої бойової медикіні Мар'яни Тряско на позивний Квітка, Олександра. Сьогодні, 16 жовтня, у фейсбук-спільності “Долина Молода” з'явився допис жінки, про те, що від банера захисниці на Алеї Героїв зникають квіти. Як відомо, це відбувається не вперше — 6 жовтня у цій спільності пані Олександра фіксувала подібну проблему. Тоді ж, іншою долинянкою було підтверджено, що справді квіти викрадають невідомі юнаки[163].

Рідні загиблих захисників сповістили, що вночі 24 серпня невідомі вкотре викрали квіти біля банерів полеглим військовослужбовцям Коломийської громади. 24 серпня на сесії міської ради матері загиблих захисників повідомили про черговий випадок викрадення квітів та лампадок, які рідні та близькі залишають біля банерів Героїв. Зокрема в коментарях зазначається, що злодії поцупили квіти біля портрету Героя України Володимира Барчука. За даними поліції Коломийського району випадки викрадання квітів та лампадок біля стели загиблих Героїв справді зафіксовані. У заявах колومیян йдеться про крадіжки, які тривають від 17 серпня. Правоохоронці стверджують, що на основі заяв опрацьовують дані, а також збирають свідчення очевидців[165].

Як бачимо випадки вчинення наруги над місцями вшанування непоодинокі. Проте зазвичай такі діяння кваліфікуються правоохоронними органами як хуліганство, або взагалі як адміністративні правопорушення. В контексті цього питання доцільно зазначити, що в слідчо-судовій практиці

зустрічаються випадки наруги над місцями вшанування, які встановлені на місці загибелі людини. До таких об'єктів відносяться промислово чи кустарно виготовлені невеликі пам'ятники чи постаменти, рамки із зображеннями, поминальні вінки і корзини, тощо. Встановлюються такі об'єкти, зазвичай, вздовж автошляхів на місці ДТП і виступають в ролі місця вшанування пам'яті про особу, що загинула.

Н. Горб з означеної проблеми зазначала, що враховуючи той факт, що ст. 297 КК України є предметним злочином, причому до його предмету відноситься місце поховання, та той факт, що на місці символічного поховання тіло померлого відсутнє, а тому відсутнє й місце поховання, такі дії не підлягають кваліфікації за ст. 297 КК України. За наявності відповідних підстав вони охоплюються статтями 296, 298 КК України або іншими статтями кримінального закону[26, с. 57].

На нашу думку така позиція є не зовсім правильною і потребує нагального вирішення, оскільки в ч. 2 ст. 297 КК України встановлено кримінальну відповідальність саме над таким предметом, де відсутнє тіло померлої особи – пам'ятником. Враховуючи, що пам'ятник як місце вшанування та стели/банери/борди тощо також встановлюються для вшанування пам'яті про загиблих є однотипними предметами які встановлюються з однаковою метою, пропонуємо розширити диспозицію статті 297 КК України та закріпити кримінальну відповідальність за наругу також і над місцями вшанування.

Частиною 1 статті 338 КК України встановлено кримінальну відповідальність за публічну наругу над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України. Отже у відповідності до диспозиції зазначеної статті предметом вказаного правопорушення будуть виступати:

Державний Прапор України;

Державний Герб України;

Державний Гімн України.

Стаття 20 Основного Закону нашої держави містить перелік державних символів та їх опис. Так у відповідності до зазначеної статті Державним Прапором України є стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України).

Державний Гімн України - національний гімн на музику М. Вербицького із словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Таким чином, враховуючи Конституційні положення ст. 20 робимо висновок, що предметом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 338 КК України є:

- Державний Прапор України;
- Великий Державний Герб України;
- Малий Державний Герб України;
- Державний Гімн України.

Також у ст. 20 Конституції України зазначено, що опис державних символів України та порядок їх використання встановлюються законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України. Наразі питання врегулювання порядку використання державних символів на рівні закону здійснюється тільки щодо Державного Гімну України. Законів України «Про Державний Прапор України» та «Про Державний Герб України»/«Про Великий Державний Герб» не існує.

Визначення Державного Прапора України міститься у Постанові Верховної Ради України від 28 січня 1992 року № 2067-ХІІ «Про Державний прапор України». Так, у відповідності із зазначеним нормативним актом

Державним прапором України затверджено національний прапор, що являє собою прямокутне полотнище, яке складається з двох рівних за шириною горизонтально розташованих смуг: верхньої - синього кольору, нижньої - жовтого кольору, із співвідношенням ширини прапора до його довжини 2:3.

В проєкті Закону «Про Державний Прапор України» № 0866 від 29.08.2019 року, зазначено, що Державний Прапор України є державним символом України. Державний Прапор України є стягом, який складається з двох рівновеликих горизонтальних смуг: верхньої — синього кольору, нижньої — жовтого кольору. Співвідношення ширини полотнища до його довжини — 2:3. Технічні вимоги до виготовлення Державного Прапора України та відтворення його кольорів встановлюються ДСТУ 4512[134].

Зазвичай проблем із визначенням Державного Прапора України як предмета кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 338 КК України у слідчо-судових органів не виникає.

Що стосується Державного Герба України, то Постановою Верховної Ради України від 19 лютого 1992 року N 2137-ХІІ «Про Державний герб України» затверджено тризуб як малий герб України. Також у Постанові вказано, що тризуб виступає головним елементом Великого Герба України. Зазначене положення фактично дублює положення ст. 20 Конституції України. В той же час постанова не містить визначення Великого Герба України. В проєкті Закону «Про Великий Державний Герб України» № 5712 від 29.06.2021 року, вказано, що Державний Герб України є державним символом України, головним елементом якого є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України) золотого кольору, розміщений на синьому п'ятисторонньому щиті із заокругленими нижніми бічними кутами із золотою облямівкою; над щитом – зображення великокняжого вінця (корони) Ярослава Мудрого та пурпурово-золотого намету у вигляді рослинного орнаменту; щит тримають: з лівого боку – лев (герб Галицько-Волинського князівства), з правого – воїн-козак із рушницею (герб Війська Запорізького); під щитом – стрічка із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів,

під стрічкою – два золоті колоски пшениці, переплетені кетягом калини пурпурового кольору зі стилізованим листям пурпурово-золотого кольору. Зображення лева та воїна-козака виконані золотим кольором з елементами пурпурового[138].

Як бачимо проєкт Закону «Про Великий Державний Герб України» містить біль розширене визначення Великого Державного Герба України ніж ст. 20 Конституції України. Зазвичай проблем із визначенням Державного Герба України як предмета кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 338 КК України у слідчо-судових органів не виникає. В той же час необхідно зазначити, що враховуючи, що Великий Державний Герб конструктивно складається з декількох елементів (як мінімум з малого Державного Герба та герба Війська Запорізького – І. Циб), то виникає питання щодо кваліфікації «наруги» над окремими елементами, зокрема гербом Війська Запорізького – лицарем/козаком у кунтуші, підперезаному поясом, із шаблею при лівому боці, у шапці; ліва рука підтримує рушницю, оперту на рам'я, права спирається о бік[148]. Враховуючи Конституційне положення, що малий Державний Герб є елементом великого Державного Герба і, що за наругу над малим Державним Гербом передбачено кримінальну відповідальність, в такому випадку наругу над гербом Війська Запорізького також необхідно кваліфікувати за ч. 1 ст. 338 КК України. З метою уникнення можливих проблем при кваліфікації наруги над Державним Гербом України доцільно передбачити кримінальну відповідальність як за наругу над Державним Гербом України так і за наругу над його окремими елементами.

В рамках нашого дослідження доцільно також зазначити, що досліджуючи питання кримінальної відповідальності за наругу над державними символами В. Карман, проаналізувавши наявні у Єдиному державному реєстрі судових рішень усі судові вироки за ч. 1 ст. 338 КК України, робить висновок, що у 100 % випадків предметом злочину був виключно Державний Прапор України[56, с. 140]. Узагальнюючи результати дослідження дисертант вказує, що на практиці предметом злочину у вигляді наруги над державними

символами України в усіх випадках виступає Державний Прапор України (зафіксовано також один випадок, в якому поряд з ним фігурував малий Державний Герб України)[56,с. 147], тобто зазвичай предметом кримінального правопорушення виступає виключно Державний Прапор України. Із початком повномасштабного вторгнення в Україну і окупацією значної території нашої держави, випадків коли Державний Герб України піддавався актам наруги стало більше. Так, Харківська обласна прокуратура заочно повідомили про підозру 18-річному очільнику проросійської молодіжної організації. Наприкінці червня 2022 року біля будинку культури у с. Петропавлівка Куп'янського району підозрюваний, який очолює проросійську молодіжну організацію, з іншими особами розтрощив малий Державний Герб України. Уточнюється, що підозрюваний і з ним ще одна особа, піднялись на автокрані до фасаду будівлі та почали бити молотком по державному символу. Після цього підозрюваний «з особливим цинізмом» кидав частини герба на землю, «хизуючись своїми діями на камеру». Правоохоронці встановлюють інших фігурантів кримінального провадження[140]. Тобто Державний Герб України все частіше стає предметом неправомірних дій.

Що стосується Державного Гімну України, то у ст. 1 Закону України від 06 березня 2003 року № 602-IV «Про Державний Гімн України» вказано, що Державним Гімном України є національний гімн на музику М. Вербицького із словами першого куплету та приспіву твору П. Чубинського в такій редакції:

"Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду".

У ст. 3 цього Закону вказано, що Наруга над Державним Гімном України тягне за собою відповідальність, передбачену законом. Проаналізувавши в

рамках дослідження Єдиний державний реєстр судових рішень, можемо зробити висновок, що випадків публічної наруги над Державним Гімном України і як наслідок притягання особи до кримінальної відповідальності в нашій країні зафіксовано не було.

У ч. 2 ст. 338 КК України встановлено кримінальну відповідальність за публічну наругу над офіційно встановленим або піднятим прапором чи гербом іноземної держави. Предметом зазначеного правопорушення виступають офіційно встановлені прапори та герби іноземних держав. Визначення прапора чи герба іноземної держави як предмета кримінального правопорушення передбаченого ч. 2 ст. 338 КК України проблем не викликає, оскільки зазначені предмети характеризуються такими ж ознаками як і державні символи України. В той же час необхідно зазначити, що закріплена ч. 2 ст. 338 КК України кримінально-правова норма є елементом зовнішньої політики нашої держави основним посилом якої є показати повагу до державних символів інших країн та рішучість у їх захисті на території України. Безумовно такий демократичний підхід заслуговує схвалення та підтримки, проте не в повній мірі в змозі сприяти поширенню інтересів України на міжнародній арені. Країни в процесі своєї діяльності можуть утворювати союзи, об'єднання, організації, тощо. Яскравими прикладами таких утворень є Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз, Організація Північноатлантичного договору тощо.

Варто зазначити, що законодавством окремих країн передбачено кримінальну відповідальність саме за наругу над офіційними символами окремих об'єднань. Так, у Данії дозволено вчиняти наругу над власним прапором, але заборонено вчиняти наругу над прапорами іноземних держав, а також прапорами ООН і Європейського Союзу.

У Німеччині 24 червня 2020 року набула чинності поправка до Кримінального кодексу Німеччини, згідно з якою осквернення прапорів Європейського Союзу (ЄС) і гімну ЄС є злочином, який карається позбавленням волі на строк до трьох років або штрафом. Зокрема, він передбачає кримінальну відповідальність за осквернення прапора чи гімну ЄС

публічно, на зборах або шляхом розповсюдження письмових матеріалів. Крім того, видалення, знищення, пошкодження, приведення в непридатність, пошкодження чи вчинення наклепу на прапорі ЄС також є злочином. Крім того, поправка передбачає кримінальну відповідальність за публічне наругу над прапорами та державними символами іноземних держав. Прапори, які настільки схожі на офіційний прапор, що їх неможливо відрізнити від офіційного прапора, також охоплюються. До внесення поправки осквернення прапорів і державних символів іноземних держав каралося лише тоді, коли вони були публічно встановлені, а не за інших обставин, наприклад під час протесту.

Поправка до Кримінального кодексу об'єднала два різні проекти, один поданий німецькими землями, а інший - федеральним урядом. Проект німецьких земель мав на меті ліквідувати прогалину в захисті символіки ЄС. У пояснювальній записці до поправки зазначено, що захист необхідний через «особливу важливість Європейського Союзу для Німеччини» та «особливу відповідальність Німеччини перед Європейським Союзом», оскільки Німеччина передала суверенні повноваження ЄС і є членом-засновником ЄС. Вибраний рівень покарання відповідає тому, який застосовується до осквернення державних символів Німеччини.

Урядовий проект щодо розширення захисту символів іноземних держав був результатом інциденту в грудні 2017 року, коли протестувальники спалили ізраїльський прапор. Чинне кримінальне положення статті 104 Кримінального кодексу, має подвійну мету: захист репутації іноземної держави та захист дипломатичних відносин між Німеччиною та даною іноземною державою. У Рекомендації та звіті Комітету із захисту прав споживачів зазначено, що спалення прапора іноземної держави під час акції протесту, як це сталося в грудні 2017 року, однаково впливає на принципи, які стаття 104 Кримінального кодексу має захищати[2].

Наразі кримінальне законодавство постійно зазнає змін. Цьому сприяють різні обставини: зміна суспільно-політичних умов, російсько-український

військовий конфлікт, приведення національного законодавства до вимог міжнародних документів, запозичення зарубіжного досвіду кримінально-правової протидії правопорушенням та ін.[87, с. 164]. Враховуючи зазначене, а також багаторічні намагання України інтегруватися у європейську спільноту і, як результат набуття 23 червня 2022 року офіційного статусу кандидата на вступ до ЄС, питання кримінально-правового захисту символів Європейського Союзу є нагальними та актуальними на сьогодні. Отримавши офіційний статус кандидата на вступ до ЄС наша держава повинна виконати конкретні зобов'язання з підготовки до вступу до Європейського Союзу. З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне розширити диспозицію ст. 338 КК України доповнивши її кримінально-правовою заборонаю наруги над офіційною символікою Європейського союзу, Організацій Об'єднаних Націй та НАТО.

Що стосується такого державного символу як гімн, то ч. 2 ст. 338 КК України не передбачено кримінальну відповідальність за наругу над державним гімном іноземної держави. Проте в деяких країнах Європи така практика існує. Зокрема ст. 155 Кримінального кодексу Греції встановлено кримінальну відповідальність за зривання, знищення, спотворення або забруднення офіційного прапора чи герба іноземної держави, або перерве процедуру виконання національного гімну підлягає кримінальному покарання у вигляді шести місяців позбавлення волі чи штрафу.

Враховуючи вищезазначене, а також висновок про необхідність криміналізації наруги над офіційними символами Європейського союзу, Організацій Об'єднаних Націй та НАТО, вважаємо за необхідне закріпити у ст. 338 КК України кримінальну відповідальність за наругу над офіційним гімном іноземної держави.

2.3 Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга

Наступним елементом складу кримінального правопорушення є об'єктивна сторона. Кримінальне законодавство України встановлює кримінальну відповідальність тільки за конкретні суспільно небезпечні винні діяння (дію або бездіяльність), передбачені законом як злочин (ч. 1 ст. 2, ч. 1 ст. 11 КК). Як і будь-який акт вольової поведінки людини, кримінальне правопорушення являє собою єдність його зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) властивостей та ознак. Зовнішня сторона кримінального правопорушення утворює його об'єктивну сторону, а внутрішня — його суб'єктивну сторону. Визнаючи нерозривний взаємозв'язок об'єктивних і суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, наука кримінального права в той же час вивчає їх окремо, що необхідно для їх більш глибокого розуміння. Такий підхід дає змогу глибше пізнати об'єктивну і суб'єктивну сторони кримінального правопорушення, що складають у реальній дійсності єдиний і неподільний акт злочинної поведінки [72, с. 110].

В. Грищука виокремлює найпоширеніші концепції об'єктивної сторони кримінального правопорушення:

об'єктивна сторона кримінального правопорушення – сукупність закріплених в кримінальному законі ознак, які характеризують зовнішню сторону злочину і з позиції законодавця є необхідними і достатніми для притягнення винного до кримінальної відповідальності (Ф.Г. Бурчак);

об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це зовнішня сторона злочинного діяння, вчинюваного в певних умовах місця, часу, обстановки, яке заподіює шкоду об'єктові злочину (В.А. Номоконов);

об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це сукупність передбачених законом ознак, що характеризують зовнішню сторону суспільно небезпечної поведінки, що посягає на охоронюваний кримінальним законом об'єкт, а також об'єктивні обставини і умови такої поведінки (І.А. Грунтов).

об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це сукупність ознак, що характеризують зовнішню сторону злочину (П.С.Матишевський);

об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкт кримінально правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання (М.В. Володько);

об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це зовнішня сторона (зовнішнє вираження) злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причиновим зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом, а також засобами вчинення злочину (М.І. Панов);

об'єктивна сторона кримінального правопорушення - зовнішній акт суспільно небезпечного посягання на охоронюваний кримінальним законом об'єкт, тобто акт вольової поведінки, який здійснюється в об'єктивному світі і виражається в заподіянні шкоди вказаному об'єктові або створенні загрози заподіяння йому шкоди (В.М. Кудрявцев)[27, с. 238].

Як бачимо всі без виключення вчені сходяться до єдиної думки, що об'єктивна сторона характеризує зовнішній прояв діяння. Будучи зовнішнім проявом суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкт кримінально-правової охорони, об'єктивна сторона визначає, у чому полягає кримінальне правопорушення та які наслідки воно спричиняє, за яких умов місця, часу та обстановки це кримінальне правопорушення має місце, в який спосіб і за допомогою яких засобів чи знарядь воно вчиняється. На практиці при здійсненні кримінального переслідування насамперед, як правило, встановлюється саме об'єктивна (найбільш інформативна) сторона кримінального правопорушення на підставі чого надалі з'ясується зміст його інших ознак. Законодавець також віддає перевагу об'єктивній стороні як носію наочної і більш-менш однозначно фіксованої інформації. За загальним

правилом, ознаки саме цього елемента складу кримінального правопорушення зазначаються в диспозиціях норм Особливої частини КК найбільш повно[30, с. 163].

Усі ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення з погляду на їх опис (закріплення) у диспозиціях статей Особливої частини КК можна поділити на дві групи: обов'язкові (необхідні) та факультативні. До обов'язкових ознак належить діяння у формі дії або бездіяльності. Без діяння, інакше кажучи, без конкретного акту суспільно небезпечної поведінки людини, не може бути вчинене жодне кримінальне правопорушення. Діяння завжди або безпосередньо вказується в диспозиції статті Особливої частини КК або однозначно впливає із її змісту і, таким чином, виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. До факультативних ознак належать: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення кримінального правопорушення. Ці ознаки, фактично притаманні кримінальному правопорушенню як явищу реальної дійсності, далеко не завжди вказуються в законі як ознаки конкретного складу кримінального правопорушення[72, с. 111].

Поняття «суспільно небезпечне діяння» охоплює дві форми кримінально караної поведінки особи – активну (дія) та пасивну (бездіяльність). Переважна більшість кримінальних правопорушень передбачених Особливою частиною КК, може бути вчинена лише шляхом дії. Це, наприклад, державна зрада, зґвалтування, грабіж, контрабанда, бандитизм. Значна кількість кримінальних правопорушень може вчинюватися шляхом як дії, так і бездіяльності (зокрема, порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, службова недбалість). Існують також кримінальні правопорушення, які можуть вчинюватися тільки шляхом бездіяльності (ненадання допомоги хворому медичним працівником, не виплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат тощо).

Кримінальна відповідальність настає лише за суспільно небезпечне діяння, а не за шкідливі думки, переконання, наміри або небезпечний стан особи[30, с. 164].

Кримінальні правопорушення ознакою яких виступає наруга вчиняються виключно у формі активної дії. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України полягає у:

нарузі над могилою;

нарузі над місцем поховання;

нарузі над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого;

незаконному заволодінні тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого;

незаконному заволодінні предметами, що знаходяться на (в) могилі, в місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого;

оскверненні або руйнуванні братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті.

Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення виражена в нарузі над могилою, іншим місцем поховання, над тілом, останками, прахом померлого або над урною з прахом померлого, а також у незаконному заволодінні тілом, останками, прахом померлого, урною з прахом померлого або предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі, останках чи прахові померлого. Наруга може вчинятися шляхом осквернення могили, утворення зневажливих написів, малюнків, символів або

інших зображень на пам'ятниках чи надмогильних спорудах або урни з прахом померлого. Наруга може вчинятися шляхом розкопування могили, пошкодження ніші в стіні, урни з прахом, осквернення труни, пошкодження пам'ятника, надгробної плити, пам'ятних написів, зображень, огорожі тощо. Наруга над тілом (останками, прахом) померлого має місце у разі незаконного заволодіння тілом, останками чи урною з прахом померлого або вчинення непристойних дій над тілом (останками) померлого, самовільне знімання одягу з тіла померлого, переміщення його тіла в інше місце, розчленування чи знищення тіла (останків, праху) померлого, здійснення акту некрофілії, використання частин похованого тіла з ритуальними чи іншими незаконними цілями. Незаконне заволодіння іншими предметами припускає таємне або відкрите вилучення предметів, що знаходяться в могилі, іншому місці поховання, тілі померлого або на могилі (одягу, прикрас з тіла померлого, пам'ятників, надгробних плит, огорожі). Заволодіння такими предметами або їх пошкодження додаткової кваліфікації, як кримінального правопорушення проти власності не потребує[77, с. 368].

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України характеризується:

наругою над могилою, іншим місцем поховання, над тілом померлого або урною з прахом – образливе ставлення, грубе знуцання, демонстрація зневаги до відповідних предметів. Способи вчинення наруги в законів не визначені. Це можуть бути: осквернення, у т.ч. шляхом вчинення непристойних надписів, малюнків, виливання нечистот; руйнування надмогильних споруд; розкопування місця поховання, розчленування трупа чи його знищення, зривання одягу. Наруга переважно вчиняється шляхом дії. Однак не можна виключати її вчинення і через бездіяльність, наприклад, невтручання в поведінку свійських тварин, які, наприклад, розривають могилу, справляють на ній природні потреби;

незаконним заволодінням тілом померлого, урною з прахом, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках,

прахові) померлого припускає протиправне, таємне або відкрите вилучення вище перелічених предметів і звернення їх на свою користь[69, с. 186].

Наруга над могилою або іншим місцем поховання проявляється в їхньому оскверненні (руйнуванні, розриванні, знищенні або пошкодженні надмогильних споруд, елементів благоустрою могил, нанесенні цинічних і зневажливих написів, обливанні нечистотами, витоптуванні квітів тощо). Щодо наруги над трупом, то у кримінальному праві під нею розуміють вчинення аморальних, осквернюючих дій з тілом людини після її смерті, окрім випадків, прямо передбачених законодавством (ексгумація трупа, перенесення могили на інше місце тощо)[26, с. 62].

Загалом об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 297 КК України, полягає у:

1) нарузі над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або урною з прахом померлого (ч. 1 ст. 297). Способи вчинення наруги в законі не визначені і можуть бути будь-якими: руйнування надмогильних споруд чи осквернення їх шляхом вчинення непристойних малюнків, надписів; розкопування місця поховання; оголення, розчленування трупа чи його знищення;

2) незаконному заволодінні тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, іншому місці поховання, на тілі (останкові, прахові) померлого (ч. 1 ст. 297). Воно передбачає протиправне вилучення і привласнення тіла (останків, праху) чи вказаних предметів. Це може бути заволодіння тілом (останками, прахом) задля отримання викупу за нього (них) або органами померлого для їх використання з метою трансплантації, демонтаж могильних плит, пам'ятників, загорож, вінків, які знаходяться на могилі, звернення на свою користь коштовностей, які є на тілі, тощо;

3) оскверненні або руйнуванні братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни – радянських воїнів-визволителів, учасників

партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців (ч. 2 ст. 297)[30, с. 712].

Проаналізувавши думки науковців можемо зробити висновок, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України проявляється у двох формах:

у формі наруги;

у формі незаконного заволодіння.

Під наругою розуміють різні способи вчинення аналізованого правопорушення – осквернення, утворення малюнків та написів, руйнування, розривання, розчленування тощо.

Під незаконним заволодінням у відповідності до норм кримінального законодавства розуміють таємне або відкрите викрадення.

Що стосується першої форми, то необхідно зазначити, що майже всі науковці використовують такий термін як «осквернення». Досліджуючи у I Розділі роботи поняття «наруга» нами встановлено, що запропоновані у словниках визначення поняття «наруги» не зовсім вдало співвідносяться із діями, які утворюють об'єктивну сторону кримінальних правопорушень. Поняття «наруга» має значну кількість синонімів, проте жоден з них не в змозі повністю охопити ті дії, які входять в поняття «наруга». Ми зазначали, що використання в назві та диспозиції кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України поняття «осквернення/оскверняти» є більш доцільним, оскільки воно охоплює як дії, які характеризуються поняттям «наруга» згідно словників української мови, так і дії, які утворюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України та дії, які закріплені у Законі України «Про поховання та похоронну справу». Проаналізувавши думки науковців в рамках дослідження об'єктивної сторони та використовуючи проведений у Розділі I аналіз понять «наруга» та «осквернення» можемо зробити висновок, що поняття «осквернення» охоплює такі дії як:

пошкодження чи знищення могили, місця поховання чи місця вшанування шляхом розкопування, використання інших приладь та засобів, фізичної сили суб'єкта кримінального правопорушення, тощо;

пошкодження чи знищення предметів, що знаходяться на/в могилі, місці поховання чи місці вшанування, пошкодження чи знищення речей, що знаходяться на тілі померлої особи;

знищення, розчленування, скалічення, нанесення інших ушкоджень тілу померлої особи, знищення чи пошкодження урни з прахом;

нанесення написів, малюнків інших фізичних графічних елементів, обливання фарбою чи іншими рідинами, залишення на могилі, місці поховання, місці вшанування чи на тілі померлої особи предметів, які не відповідали релігійним уявленням померлої особи, тощо.

Використовуючи при описі об'єктивної сторони поряд з поняттям «осквернення» способи вчинення осквернення, науковці таким чином розкривають змістовне навантаження поняття «осквернення». Що стосується другої форми – незаконне заволодіння, то можемо сказати, що такі дії утворюють спеціальну форму посягання на власність. Дійсно, заволодіння предметами, які знаходяться на/в могилі та таємне/відкрите викрадення чужого майна – правопорушення «спільнокореневі». Вони мають спільний предмет – майно, об'єктивна сторона характеризується вчиненням активних дій направлених на заволодіння предметом кримінального правопорушення, суб'єкт кримінального правопорушення загальний і дії він з прямим умислом. Єдиною кваліфікаційною відмінністю між зазначеними правопорушеннями є об'єкт і саме об'єкт дозволить розмежовувати зазначені правопорушення між собою. Враховуючи, що окремі дії об'єктивної сторона кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України утворюють спеціальну форму посягань на власність, доцільно було б щоб вносячи зміни до кримінальних правопорушень проти власності законодавець розглядав такі зміни і через призму ст. 297 КК України. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за

мародерство» було внесено зміни до статей 185-187, 189, 191 КК України. Вказані статті були доповнені такою кваліфікуючою ознакою як «вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного або надзвичайного стану». У пояснювальній записці до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» зазначено, що Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни 1949 року передбачено положення, спільні для територій сторін конфлікту та для окупованих територій, одним із яких визначено, що пограбування забороняються (ст. 33). Додатковим протоколом до неї від 8 червня 1977 року забороняється пограбування загиблих, а також їх праху та могил (ст. 34 Протоколу I)[128]. Досить цікавим є той факт, що вже в першому ж абзаці мова ведеться про незаконне заволодіння речами, які знаходяться на тілі померлої особи чи на/в місці поховання, хоча сама пояснювальна записка покликана обґрунтувати необхідність внесення змін до статей 185-187, 189, 191 КК України. Далі в пояснювальній записці зазначається, що у статті 432 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених (мародерство). Мародерство як військовий злочин наразі карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років. При цьому викрадення військовослужбовцями чи цивільними особами речей за межами поля бою утворює склад корисливого злочину проти власності. Вчинення таких злочинів з використанням умов воєнного або надзвичайного стану за загальним правилом є обставиною, що обтяжує покарання (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України). Проте, покарання, що може бути призначено в таких випадках обмежене і згідно з вимогами статті 65 Кримінального кодексу України не може перевищувати верхню межу санкції відповідної статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу[128]. Як бачимо другий абзац пояснювальної записки також безпосередньо стосується незаконного заволодіння речами, які знаходяться на тілі померлої особи. Далі автори законопроекту зазначають, що в Україні триває запекла війна у зв'язку з нападом Російської Федерації.

Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX затверджено Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». На превеликий жаль, військові дії агресора в багатьох випадках спрямовані на мирне населення, об'єкти цивільної інфраструктури, що породжує страх за своє життя та здоров'я, змушує людей полишати свої домівки та майно. Нерідко такі обставини використовуються зловмисниками з метою фактично безперешкодного заволодіння цим майном шляхом проникнення до квартир, житлових будинків, офісів чи закладів торгівлі. Мають місце й випадки відкритого заволодіння чужим майном, у тому числі із застосуванням насильства. Суспільна небезпечність таких дій істотно підвищується в умовах воєнного або надзвичайного стану. Факти мародерства на даний час стали значно поширеними і фіксуються в багатьох регіонах нашої країни. Мародерство є неприпустимим у цивілізованій країні явищем, а ефективна боротьба з його проявами становить одне із нагальних завдань для держави. З метою посилення кримінальної відповідальності за мародерство необхідно внести зміни до статей 185-187, 189, 191 КК України[128]. Автори законопроекту фактично підтвердили нашу тезу про те що незаконне заволодіння речами, які знаходяться на тілі померлої особи чи на/в місці поховання речами утворюють спеціальну форму посягання на власність. В той же час залишається незрозумілим, чому акцентуючи увагу на незаконному заволодінні речами, які знаходяться на тілі померлої особи, не зроблено пропозицію внести відповідні зміни і до кримінально-правової норми, якою безпосередньо передбачено кримінальну відповідальність за описані авторами законопроекту дії. Вважаємо, що до ст. 297 КК України необхідно внести зміни за аналогією зі 185-187, 189, 191 КК України та посилити кримінальну відповідальність за «наругу» вчинену в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України полягає у:

оскверненні могили, місця поховання, місця вшанування, братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті;

оскверненні тіла (останків, праху) померлої особи, урни з прахом померлої особи;

незаконному заволодінні тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, місці поховання, місці вшанування, на тілі (останках, прахові) померлого.

З урахуванням об'єктивної сторони, кримінальне правопорушення передбачене ст. 297 КК України є кримінальним правопорушенням з формально-матеріальним складом. Зазначене кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення осквернюючих дій, а у випадку незаконного заволодіння – з моменту, коли суб'єкт правопорушення отримав можливість розпоряджатися вилученим предметом на свій розсуд.

Щодо факультативних ознак таких як спосіб, місце, час, обстановка, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення, то вони безпосередньо в диспозиції ст. 297 КК України не зазначені та на кваліфікацію вчиненого правопорушення не впливають. Зазначені обставини встановлюються та досліджуються в рамках досудового розслідування і використовуються для підтвердження чи спростування винності особи, яка притягується до кримінальної відповідальності.

Що стосується кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 КК України, то об'єктивна сторона зазначеного правопорушення також характеризується вчиненням активних дій. На відміну від ст. 297 КК України ст. 338 КК України не містить такого широкого спектру дій, які утворюють об'єктивну сторону правопорушення. Диспозиція ст. 338 КК України встановлює відповідальність за публічну наругу. Проаналізувавши наявні у Єдиному державному реєстрі судових рішень вирокі можемо виокремити найбільш поширені діяння, які кваліфікуються саме як наруга над державними символами. Першим способом наруги є публічне зривання прапора і подальше його фізичне знищення – знищення за допомогою фізичної сили. Так, Царичанським районним судом Дніпропетровської області ОСОБУ_3, ІНФОРМАЦІЯ_2, уродженця м. Дніпропетровськ, визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.338 КК України. В ході судового розгляду встановлено, що 01 грудня 2018 року, близько 13 год. 02 хв., ОСОБА_3 , перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння та проходячи повз територію частково огороженого домоволодіння, розташованого за адресою: АДРЕСА_2 , належного ОСОБА_6 , побачив жовто-блакитний Прапор України, що висів на пластмасовій палиці, яка утримувалася на двох дерев'яних піддонах перед територією вищевказаного домоволодіння. В цей час, ОСОБА_3 , маючи умисел на вчинення наруги над Державним Прапором України, який згідно ст.20 Конституції України є Державним символом України, підійшов до вказаного Прапору, який встановлений перед територією домоволодіння по АДРЕСА_2 та зірвав його з місця встановлення, після чого відкрито вдарив об ноги пластмасову палицю, на якій був встановлений Прапор, перегнув вказану палицю навпіл та почав рвати за допомогою рук та зубів вищевказаний Прапор на шматки, при цьому демонструючи зневажливе ставлення до вказаного Державного символу України. Розірвавши Прапор на дві частини, ОСОБА_3 кинув його та пластмасову палицю на землю і з місця скоєння злочину зник[38].

З означеного вироку ми бачимо, що суб'єкт кримінального правопорушення спочатку зірвав прапор, а потім використовуючи фізичну силу знищив його. Питома вага таких правопорушень складає близько 38%.

Ще одним способом вчинення публічної наруги над державними символами є їх спалення на місці встановлення. Так, Лановецький районний суд Тернопільської області визнав винним ОСОБА_4 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст.338 КК України. В ході судового засідання встановлено, що Неповнолітній ОСОБА_4, будучи в стані алкогольного сп'яніння, 26 травня 2012 року о 22 годині 40 хв. на шкільному подвір'ї Якимівської ЗОШ I-II ступенів, що в с.Татаринці Лановецького району, грубо порушуючи громадський порядок з мотивів явної неповаги до суспільства, безпричинно з хуліганських спонукань у присутності сторонніх осіб, виявляючи зневажливе ставлення до Державного Прапора України, який був офіційно встановлений біля центрального входу у школу з нагоди свята останнього дзвінка, за допомогою запальнички вчинив його підпал[39]. Ще одним прикладом публічного спалення прапора в місці його встановлення є вирок Городоцького районного суду Львівської області. В ході судового засідання встановлено, що ОСОБА_4 , 22 травня 2018 р., о 22 год. 20 хв., перебуваючи на площі між майданом Гайдамаків та АДРЕСА_3 , поблизу монументу «Пам'яті жертв сталінських репресій», з мотивів явної неповаги до України, підійшов до місця встановлення Державних Прапорів України на вищевказаному монументі, з використанням запальнички, умисно пошкодив два прапори України, що виразилось в умисному підпалі тканини обох прапорів та продовжуючи свій злочинний умисел, залишив їх догорати та частково спалив їх, чим скоїв публічну наругу над Державним Прапором України[40]. Питома вага таких правопорушень складає близько 35%.

Наступним способом наруги є публічне зривання прапора і подальше його спалення. Так, вирок Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області ОСОБА_4 визнано винним за ст. 338 ч.1 КК України. В ході судового засідання встановлено, що 01.11.2014 біля 23.30 год. ОСОБА_4 ,

перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, знаходячись в середині приміщення кафе «Наталі» по АДРЕСА_2 , маючи умисел на наругу над Державними Прапором України, в присутності сторонніх осіб, виявляючи грубе, образливе ставлення до державного символу, зняв зі спини ОСОБА_5 Державний Прапор України, після чого зімнувши його кинув до грубки та використовуючи запальничку, підпалив полотнище прапору, тим самим пошкодивши його[41]. Питома вага таких правопорушень складає близько 17%.

Ще одним способом вчинення публічної наруги над державним прапором є його зривання. Так, Мукачівським міськрайонним судом Закарпатської області ОСОБА_3 визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 338 КК України. В ході судового засідання встановлено, що 19 вересня 2018 року близько 04 години 10 хвилин ОСОБА_3 , діючи умисно, з мотивів явної неповаги до державних символів, а саме Державного прапору України, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, їх караність та настання суспільно-небезпечних наслідків, у присутності сторонніх осіб з фасаду над головним входом до адміністративної будівлі органу місцевого самоврядування Мукачівської міської ради на площі Духновича,2 у місті Мукачеві зірвав флашток із прямокутним стягом із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів, після чого вищевказаний Державний Прапор України з винятковим цинізмом кинув з особливою зухвалістю на землю[42]. Питома вага таких правопорушень складає близько 17%.

Що стосується способів публічної наруги над державними символами іноземних держав, то як нами уже зазначалося, в Єдиному державному реєстрі судових рішень відсутні судові рішення щодо «наруги» над державними символами іноземних держав. Проте, враховуючи «однокорінність» предмету кримінального правопорушення, вважаємо, що способи наруги будуть подібними.

Що стосується наруги над іншими державними символами, то в Єдиному державному реєстрі судових рішень відсутні рішення, які можливо було б

проаналізувати в нашій роботі. В той же час досліджуючи предмет наруги над державними символами, нами розглядався приклад про знищення Державного Герба України на тимчасово окупованій території України. Суб'єкт вказаного правопорушення використовував інструменти. Опираючись на зареєстровані факти можемо зробити висновок, що найрозповсюдженішим способом наруги над гербом є фізичне знищення за допомогою інструментів та фізичного сили суб'єкта кримінального правопорушення.

Продовжуючи дослідження об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 338 КК України, в рамках проведеного аналізу судових рішень, необхідно звернути увагу на використання у вироках таких словосполучень як: «неповага», «зневажливе ставлення», «грубе, образливе ставлення», тощо. Аналізуючи термін «наруга» у Розділі I нашої роботи, ми доводили, що використання в назві та диспозиції кримінального правопорушення, передбаченого ст. 338 КК України поняття «зневага/зневаження» є більш доцільним. Поняття «зневага» є протилежним за значенням поняттям поняттю «повага». В Конституції України закріплено обов'язок громадян виявляти шану державним символам України, тобто поважати їх. За таких умов було б доцільним в назві та диспозиції статті 338 КК України – кримінально-правової норми, яка встановлює відповідальність за невиконання цього обов'язку також використовувати одно корінний термін «зневага». Проаналізовані в рамках дослідження об'єктивної сторони рішення судів України ще раз підтверджують висновки I Розділу нашого дослідження.

Отже, об'єктивна сторона кримінального передбаченого ст. 338 КК України полягає у публічній зневазі державних символів України та публічній зневазі державних символів іноземних держав.

Обов'язковим елементом, вказаним в диспозиції ст. 338 КК України є публічність. В. Карман досліджуючи об'єктивну сторону наруги над державними символами робить висновок, що найбільш вдала характеристика категорії «публічність» в контексті кримінального правопорушення у вигляді наруги над державними символами України була проведена авторами

«Кримінального кодексу України: науково-практичний коментар» (за ред. Є.Л. Стрельцова), які під публічним вчиненням дій, передбачених ст. 338 КК України розуміють їх здійснення перед невизначеною кількістю людей або у випадку вчинення таких дій таємно, за умови, що вони стануть відомі невизначеній кількості осіб[56, с. 161].

Таке визначення авторів базується на тому, що наруга над державними символами може вчинятися як у публічному місці/у присутності невизначеної кількості осіб, так і у будь-якому іншому місці за відсутності «глядачів», проте в кінцевому результаті така наруга повинна бути винесена на широкий загал. Тому, в цілому погоджуючись із зазначеним твердженням, від себе додамо, що на нашу думку було б краще слово «таємно» замінити на «приватно», а словосполучення «за умови, що вони стануть відомі невизначеній кількості осіб» на «із подальшим розповсюдженням результатів свого діяння на невизначене коло людей».

Слід також відмітити, що В. Карман зазначав, що дослідивши зміст поняття «публічність», необхідно також встановити його місце в кримінального правопорушення у вигляді наруги над державними символами України. Публічність у складі кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 338 КК України відноситься до такої ознаки об'єктивної сторони, як обстановка. Також дисертант зазначає, що існує, як мінімум, три підходи до розгляду місця «публічності» у складі злочину, в якому обов'язковими є публічні заклики. Дані роздуми можна спроектувати і на склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 338 КК України. Так, публічність в цих злочинах можна розглядати в якості:

- 1) обстановки;
- 2) обстановки та ознаки предмета злочину;
- 3) ознаки суспільно небезпечного діяння та ознаки предмета злочину.

Далі автором зроблено висновок, що вчинення наруги над державними символами України в присутності людей утворює ознаку публічності, яка, в свою чергу, цілком справедливо може розглядатись в якості обстановки

вчинення злочину. В питанні ж таємної наруги над державними символами України, коли особа в подальшому розповсюджує наслідки таких дій в кіберпросторі залишається два варіанти місця явища публічності в складі злочину, передбаченого ч. 1 ст. 338 КК України: властивість іншої ознаки або самостійна ознака – обстановка вчинення кримінального правопорушення. Поширюючи свої дії у вигляді наруги над державними символами України (навіть якщо в момент їх безпосереднього вчинення не було очевидців події) у мережі Інтернет, суб'єкт кримінального правопорушення, по суті, штучно створює відповідні умови публічності, а відтак, доречно і в цьому випадку розглядати її в якості обстановки вчинення кримінального правопорушення. Без сумніву, визначення місця ознаки публічності в складі кримінального правопорушення у вигляді наруги над державними символами України не впливає на кваліфікацію (головне, встановити її наявність), проте такий аналіз важливий для науки кримінального права. Узагальнюючи викладені думки дисертант робить висновок, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення у вигляді наруги над державними символами України є обстановка – публічність[56, с. 161-164]. Безумовно викладену В. Карманом думку необхідно підтримати.

Також в рамках розгляду обстановки як ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 КК України необхідно розглянути питання наруги над державними символами в умовах воєнного стану. Аналізуючи об'єктивну сторону кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України ми доводили необхідність закріплення кримінальної відповідальності за наругу над могилою вчинену в умовах воєнного стану. Вважаємо, що зазначене положення необхідно закріпити і в ст. 338 КК України, оскільки наруга над державними символами в умовах воєнного стану використовується для деморалізації як цивільного населення, так і сил безпеки і оборони України. Крім того зазначена практика міститься і у кримінальному законодавстві окремих країн. Так, кримінальне законодавство Чилі закріплює кримінальну відповідальність за наругу над державними

символами під час війни. Покаранням за вказане кримінальне правопорушення може бути позбавлення волі на строк до 20 років. Подібна норма міститься і у кримінальному законодавстві Німеччини. У Німеччині покарання збільшується до п'яти років позбавлення волі, якщо правопорушник вчиняє такі дії для посягання на державний устрій Федеративної Республіки або її конституційних принципів.

З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне закріпити кримінальну відповідальність за наругу над державними символами в умовах воєнного стану.

2.4 Суб'єкт кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга

Суб'єкт кримінального правопорушення вивчається в Загальній частині кримінального права як один з елементів складу кримінального правопорушення, так і Особливою частиною – як обов'язковий елемент складів окремого кримінального правопорушення. Вивчення ознак суб'єкта кримінального правопорушення має важливе значення для слідчо-судових органів при застосуванні закону про кримінальну відповідальність.

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Таке визначення закріплене у ч. 1 ст. 18 КК України. Майже ідентичне визначення міститься і у ч. 2 ст. 18 КК України – спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Із зазначеного визначення виходить, що до числа обов'язкових ознак суб'єкта кримінального правопорушення відносяться:

- 1) характеристика особи як фізичної;

2) вік;

3) осудність.

Використання ж у ч. 2 ст. 18 КК України словосполучення «суб'єктом якого може бути лише певна особа» говорить нам про наявність додаткових/факультативних ознак, які і формують зміст поняття «спеціальний суб'єкт».

Оскільки статті 297 та 338 КК України ніяких додаткових/факультативних ознак не містять, в такому випадку суб'єктом зазначених кримінальних правопорушень є фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності.

Суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, тобто людина. Цей висновок фактично закріплено у статтях 6–8 КК, де прямо вказується, що нести кримінальну відповідальність можуть громадяни України, іноземці та особи без громадянства. Тому не можуть бути визнані суб'єктом злочину юридичні особи (підприємства, установи, громадські організації тощо)[72, с. 139].

Цих принципових позицій кримінального закону не порушують і ті нові положення, які містяться у Розділі XIV¹ Загальної частини КК України, котрий має назву «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». В юридичній літературі таке ствердження обґрунтовується таким чином. Відповідно до ст. 96³ КК України підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення її уповноваженою особою будь-якого із злочинів, перелічених у цій статті. Тобто з цих нових положень цілком зрозуміло, що суб'єктом злочину тут визнається не юридична особа, а її уповноважена особа. Юридична ж особа може нести лише певну відповідальність за вчинене суб'єктом злочину (уповноваженою особою) кримінально каране діяння, при цьому сам встановлений у ст. 96³ КК перелік злочинів, вчинення яких уповноваженою особою тягне застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, є вкрай обмеженим та вичерпним, тобто не має загального значення для КК України в цілому, тоді як категорія «суб'єкт злочину» є загальною для кримінального законодавства.

До того ж заходи кримінально-правового характеру, які можуть застосовуватися до юридичних осіб згідно зі ст. 96^б КК (штраф, конфіскація майна, ліквідація), за своєю суттю не є кримінальним покаранням, оскільки виходять за межі поняття та системи покарань, встановлених у статтях 50–64 КК України, а підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру мають місце у ст. 95^с КК, тобто окремо від підстав звільнення особи, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності (розд. IX Загальної частини КК) та звільнення засудженого від покарання та його відбування (розд. XII Загальної частини КК). Тому юридичні особи не є суб'єктом злочину, а заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не є кримінальною відповідальністю[44, с. 107-108].

Враховуючи зазначене положення робимо висновок, що суб'єктом кримінального правопорушення є виключно фізична особа – людина. У ст. 24 ЦК України зазначено, що людина вважається фізичною особою. У ст. 1 Закону України «Про громадянство» вказано, що особа і фізична особа поняття тотожні. Далі у зазначеній статті наводяться наступні визначення:

громадянин України - особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України;

іноземець - особа, яка не перебуває в громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав;

особа без громадянства - особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином.

У всіх зазначених визначеннях використовується термін «особа», а отже робимо висновок, що до фізичних осіб у відповідності із зазначеним Законом відносяться: громадяни України, іноземці і особи без громадянства.

Отже, суб'єктом кримінальних правопорушень, передбачених статтями 297 та 338 КК України є громадянин України, іноземець чи особа без громадянства.

Наступною ознакою є вік. Учинення суспільно небезпечного діяння особою, яка не досягла до вчинення злочину визначеного законом віку,

свідчить про відсутність суб'єкта злочину, а отже, про відсутність складу злочину, внаслідок чого виключається і кримінальна відповідальність[72, с. 141]. У ст. 22 КК України вказано, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років. У ч. 2 ст. 22 КК України встановлений знижений вік кримінальної відповідальності. У диспозиції статті вказано, що особи, що вчинили кримінальні правопорушення у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за умисне вбивство (статті 115-117), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (статті 112, 348, 379, 400, 443), умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 121, частина третя статей 345, 346, 350, 377, 398), жорстоке поводження з тваринами (стаття 299), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (стаття 122, частина друга статей 345, 346, 350, 377, 398), диверсію (стаття 113), бандитизм (стаття 257), терористичний акт (стаття 258), захоплення заручників (статті 147 і 349), згвалтування (стаття 152), сексуальне насильство (стаття 153), крадіжку (стаття 185, частина перша статей 262, 308), грабіж (статті 186, 262, 308), розбій (стаття 187, частина третя статей 262, 308), вимагання (статті 189, 262, 308), умисне знищення або пошкодження майна (частина друга статей 194, 347, 352, 378, частини друга та третя статті 399), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (стаття 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (стаття 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (частини друга, третя статті 289), хуліганство (стаття 296).

В зазначеному переліку відсутні кримінальні правопорушення ознакою яких виступає наруга, а отже, можемо зробити висновок, що вік суб'єкта

кримінальних правопорушень, передбачених статтями 297 та 338 КК України загальний – 16 років.

Наступною ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є осудність. У ст. 19 КК України зазначено, що осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

В юридичній літературі під осудністю розуміють здатність особи регулювати свою поведінку при вчиненні злочину, усвідомлювати порушення суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом, тобто володіти у зв'язку з цим певними психічними властивостями особистості: бути в змозі віддавати собі звіт у своїх діях і керувати ними[100, с. 24].

Кримінальний закон виходить з того, що тільки осудна особа може вчинити кримінальне правопорушення і тому може нести кримінальну відповідальність. Це обумовлено тим, що кримінальне правопорушення завжди є актом поведінки свідомо діючої особи. Здатність особи під час учинення кримінального правопорушення усвідомлювати свої дії (бездіяльність) означає правильне розуміння фактичних об'єктивних ознак кримінального правопорушення (об'єкта, суспільно небезпечного діяння, обстановки, часу і місця, способу його вчинення, його суспільно небезпечних наслідків). Здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) повинна бути пов'язана зі здатністю контролювати, керувати своїми вчинками. Тут свідомість і воля взаємопов'язані і тільки в сукупності визначають характер поведінки особи в конкретній ситуації[72, с. 139-140].

Осудність є нормальним психічним станом особи для якої є характерні два критерії, а саме юридичний та медичний. Медичний критерій визначає здоровий стан психіки особи, відсутність певних психічних захворювань, недоліків розумового розвитку. Юридичний критерій полягає у здатності особи усвідомлювати характер своїх суспільно небезпечних дій чи бездіяльності та керувати ними. Тому, осудність – це стан психічно здорової людини[167].

Відсутність хоча б одного критерію приводить до неосудності. У ч. 2 ст. 19 КК України вказано, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого Кримінальним кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки.

В. Лень у своєму дисертаційному дослідженні наводить декілька визначень неосудності. Зокрема дисертант зазначає, що за своєю сутністю неосудність є одним з специфічних соціально-правових методів обмеження кордонів кримінальної відповідальності. Далі автор вказує, що дехто визнає неосудність як визнану судом невинуватість і невідповідальність особи, інші, як особливий психічний стан особи в момент вчинення нею суспільно небезпечного діяння, треті, як поняття, що виключає караність стосовно вчиненого суспільно небезпечного діяння. З цими ствердженнями можна погодитися лише в цілому. Бо неосудність - це не «визнана судом», а встановлена законом невідповідальність особи; це не лише стан або поняття, наукова дефініція взагалі нічого юридичного виключати не може. Неосудність - це самостійна юридична обставина в кримінальному праві, що породжує правові наслідки для неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним законом. Таким чином, неосудність виключає не суспільну небезпеку або караність, а саме кримінальну відповідальність неосудної особи[100, с. 86-87].

Враховуючи, що в ст. 19 КК України вказано, що до неосудної особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру, в цілому погоджуємося з думкою автора. В той же час необхідно відмітити, що неосудність виключає не тільки кримінальну відповідальність, а і кримінальне покарання, оскільки у ч. 3 ст. 19 КК України вказано, що не підлягає покаранню особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що

позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню.

Неосудність, так само, як і осудність, характеризується двома критеріями, але зміст їх протилежний:

1) медичний критерій – характеризує особу як людину з хронічним психічним захворюванням, тимчасовим розладом психічної діяльності, недоумством або іншим хворобливим станом психіки. Конкретні види цих хворобливих станів вивчаються психіатрією і встановлюються за допомогою судово-психіатричної експертизи, яка відповідно до ч. 2 ст. 242 КПК є обов'язковою за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо осудності, обмеженої осудності підозрюваного. Визнання особи неосудною є прерогативою суду;

2) юридичний – визначає нездатність особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України[30, с. 137].

У своєму дослідженні В. Лень розкриває елементи, що складають медичний критерій неосудності:

а) хронічний психічний розлад, мається на увазі постійне, безперервне, важко виліковне. Який характеризується тривалістю протікання, тенденцією до прогресування, тобто наростання хворобливих явищ, це такі, як шизофренія, епілепсія, прогресивний параліч, маніакально-депресивний, енцефалітний і старечий психоз, сифілітичні захворювання мозку тощо. Хоча, слід відзначити, що при шизофренії бувають періоди тимчасового покращання стану психічно хворої особи, так звані ремісії;

б) тимчасовий (короткочасний або певний час) розлад душевної діяльності характеризується раптовим приступом психічної хвороби, швидким його розвитком, відносно нетривалим перебігом, що закінчується, як правило, одужанням хворого. Це гострий реактивний стан, алкогольні психози,

патологічне сп'яніння, патологічний афект, стан марення, паморочний стан свідомості, алкогольний делірій тощо;

в) слабоумство (олігофренія, психічне каліцтво) - уроджена або набута розумова недорозвиненість, неповноцінна розумова діяльність у ранньому дитинстві, а також стійке необоротне зниження розумової діяльності викликане органічними змінами мозку внаслідок отриманої травми, інфекційного або іншого захворювання, слабоумство внаслідок старіння тощо. Слабоумство має три ступені: найбільш легку форму порушення розумової діяльності-дебільність; менш глибокий (середній) ступінь-імбецильність; глибокий (важкий) ступінь порушення розумової діяльності-ідіотія. Практика показує, що слабоумство в стадії імбецильності завжди дає підстави визнати неосудність. Дебільність у легкій формі не виключає можливості по відношенню до вчинених багатьох злочинів визнати особу осудною, наприклад проти особи, власності;

г) інший хворобливий стан - це стан, пов'язаний з розладом психічної діяльності, та він не є одним з вищезазначених, але за своїм психопатологічним порушенням може бути прирівняний до них. Сюди можуть бути віднесені деякі види психопатій та психастеній, явлення марення та галюцинації на ґрунті важкого інфекційного захворювання, стан абстиненції, тимчасові (короткочасні або які тривають більш певний час), викликані окремими інфекційними захворюваннями, наприклад, черевний або висипний тиф, пухлинами мозку, або глухонімота, яка при неблагосприятливих умовах (відсутність належного виховання, навчання) може призвести до різкого обмеження розумових здібностей людини, а також затримки психофізичного розвитку в формі інфантилізму, тобто психічної незрілості. Ознаки психопатії змінюються в процесі розвитку особистості, однак на основі динаміки цього психічного стану не відмічається прогресування, які властиві психічній хворобі. При психопатіях немає таких важких хворобливих проявів, як марення, галюцинації, розлад свідомості, дездлінтування і інші, що їх і відрізняє від істинних психічних захворювань. Психопатії представляють собою відхилення від нормальних

характерологічних властивостей особистості. Патологічна структура особистості психопата може робити перепони повному його прилаштуванню до навколишнього середовища. Психопати, як правило, визнаються осудними. Однак деякі психопатичні особистості, у яких спотворюваність характеру надзвичайно глибока (параноїчні, глибоко астенічні особистості), можуть визнаватися неосудними[100, с. 93-94].

Якщо особа, яка вчинила кримінальне правопорушення страждає хоча б на одне з перерахованих захворювань, така особа не підлягає кримінальній відповідальності чи звільняється від кримінального покарання.

Що стосується юридичного критерію, то він має дві нерозривні ознаки у своїй структурі – інтелектуальну і вольову. інтелектуальна ознака юридичного критерію неосудності означає нездатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність вчинюваних діянь (бездіяльності) та їх наслідків. Вона характеризує соціальний досвід суб'єкта, тобто певну суму накопичених і перероблених його свідомістю явищ зовнішнього світу. Кажучи інакше, її нездатність викликати взаємодію свідомості й інформації, яка надходить, нездатність синтезувати й аналізувати, вникати й зіставляти, тобто свідомо переробляти інформацію, яка надходить ззовні на підставі накопиченого соціального досвіду, знань[100, с. 109].

Вольова ознака, за чинним кримінальним законом, юридичного критерію неосудності - нездатність особи під час вчинення кримінального правопорушення керувати своїми діями (бездіяльністю) - означає нездатність людини діяти з своєї волі, відповідно до своїх уявлень, переконань, нездатність утриматися від імпульсивних, мимовільних й інших подібних діянь. Ця ознака юридичного критерію неосудності відображає певний рівень особистості, її здатність діяти винно (навмисно або з необережності). З однієї сторони, вольова ознака юридичного критерію характеризує антисуспільну діяльність, протиставлення свого негативного відношення інтересам суспільства й держави. З іншого боку, вона визначає кордони юридичного критерію неосудності, за межами яких людина внаслідок хворобливих розладів психіки

губить здатність під час вчинення кримінального правопорушення панувати над собою, діяти з волі, тобто губить здатність керувати своїми діями (бездіяльністю). Це самостійна ознака, яка й при відсутності інтелектуальної ознаки може свідчити про наявність психологічного критерію неосудності. Не випадково в законі між цими ознаками стоїть сполучник “або”. Практика свідчить про те, що особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння при певному стані психіки, може віддавати собі звіт у своїх діях, у неї зберігається формальна оцінка подій, їх розуміння, але знижується, а інколи втрачається здатність утриматися від вчинку, керувати своїми діями. У таких випадках на підставі однієї вольової ознаки можна судити про наявність юридичного критерію неосудності. З іншої сторони нездатність віддавати собі звіт у своїх діях (інтелектуальна ознака) завжди свідчить про наявність вольової ознаки - нездатності керувати цими діями і, відповідно, про наявність психологічного критерію неосудності[100, с 112-113].

В ст. 20 КК України закріплений ще один стан – обмежена осудність згідно якого підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення кримінального правопорушення, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру. Обмежена осудність має такі ж самі критерії як і неосудність.

Проаналізувавши наведені ознаки, а також їх елементи можемо зробити висновок, що суб'єктом кримінальних правопорушень, ознаками яких є «наруга» є 16-річний громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, яка не має хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки, усвідомлює протиправність своїх дій, керує ними – тобто загальний суб'єкт.

Що стосується такої ознаки як вчинення кримінального правопорушення певною особою, то статті 297 та 338 КК України не містять вказівки на таку ознаку. В той же час проаналізувавши зарубіжне кримінальне законодавство, ми знайшли декілька кримінально-правових положень, які потребують вивчення. У ст. 132 Кримінального кодексу Данії встановлено кримінальну відповідальність за умисне або необережне використання знаків розрізнення або символів, які призначені для осіб та установ, таких як військові, данські або іноземні органи влади та міжнародні організації. В зазначеній нормі немає конкретної згадки про наругу над прапором, проте, оскільки прапор Данії є символом країни і оскільки слово «знаки розрізнення» може стосуватися конкретного прапора, можна зробити висновок, що стаття 132 КК Данії, встановлює кримінальну відповідальність за наругу над данським прапором для конкретних осіб – військовослужбовців. Тобто в кримінальному праві окремих держав передбачено кримінальну відповідальність військовослужбовців за наругу над державними символами.

Бразилія не має загального закону – норми у Кримінальному кодексі про наругу над прапором, але у Військовому кримінальному кодексі закріплено кримінальну відповідальність військовослужбовців за наругу над державними символами.

До країн, які також закріпили кримінальну відповідальність військовослужбовців за наругу над державними символами відносяться Франція та Греція. Так, кримінальне законодавство зазначених країн встановлює додаткове покарання, яке застосовується саме до військовослужбовців, які вчинили наругу над прапором – позбавлення військового звання на додаток до тюремного ув'язнення.

Що стосується кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України, то необхідно зазначити, що норми міжнародного права також містять заборони вчиняти наругу над тілом померлої особи, які розповсюджуються на військовослужбовців в першу чергу.

Женевська конвенція 1949 року передбачає, що померлі жертви війни мають бути захищені, а поводження з трупами «неналежним чином», включаючи фотографування та осквернення, заборонено. Стаття 120 Женевської конвенції стверджує, Власті, що тримають у полоні, дбають про те, щоб ті військовополонені, які померли в полоні, були поховані гідно, та, якщо це можливо, за обрядами релігії, до якої вони належали, а також про те, щоб місця поховання померлих оберігалися, були доглянуті й позначені так, щоб їх завжди можна було знайти. Якщо це можливо, померлих, які були військовополоненими та яких тримала в полоні одна й та сама держава, ховають в одному місці[45].

Померлих військовополонених ховають в окремих могилах, якщо непереборні обставини не змушують ховати їх у братській могилі. Тіла піддають кремації лише з нагальних потреб гігієни, з огляду на релігію померлого або згідно з висловленим бажанням померлого стосовно цього. У випадку кремації цей факт зазначається у свідоцтві про смерть разом з поясненням мотивів[45].

Щоб могили можна було завжди розшукати, усі дані про факти й місця поховання реєструє Служба місць поховання, створена державою, що тримає полоні. Переліки місць поховання та дані про військовополонених, похованих на кладовищах та в інших місцях, передають державі, від якої залежали ці військовополонені. Відповідальність за догляд за могилами та за реєстрацію всіх подальших переміщень тіл покладається на державу, яка контролює цю територію, якщо вона є стороною цієї Конвенції. Ці положення стосуються також праху, який зберігається Службою місць поховання доти, доки не буде вирішено долю цих останків згідно з побажанням батьківщини військовополонених[45].

У нормах міжнародного гуманітарного права містяться норми які забороняють вчиняти наругу на тілом померлої особи в умовах воєнних конфліктів. Так, норма 112 передбачає, що у всіх випадках, коли це дозволяють обставини, й особливо після бою, кожна сторона конфлікту повинна негайно

вжити всіх можливих заходів для того, щоб без будь-якої дискримінації розшукати, підібрати та евакуювати померлих. Кожна сторона конфлікту має вжити всіх можливих заходів для пошуку та збору тіл загиблих. Практика показує, що пошуком і збором загиблих займаються гуманітарні організації, в тому числі МКЧХ. Звичайно на практиці цим організаціям потрібен дозвіл від сторони, яка контролює певну територію, щоб здійснювати діяльність з пошуку та збору тіл померлих, але в такому дозволі не можна безпідставно відмовляти. Женевські конвенції вимагають від сторін організувати припинення вогню, коли дозволяють обставини, щоб вивезти, обміняти та транспортувати поранених з поля бою, але це положення прямо не згадує загиблих. На практиці, однак, мертвих у багатьох випадках збирають одночасно.

У нормі 113 прямо вказано, що кожна сторона конфлікту повинна вживати всіх можливих заходів для того, щоб запобігти пограбуванню померлих. заборонено глумитися над тілами померлих[51]. Зобов'язання вживати всіх можливих заходів для запобігання розграбуванню тіл померлих було вперше кодифіковано в Гаазькій конвенції 1907 року. На сьогодні зазначене також кодифіковане у Женевських конвенціях, а також міститься в Додатковому протоколі I. Заборона калічення трупів під час міжнародних збройних конфліктів охоплюється військовим злочином «посягання на особисту гідність» відповідно до Статуту Міжнародного кримінального суду.

У нормі 114 вказано, що сторони конфлікту повинні всіляко сприяти поверненню останків померлих на вимогу тієї сторони, до якої вони належать, чи на вимогу родичів померлих. Особисті речі, що належали померлим, також підлягають поверненню. Норма 115 вказує, що померлі повинні бути гідно поховані, а до їхніх могил необхідно ставитися з повагою та утримувати в належному стані, а в нормі 116 закріплено положення згідно з яким кожна сторона конфлікту повинна реєструвати всю наявну інформацію перед похованням та позначати місця розташування могил[51].

Україна, як учасник міжнародних відносин дотримується вимог норм міжнародного гуманітарного права про що неодноразово зазначалося на

міжнародній арені. Українці сподіваються, що якщо вони захистять російських загиблих на війні, вони з більшою ймовірністю повернуть своїх. «Ми збираємо ці тіла з санітарних міркувань, щоб їх не з'їли собаки чи інші звірі», – сказав український військовий, назвавшись лише позивним «Літо». «Зрештою ми повернемо їх їхнім близьким». Військовослужбовець додав, що багато тіл лежали під відкритим небом протягом місяця або довше, перш ніж його підрозділ знайшов їх. Його команда з двох чоловік працює над ідентифікацією солдатів за їхніми обличчями, татуюваннями та речами. Вони також беруть зразок ДНК з кожного трупа, щоб визначити, чи є серед них потенційні підозрювані у військових злочинах. Колега військовослужбовця додав, що сподівається, що рішення України захистити російських загиблих на війні може покращити її шанси повернути себе з-за лінії ворога. «Для мене, — сказав він, — найважливіше, щоб ми повернули тіла наших хлопців їхнім родинам. Тому ми шанобливо ставимося до цих тіл». Також військовий зазначив, що аналогічні команди виконують аналогічні обов'язки в інших містах України, серед яких Київ, Запоріжжя та Дніпро[8].

Також слід зазначити, що в національному кримінальному законодавстві України закріплено відповідальність за мародерство – ст. 432 КК України – за викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. Також Розділом XIX Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) передбачено кримінальну відповідальність за ряд кримінальних правопорушень, які можуть вчинятися військовослужбовцями під час несення служби в умовах бойових дій. В той же час Розділом XIX не передбачено кримінальну відповідальність за наругу над тілом померлої особи.

Підсумовуючи зазначимо, що на сьогодні в Україні випадки наруги над тілом померлої особи чи наруги над державними символами, які вчиняються військовослужбовцями зафіксовані не були. Україна будучи підписантом міжнародних договорів, поступово імплементує норми міжнародного права в

національне законодавство у тому числі і норми, якими передбачена відповідальність за діяння, ознаками яких є «наруга». У зв'язку з цим вважаємо за доцільне провести комплексне монографічне дослідження кримінальної відповідальності за «наругу» в рамках військових кримінальних правопорушень. В рамках нашої роботи провести таке дослідження неможливо, оскільки зазначене питання значно розширить предмет нашого дослідження.

Продовжуючи аналіз суб'єкта кримінального правопорушення необхідно зазначити, що суб'єкт кримінального правопорушення в першу чергу є особою яка вчинила кримінальне правопорушення і підлягає кримінальній відповідальності. Це прямо впливає із найменування розділу IV Загальної частини КК: «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення)». Тому, в рамках нашого дослідження необхідно особу, яка вчиняє кримінальні правопорушення, ознакою яких виступає наруга.

У кримінальному праві під особою злочинця розуміється сукупність усіх соціально-психологічних властивостей і особливостей, які притаманні злочинцю[67, с. 151].

В. Батиргарєєва вказує, що про особу злочинця треба говорити тоді, коли особа вчиняє, по-перше, умисне кримінальне правопорушення. По-друге, критерієм такого роду осіб найчастіше має бути вчинення кримінального правопорушення так званої загальнокримінальної спрямованості (корисливі, насильницькі, корисливо-насильницькі, злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, здоров'я населення і деякі інші). По-третє, особа повинна володіти комплексом таких стійких соціально-психологічних характеристик, що відображають ціннісні орієнтації, моральні і правові погляди, які найчастіше в механізмі злочинної поведінки пов'язані з діяннями, які відбуваються. По-четверте, кримінальне правопорушення, як правило, є логічним продовженням попереднього стилю поведінки, способу життя людини, тобто певні морально-психологічні якості проходять відносно довгий період культивування, а потім трансформуються в конкретної людини в

злочинне діяння. По-п'яте, особистість злочинця повинна володіти в переважній більшості випадків, рецидивною небезпекою[16, с. 68-69].

А. Зелінський наводить наступне визначення особи злочинця – сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, тією чи іншою мірою притаманних людям, винним у злочинній діяльності певного типу. Далі автор акцентує увагу, що поняття «особа злочинця» необхідно відрізнити від поняття «особи, що вчинила кримінальне правопорушення», тобто особи випадкового правопорушника[53, с. 56].

Особа злочинця – це сукупність інтегрованих у ній соціально значущих негативних якостей, що утворилися в процесі різноманітних і систематичних взаємодій з іншими людьми[86, с. 315]. Порівняльно-психологічне дослідження особи злочинця та особи, яка є правослушним громадянином дозволяє зробити висновок, що злочинець – це фізична особа, яка зазвичай не впевнена у собі, має високий рівень занепокоєності, імпульсивності та агресивності, досить часто є відлюдною та відчуженою від корисних суспільних цінностей. Такий образ особи злочинця досить часто доповнюється високою вразливістю в міжособистісних стосунках, тому такі особи схильні застосовувати насилля для вирішення різних конфліктних ситуацій. Такі особи зазвичай зневажають вимоги правових та моральних норм, відсторонюються від життя суспільства та від його цінностей. Досить часто у таких осіб виникають проблеми при адаптації в малих соціальних групах, таких як сім'я, трудовий чи спортивний колектив, друзі тощо. Такі особи мають погані навички пристосування до нормального суспільного життя. Перераховані особистісні ознаки у своїй сукупності з антисуспільними поглядами та анти суспільною спрямованістю відрізняють злочинців від не законослухняних осіб, а їхнє поєднання (не обов'язково усіх зазначених характеристик) у конкретній особі, досить часто виступає як безпосередня причина вчинення кримінальних правопорушень[169, с. 155].

На думку А. Закалюка особа злочинця – це сукупність суттєвих та усталених соціальних характеристик та ознак, соціально значущих

біопсихічних особливостей особи правопорушника, які об'єктивно виражаючись у конкретному вчиненому кримінальному правопорушенні, надають вчиненому діянню характер суспільної небезпеки, а винному – властивість суспільної небезпечності, у зв'язку з чим особа притягається до кримінальної відповідальності[46, с. 240].

Таким чином, проаналізувавши думки наявні в юридичній літературі можемо зробити висновок, що особа злочинця - це фізична осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла віку кримінального правопорушення, з її внутрішньо-моральними характеристиками і властивостями.

С. Денисов вказує, що вітчизняні кримінологи визначають структуру особи злочинця, що поділяється на такі основні елементи:

1) соціально-демографічні ознаки, які охоплюють відомості про стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, рід занять, наявність постійної роботи, її тривалість, частоту зміни місця роботи, інші джерела матеріального доходу, національність, громадянство, місце проживання тощо;

2) особистісно-рольові властивості, оскільки кожна людина у різні періоди свого життя виконує певні соціальні «ролі»; наявна соціальна структура пропонує особистості, яка формується, велику кількість соціальних ролей, що породжуються сучасним потенціалом розвитку економіки, управління та соціального середовища, а усвідомлення своєї соціальної ролі дає особі змогу краще пристосовуватися до суспільного життя;

3) морально-психологічні якості, а саме її внутрішній світ, переживання та почуття – ця група ознак структури особистості охоплює широке коло найрізноманітніших проявів внутрішнього «Я», потрібнісно-мотиваційні й інтелектуальні властивості, широту світогляду, ціннісні орієнтації і суспільно значущі риси характеру, емоційно-вольові якості тощо;

4) риси правової та моральної свідомості відіграють важливу роль у становленні особистості, оскільки життя в соціумі зумовлює необхідність дотримання певних правил поведінки та законів; правова свідомість визнається

одним із різновидів суспільної свідомості, що відображається на колективному або індивідуальному рівні та проявляється в усвідомленій повазі до права, розумінні його цінності, знанні та дотриманні прав та обов'язків, а також у правовій діяльності, що забезпечує мирне та гармонійне співіснування; моральна свідомість особистості проявляється в її ставленні до загальноприйнятих і усталених норм моралі, правил поведінки та взаємоповаги і добровільному їх дотриманні;

5) психічні відхилення, спричиненні черепно-мозковими травмами, психічними захворюваннями (олігофренія, психопатія тощо) або іншим хворобливим станом, установленим під час проведення судово-психіатричних експертиз;

б) кримінально-правові ознаки – згідно з кримінальним законодавством України суд під час призначення покарання має враховувати характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину, особу винного, його ставлення до вчиненого й обставин справи, які пом'якшують або обтяжують відповідальність, зокрема до таких ознак можна віднести характеристику вчиненого злочину, те, чи був він вчинений одноособово чи групою осіб, вчинення злочину сталось вперше чи неодноразово, інформацію про попередній антисуспільний спосіб життя особи; вид і строк призначеного покарання, визнання вини у вчиненому злочині тощо; обставинами, що пом'якшують або обтяжують покарання, визнаються встановлені судом за конкретною справою (провадженням) об'єктивні та суб'єктивні чинники, що не є ознаками конкретного складу злочину і не впливають на його кваліфікацію, проте свідчать про зниження чи підвищення суспільної небезпечності вчиненого діяння та/або особи винного, а отже, вважаються підставами для пом'якшення чи посилення покарання;

7) загальнозначущі позитивні людські якості мають не обмежувальний характер і знаходять свій вияв у прагненні до позитивної діяльності, творчості тощо, що може відвернути особу від вчинення злочину або суттєво підвищити

шанси на повернення її до соціуму і в майбутньому приносити користь суспільству[120, с. 155-157].

Розглянемо особу злочинця, яка вчинила кримінальне правопорушення, ознакою якого є наруга з позиції зазначеної структури.

Соціально-демографічні ознаки особи злочинця, що вчинив наругу над могилою:

найчастіше наругу над могилою вчиняли особи чоловічої статі – 73%, жіночої 27;

найбільшу кількість кримінальних правопорушень вчиняють особи у віці від 25 до 45 років – 65%, у віці від 46 до 65 років – 20%, у віці від 16 до 24 років – 11%, у віці від 66 – 4%;

29% осіб, які вчинили наругу над могилою мали незакінчену середню освіту, 48% - мали середню освіту, 23% - середню спеціальну;

Більшість осіб, що вчинили наругу над могилою у шлюбі не перебували або були розлученими – 31 та 29 відсотків відповідно, спільне проживання зафіксовано у 23%, були одруженими – 17%;

Постійну роботу на момент вчинення правопорушення мали лише 21%, залучалися до виконання сезонних робіт чи підробітків – 43, взагалі не працювали – 36%.

Особистісно-рольові ознаки особи злочинця, що вчинив наругу над могилою характеризуються тим, що зазвичай такі особи характеризуються низьким соціальним становищем та низькою соціальною активністю. У більшості випадків такі особи ведуть анти суспільний аморальний спосіб життя.

Морально-психологічні якості особи злочинця, що вчинив наругу над могилою характеризуються задоволенням базових потреб. Проведене нами дослідження вказує, що наруга над могилою у 69% випадків вчинялася саме для заволодіння певними предметами з метою подальшого їх перепродажу чи здачі на металобрухт. Кошти отримані від такої діяльності витрачалися як правило на придбання алкоголю, їжі чи наркотичних речовин.

Риси правової та моральної свідомості зумовлюють необхідність у першу чергу додержання відповідних правил поведінки. Проведене нами дослідження свідчить, що у більшості випадків наругу над могилою вчиняють особи, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності – 69% випадків.

Щодо наявності психічних захворювань чи психічних відхилень необхідно зазначити, що у більшості випадків особа-правопорушник зловживає алкоголем чи наркотичними речовинами – 82% досліджених нами випадків.

Що стосується кримінально-правових ознак, то в абсолютній більшості досліджених нами випадків особа злочинця усвідомлює суспільну небезпеку свого діяння і продовжує виконувати осквернюючі дії. Зазвичай правопорушення передбачене ст. 297 КК України вчиняється особою одноособово – 65%, групою осіб чисельністю не більше двох – 32%, групою осіб чисельністю понад дві особи – 3%.

Загальнозначущі позитивні людські якості характеризуються тим, що у більшості випадків особи злочинців під час судового засідання вину у вчиненому правопорушенні визнавали, обіцяли виправитися та прохали суд суворо їх не карати – 91% досліджених нами випадків.

Отже, можемо зробити висновок, що особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 297 КК України є фізична особа – громадянин України, у віці від 25 до 45 років, який веде антисоціальний спосіб життя, зловживає алкоголем чи наркотичними засобами внаслідок чого можуть виникати тимчасові психічні розлади, але які жодним чином не впливають на здатність такої особи усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Що стосується особи злочинця, яка вчинила кримінальне правопорушення передбачене ст. 338 КК України, то соціально-демографічні ознаки такої особи характеризуються наступним:

найчастіше наругу над державними символами вчиняли особи чоловічої статі – 94%, жіночої 6%;

найбільшу кількість кримінальних правопорушень вчиняють особи у віці від 25 до 45 років – 79%, у віці від 46 до 65 років – 9%, у віці від 16 до 24 років – 12%, у віці від 66 – не зареєстровано;

14% осіб, які вчинили наругу над державними символами мали незакінчену середню освіту, 41% – мали середню освіту, 40% – середню спеціальну, 5% – мали вищу освіту;

Більшість осіб, що вчинили наругу над державними символами перебували у шлюбі – 58%, у шлюбі не перебували або були розлученими – 19 та 16 відсотків відповідно, спільне проживання зафіксовано у 7% випадків;

Постійну роботу на момент вчинення правопорушення мали 54%, залучалися до виконання сезонних робіт чи підробітків – 33%, взагалі не працювали – 13%.

Особистісно-рольові ознаки особи злочинця, що вчинив наругу над державними символами характеризуються тим, що зазвичай такі особи характеризуються низькою соціальною активністю. У більшості випадків такі особи виконують низько кваліфіковану роботу, не докладають зусиль для свого духовного чи професійного розвитку.

Морально-психологічні якості особи злочинця, що вчинив наругу над державними символами характеризуються у більшості проаналізованих випадків задоволенням базових потреб.

Риси правової та моральної свідомості зумовлюють необхідність у першу чергу додержання відповідних правил поведінки. Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що зазвичай наругу над державними символами вчиняють особи, які раніше мали проблеми з законом – притягалися до адміністративної чи кримінальної відповідальності у 56% випадків.

Щодо наявності психічних захворювань чи психічних відхилень необхідно зазначити, що у більшості випадків особа-правопорушник зловживає алкоголем чи наркотичними речовинами – 88% досліджених нами випадків.

Що стосується кримінально-правових ознак, то в абсолютній більшості досліджених нами випадків особа злочинця усвідомлює суспільну небезпеку

свого діяння і продовжує виконувати такі дії. Зазвичай правопорушення передбачене ст. 338 КК України вчиняється особою одноособово – 93%, групою осіб чисельністю не більше двох – 3%, групою осіб чисельністю понад дві особи – 4%.

Загальнозначущі позитивні людські якості характеризуються тим, що у більшості випадків особи злочинців під час судового засідання винуватого вчиненому правопорушенню визнавали, обіцяли виправитися та прохали суд суворо їх не карати – 87% досліджених нами випадків.

Отже, можемо зробити висновок, що особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 338 КК України є фізична особа – громадянин України, у віці від 25 до 45 років, який веде низько соціальний спосіб життя, не розвивається, досить часто зловживає алкоголем чи наркотичними засобами внаслідок чого можуть виникати тимчасові психічні розлади, але які жодним чином не впливають на здатність такої особи усвідомлювати свої дії та керувати ними.

2.5 Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення — це внутрішня сторона, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчиняє, і до його наслідків. Зміст суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення характеризують певні юридичні ознаки: вина, мотив та мета вчинення кримінального правопорушення. Вони тісно пов'язані між собою, проте їх зміст і значення у кожному випадку вчинення кримінального правопорушення є різними[72, с. 152].

В. Борисов вказує, що поняття «суб'єктивна сторона кримінального правопорушення» є внутрішньою стороною правопорушення, тобто психічною

діяльністю особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечного діяння, яке нею вчиняється, і до його наслідків[68, с. 129].

В. Ємельянов зазначає, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це внутрішня сторона правопорушення, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і до його наслідків. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення має важливе значення для характеристики будь-якого вчиненого суспільно небезпечного діяння, оскільки вона пов'язана і з об'єктом, і з об'єктивною стороною, які знаходять в ній своє відбиття[44, с. 114].

Визначаючи поняття суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, П. Матишевський вказав, що це процес мислення, бажання і волі людини, у якому відображаються її об'єктивна поведінка та інші зовнішні обставини, пов'язані з вчиненням кримінального правопорушення[67, с. 169].

Суб'єктивна сторона – це внутрішня сторона кримінального правопорушення, яка відображає психічні процеси, що відбуваються у свідомості суб'єкта з приводу вчиненого ним діяння, та яка складається з певних ознак[30, с. 184].

Отже, враховуючі наведені у юридичній літературі визначення можемо зробити висновок, що суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга це – внутрішнє, психічне ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до вчинюваного ним діяння, яке містить ознаки наруги.

Загальновідомо, що обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення виступає вина. У ст. 23 КК України зазначено, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Вина особи — це основна, обов'язкова ознака будь-якого складу кримінального правопорушення, вона визначає саму наявність суб'єктивної

сторони і значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад кримінального правопорушення[72, с. 152].

Відсутність вини особи означає відсутність кримінальної відповідальності. Принцип відповідальності тільки за наявності вини є одним із найважливіших конституційних принципів який знайшов своє відображення у кримінальному праві та покладений в основу закону про кримінальну відповідальність. Так, у ст. 62 Конституції України зазначено, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в установленому законом порядку і встановлено обвинувальним рішенням суду. Зазначене положення знайшло своє відображення і у ч. 2 ст. 2 КК України.

Необхідно зазначити, що одні з найбільших труднощів при проведенні кримінально-правових досліджень, на нашу думку, виникають при визначенні вини як основної ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Така складність, на нашу думку, виникає у зв'язку з тим, що названий елемент суб'єктивної сторони кримінального правопорушення за своєю суттю є внутрішніми, абстрактними, таким, що характеризує внутрішнє відношення особи-правопорушника до вчиненого нею діяння, важко піддаються дослідженню оскільки вони знаходяться не на поверхні.

Поняття «вина» постійно перебуває в полі наукових дискусій, що в свою чергу привело до появи різноманітних концепцій вини, найпоширенішими із яких є: нормативна, оціночна та психологічна теорія вини.

Нормативна теорія виділяється такими основними рисами вини, які в загальному вигляді дають змогу зрозуміти її суть:

- 1) кримінально-правові поняття мають бути виключно нормативними;
- 2) вина є умовою кримінальної відповідальності;
- 3) вина є самостійним елементом злочинного діяння, однопорядковим складу і протиправності;
- 4) вина - психічне ставлення суб'єкта кримінального правопорушення до вчиненого діяння;

5) для наявності вини суб'єкт має усвідомлювати, що його діяння заборонене правом;

б) вина є родовим поняттям умислу та необережності по відношенню до конкретного складу[74, с. 157-158].

Оціночна теорія вини характеризується такими положеннями:

1) правові поняття, в тому числі і поняття вини, мають бути виключно оціночними;

2) сутність вини полягає в негативній оцінці судом поведінки обвинуваченого як такої, що суперечить нормам права;

3) вина не вичерпується психічним ставленням особи до передбачених у складі кримінального правопорушення обставин і не зводиться до умислу та необережності;

4) вина існує поза межами складу кримінального правопорушення;

5) усвідомлення протиправності діяння не є обов'язковим для наявності вини;

б) вина є підставою кримінальної відповідальності[74, с. 158].

Психологічна теорія вини має такі особливості:

1) вина – це психічне ставлення особи щодо злочинного діяння, яке вчиняється нею, та його наслідків у формі умислу чи необережності;

2) вина – це завжди умисел або необережність;

3) в кожний психічний акт в певній мірі входять два елементи – інтелектуальний та вольовий; інколи виділяється і третій елемент – емоційний;

4) вина є умовою кримінальної відповідальності;

5) усвідомлення протиправності не є обов'язковим для наявності вини;

б) в принципі, в межах психологічної теорії вини можна виділити також нормативний елемент[74, с. 158].

Враховуючи визначення наведене у ст. 23 КК України можемо зробити висновок, що найпоширенішою в науці кримінального права залишається психологічна теорія вини. Як і кожна кримінально-правова категорія вина у своїй структурі має свої універсальні елементи – зміст і форму.

Зміст вини як елемента суб'єктивної сторони кримінального правопорушення складають інтелектуальний та вольовий моменти (ознаки). Стосовно різних об'єктивних обставин інтелектуальне ставлення суб'єкта може бути різним. Одні обставини можуть бути ним усвідомлені більш повно, інші – приблизно; одні відображаються у свідомості правильно, адекватно, інші – помилково. Вольовий момент змісту вини означає усвідомлене спрямування розумових і фізичних зусиль на досягнення певної мети чи на утримання від дій. Вольовий момент обох видів умислу полягає у позитивному (у формі бажання або свідомого припущення) ставленні до суспільно небезпечних наслідків, а вольовий момент обох видів необережності – у негативному ставленні до суспільно небезпечних наслідків, настання яких винний намагається уникнути або взагалі не передбачає[30, с. 187-188].

Форми вини — це зазначені в кримінальному законі поєднання певних ознак свідомості і волі особи, що вчиняє суспільно небезпечне діяння. У поєднанні таких ознак і відображається психічне ставлення особи до діяння та його наслідків[72, с. 154].

У статтях 24 та 25 КК України закріплено дві форми вини – умисел та необережність. Умисел поділяється на прямий і непрямий. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання.

Необережність поділяється на кримінальну протиправну самовпевненість та кримінальну протиправну недбалість. Необережність є кримінальною протиправною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. Необережність є кримінальною протиправною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання

суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити[20, с. 9].

У диспозиції статей 297 та 338 КК України відсутнє нормативне закріплення щодо форми вини. Н.Горб досліджуючи суб'єктивну сторону кримінального правопорушення акцентує увагу на тому, що переважна більшість фахівців вважає, що наруга над могилою може вчинятися лише з прямим умислом. Утім, зазначає дисертантка, окремі правники не виключають можливості вчинення наруги над могилою з необережності. Апелюючи до зазначеної думки науковців, Н. Горб вказує, що окремі злочинні посягання, які, за своєю конструкцією, виключають можливість необережного вчинення. Далі дисертантка акцентує увагу на необхідності погодитися з думкою Ф. Бражника про те, що у диспозиціях деяких статей суб'єктивні ознаки хоча і відсутні, але мають на увазі, оскільки вчинити даний злочин можна тільки з певною метою при певній формі вини. Враховуючи зазначене положення та визначення таких понять, як «наруга» та «викрадення», які аналізувалися у попередньому підрозділі роботи, та змісту ст. 297 КК України, Н. Горб робить висновок, що для притягнення особи до кримінальної відповідальності наруга над могилою має бути вчинена виключно з прямим умислом. При цьому віднесення складу цього кримінального правопорушення до так званих «формальних» не виключає при його вчиненні у реальній дійсності ні усвідомлення суспільної небезпечності, ні передбачення наслідків, ні вольової ознаки відносно ставлення суб'єкта до суспільно небезпечних наслідків. Умисно вчиняючи наругу над могилою, іншим місцем поховання, над трупом або урною з прахом покійного, а також викрадаючи предмети, що знаходяться в місці поховання або на трупі, суб'єкт не може не усвідомлювати фактичного характеру діяння, що він його вчинює, і не розуміти його соціального значення. Усвідомлення винним суспільно небезпечного характеру своєї діяльності означає одночасне усвідомлення ним і її протиправності, тобто заборонності кримінальним законом. Щодо передбачення злочинцем суспільно небезпечних наслідків свого діяння, воно полягає в уявленні винним того, що станеться у майбутньому

внаслідок вчинюваних ним дій. Наприклад, особа, розбиваючи з хуліганських спонукань надгробний пам'ятник, усвідомлює, що вчинює кримінальне правопорушення і розуміє, що своїми діями порушує норми моралі, які історично склалися у суспільстві, та викликає обурення його членів[26, с. 77-78].

Безумовно з означеною думкою необхідно погодитися, оскільки провівши етимологічний аналіз поняття «наруга» та його синонімів, предмет кримінального правопорушення та об'єктивну сторону ми можемо сказати, що вчинення таких діянь можливо лише з прямим умислом, оскільки для виконання таких дій суб'єкту кримінального правопорушення необхідно витратити певний час, в окремих випадках наруги застосувати фізичну силу чи використати якісь приладдя чи інструменти. Отже, суб'єктивна сторона кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України характеризується виною у формі прямого умислу.

Що стосується кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 КК України В. Карман вказує, що діяння у вигляді публічної наруги над державними символами України відноситься до злочинів з формальним, а не матеріальним складом. Далі автор вказує, що для кримінальних правопорушень з формальним складом характерна лише умисна форма вини, вид умислу – прямий. Дане правило стосується і кримінального правопорушення у вигляді публічної наруги над державними символами України. Дійсно, складно не погодитись із тим, що вчиняючи ці дії суб'єкт злочину розуміє суспільно небезпечний характер своїх дій і бажає їх вчинити – резюмує дисертант. Далі, на користь зазначеного автор наводить думки В. Куца та О. Бондаренка, які наголошують на тому, що необхідною та достатньою умовою наявності вини у злочинах з формальним складом можна вважати усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру свого діяння та бажання його вчинити, але за умови, що усвідомлення суспільної небезпечності діяння розуміється як результат усвідомлення його наслідків, а бажання вчинити злочинне діяння одночасно означає наявність бажання досягти злочинних наслідків. Та

обставина, що ці наслідки в формальному складі злочину «опинилися» за межами складу жодним чином не змінює змісту вини суб'єкта. Модифікується у формальному складі злочину порівняно з матеріальним складом лише форма вина, а не її зміст. Погодившись із висловленими аргументами, які підтверджують думку про те, що суб'єктивна сторона злочину у вигляді наруги над державними символами України виражається виною у формі умислу, вид умислу – прямий. Для остаточного доведення цієї тези В. Карман проводить аналіз судової практики. Проаналізувавши викладені у Єдиному державному реєстрі судових рішень вироки за ч. 1 ст. 338 КК України (станом на 23.11.2019 року – 32 вироки) В. Карман виявив 20 випадків, коли судом у вирокі було наголошено на тому, що суб'єкт злочину діяв умисно. Отже, у більшості випадків у судових вирокі за ч. 1 ст. 338 КК України суди акцентують увагу на тому, що суб'єкту злочину притаманна умисна форма вини (62,5 % випадків). Крім того, в судовій практиці відсутні випадки, в яких би було встановлено, що особа, яка вчинила діяння у вигляді наруги над державними символами України діяла необережно. Резюмуючи дослідження суб'єктивної сторони В. Карман зазначає, що в більшості випадків суди визначають лише форму вини у вирокі за ч. 1 ст. 338 КК України – умисна, проте не визначають вид умислу (можливо через те, що він не впливає на кваліфікацію). Не дивлячись на це, на підставі комплексу аргументів (зміст поняття «наруга»; позиція більшості вчених про те, що злочинам з формальним складом притаманна лише умисна форма вини у виді прямого умислу; існуюча наукова позиція щодо змісту суб'єктивної сторони у складі злочину у вигляді наруги над державними символами України, судова практика) можна зробити висновок про те, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 338 КК України виражена виною у формі умислу, вид умислу – прямий[56, с. 189-193].

З огляду на наведені В. Карманом аргументи і зроблені висновки, з урахуванням зробленого нами висновку під час аналізу суб'єктивної сторони кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України, ми

безапеляційно погоджуємося з тим, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 КК України характеризується виною у формі прямого умислу. Узагальнюючи зазначимо, що суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга характеризується виною у формі прямого умислу.

Факультативними ознаками суб'єктивної сторони виступають мотив та мета. Мотив — це внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого. Мета — це уявлення про бажаний результат, якого прагне досягти особа, що визначає спрямованість діяння[72, с. 173].

Н. Горб виділяє наступні види мотивів:

користь. Користь — це складна соціально-економічна категорія. Матеріальна зацікавленість, як мотив злочинної поведінки, пов'язана з прагненням до задоволення матеріальних потреб, і, коли ці потреби деформовані, мотивація називається корисливою. Як відомо, користь — це прагнення до наживи, накопичення; вона розглядається не лише з правової, але й з етичної точки зору як негативна властивість людини. Саме тому користь зазвичай відносять до низьких мотивів вчинення злочинних посягань;

хуліганські мотиви. Хуліганством у кримінальному праві називають грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. Головною ознакою цього суспільно небезпечного діяння є хуліганські спонукання, які займають особливе місце в мотиваційній структурі злочинності;

ідеологічні мотиви. Перейдемо до розгляду ідеологічних мотивів вчинення злочинів, що розглядаються. Ідеологічна агресія за своєю природою передбачає ненависть до прибічників певного світогляду, політики, релігії, нації чи народності. Наслідками злочину в таких випадках стають не лише пошкодження чи знищення могили, пам'ятника, урни з прахом тощо, а й поява на них специфічних написів, символів, малюнків, які прямо вказують на його

мотиви, а іноді й на приналежність злочинця до певної національності, релігійної організації чи політичного руху. Щоправда, іноді ненависть може носити характер неусвідомлюваної злоби і бути спрямована не щодо конкретної особи, а проти невизначеного кола осіб, у цьому вона наближається до хуліганства;

помста – ще один можливий мотив вчинення наруги над тілами померлих та місцями їхнього поховання. На відміну від хуліганських спонукань, що виникають під впливом будь-якого, іноді незначного приводу, помста виникає на ґрунті образи. Помста, як мотив злочину, виражає прагнення отримати задоволення за заподіяне у минулому зло, за дії, що істотно зачіпляють інтереси винного або його близьких[26, с. 85- 102].

Проведений аналіз імперичного матеріалу дозволяє зробити висновок, що кримінальне правопорушення передбачене ст. 297 КК України найчастіше вчиняється з корисливих мотивів. Наступним за розповсюдженням є саме хуліганські мотиви. Вчинення кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України з ідеологічних мотивів чи мотивів помсти не зафіксовано.

В. Карман аналізуючи суб'єктивну сторону кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 КК України виокремлює наступні мотиви:

мотив явної неповаги до суспільства;

мотив явної неповаги до держави;

мотив явної неповаги до державних символів;

хуліганські мотиви[56, с. 194].

Проаналізувавши наявні в Єдиному державному реєстрі судових рішень рішення суду, ми приходимо до висновку, що мотив явної неповаги до суспільства, мотив явної неповаги до держави, мотив явної неповаги до державних символів зазвичай використовуються як синоніми і саме зазначений мотив є найпоширенішим мотивом кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 КК України.

Що стосується такої факультативної ознаки суб'єктивної сторони як мета, то проаналізувавши судові рішення з Єдиного державного реєстру судових рішень можемо зробити висновок, що слідчо-судові органи під час досудового розслідування чи судового розгляду зазначений елемент не встановлюють.

Отже підсумовуючи викладене зазначимо, що суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга характеризується виною у формі прямого умислу. Факультативною ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України найчастіше виступає корисливий мотив. Факультативною ознакою кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 КК України найчастіше виступає мотив - явна неповага до суспільства, явна неповага до держави, явна неповаги до державних символів, які зазвичай використовуються як синоніми.

Висновки до розділу 2

1. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України виступають суспільні відносини, які регулюють суспільну мораль в частині недопущення зневажливого ставлення до померлих осіб, місць їх поховання та місць вшанування. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 338 КК України виступають суспільні відносини у сфері здійснення адміністративно-розпорядчих та інших функцій органами державної влади та органами місцевого самоврядування в частині недопущення зневажливого ставлення до державних символів України.

2. Предметом кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України є могила, місце поховання, тіло (останки, прах) померлого, урна з прахом померлого, предмети, що знаходяться на (в) могилі/ місці поховання, предмети, що знаходяться на тілі (останках, прахові) померлого, братська могила, могила Невідомого солдата, пам'ятник місце вшанування пам'яті. Предметом кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 КК України є Державний Прапор України, великий Державний Герб України, малий Державний Герб України, Державний Гімн України, державні символи інших держав, а також офіційні символи Європейського союзу, Організацій Об'єднаних Націй та НАТО.

3. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України полягає у:

оскверненні могили, місця поховання, місця вшанування, братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у

здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті;

оскверненні тіла (останків, праху) померлої особи, урни з прахом померлої особи;

незаконному заволодінні тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, місці поховання, місці вшанування, на тілі (останках, прахові) померлого.

Об'єктивна сторона кримінального передбаченого ст. 338 КК України полягає у публічній зневазі державних символів України та публічний зневазі державних символів іноземних держав.

В рамках розгляду об'єктивної сторони кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга обґрунтована необхідність закріплення кримінальної відповідальності за вчинення зазначених правопорушень в умовах воєнного стану.

4. Суб'єкт кримінальних правопорушень ознакою яких виступає «наруга» – загальний

Особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 297 КК України є фізична особа – громадянин України, у віці від 25 до 45 років, який веде антисоціальний спосіб життя, зловживає алкоголем чи наркотичними засобами внаслідок чого можуть виникати тимчасові психічні розлади, але які жодним чином не впливають на здатність такої особи усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 338 КК України є фізична особа – громадянин України, у віці від 25 до 45 років, який веде низько соціальний спосіб життя, не розвивається, досить часто зловживає алкоголем чи наркотичними засобами внаслідок чого можуть виникати тимчасові психічні розлади, але які жодним чином не впливають на здатність такої особи усвідомлювати свої дії та керувати ними.

5. Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга характеризується виною у формі прямого умислу. Факультативною ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України найчастіше виступає корисливий мотив. Факультативною ознакою кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 КК України найчастіше виступає мотив - явна неповага до суспільства, явна неповага до держави, явна неповаги до державних символів, які зазвичай використовуються як синоніми.

ВИСНОВКИ

Проведене нами дослідження є спробою комплексно та системно підійти до вивчення найбільш актуальних питань кримінальних правопорушень, ознакою яких виступає наруга, а також напрацювання різноманітних варіантів вдосконалення кримінально-правових норм, які передбачають кримінальну відповідальність за діяння з ознаками «наруга» чи окремих положень кримінально-правової науки, зокрема:

1. Питанням кримінальних правопорушень, ознакою яких виступає «наруга» присвячено значну кількість наукових монографічних праць, проте питання «наруги» в кримінальному праві України все ще залишається малодослідженим, оскільки у більшості своїй науковці або взагалі не розкривали поняття «наруга» або використовували поняття, яке міститься у словниках української мови чи у науково-практичних коментарях.

2. Використання в назві та диспозиції кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України поняття «осквернення/оскверняти» є більш доцільним, оскільки воно охоплює як дії, які характеризуються поняттям «наруга» згідно словників української мови, так і дії, які утворюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України та дії, які закріплені у Законі України «Про поховання та похоронну справу». Під наругою слід розуміти активну вербальну та/або фізичну діяльність людини, яка покликана нанести моральну шкоду людині, суспільству, державі, шляхом виголошення свідомо перекручених, або неправдивих, або образливих фактів про кого- чи чого-небудь, близьке оточення певної людини чи суспільства, або явища матеріального світу, які становлять особливу моральну чи духовну цінність, а також вчинення нецензурних, або непристойних, або образливих жестів чи дій з тією ж метою.

Використання в назві та диспозиції кримінального правопорушення, передбаченого ст. 338 КК України поняття «зневага/зневаження» є більш доцільним. Поняття «зневага» є протилежним за значенням поняттям поняттю

«повага». В Конституції України закріплено обов'язок громадян виявляти шану державним символам України, тобто поважати їх. За таких умов вважається за доцільне в назві та диспозиції статті 338 КК України – кримінально-правової норми, яка встановлює відповідальність за невиконання цього обов'язку також використовувати одно корінний термін «зневага».

3. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 297 КК України виступають суспільні відносини, які регулюють суспільну мораль в частині недопущення зневажливого ставлення до померлих осіб, місць їх поховання та місць вшанування. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 338 КК України виступають суспільні відносини у сфері здійснення адміністративно-розпорядчих та інших функцій органами державної влади та органами місцевого самоврядування в частині недопущення зневажливого ставлення до державних символів України.

4. Предметом кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України є могила, місце поховання, тіло (останки, прах) померлого, урна з прахом померлого, предмети, що знаходяться на (в) могилі/ місці поховання, предмети, що знаходяться на тілі (останках, прахові) померлого, братська могила, могила Невідомого солдата, пам'ятник місце вшанування пам'яті. Обґрунтовано необхідність криміналізації наруги над місцем вшанування пам'яті про померлу особу.

Предметом кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 КК України є Державний Прапор України, великий Державний Герб України, малий Державний Герб України, Державний Гімн України, державні символи інших держав, а також офіційні символи Європейського союзу, Організацій Об'єднаних Націй та НАТО. Обґрунтовано необхідність криміналізації наруги над офіційними символами Європейського союзу, Організацій Об'єднаних Націй та НАТО.

5. Об'єктивна сторона кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга, характеризується вчиненням активних дій. Обов'язковою

ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 України є «публічність». В рамках розгляду об'єктивної сторони кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга обґрунтована необхідність закріплення кримінальної відповідальності за вчинення зазначених правопорушень в умовах воєнного стану.

6. Суб'єктом кримінальних правопорушень, ознаками яких є «наруга» є 16-річний громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, яка не має хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки, усвідомлює протиправність своїх дій та керує ними.

7. Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень ознакою яких виступає наруга характеризується виною у формі прямого умислу. Факультативною ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення передбаченого ст. 297 КК України найчастіше виступає корисливий мотив. Факультативною ознакою кримінального правопорушення передбаченого ст. 338 КК України найчастіше виступає мотив - явна неповага до суспільства, явна неповага до держави, явна неповаги до державних символів, які зазвичай використовуються як синоніми.

8. Статтю 297 КК України викласти в такій редакції:

Стаття 297. Осквернення могили, місця поховання або тіла померлого

1. Осквернення могили, місцем поховання, місця вшанування, тіла (останків, праху) померлого або урни з прахом померлого, а також незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого, -

караються

2. Осквернення братської могили чи могили Невідомого солдата, пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни - радянських воїнів-визволителів, учасників

партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті, -

караються

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з корисливих чи хуліганських мотивів, або щодо пам'ятника, спорудженого в пам'ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни, жертв нацистських переслідувань, а також воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, або поєднані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, -

караються

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони вчинені в умовах воєнного стану або спричинили тяжкі наслідки, -

караються

Статтю 338 КК України викласти в такій редакції:

Стаття 338. Зневага державних символів

1. Публічна зневага Державного Прапора України, Державного Герба України або Державного Гімну України -

карається

2. Публічна зневага офіційно встановлених або піднятих державних символів іноземної держави, символів Європейського союзу, Організацій Об'єднаних Націй та НАТО -

карається

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені в умовах воєнного стану – карається

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Cambridge Dictionary URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-ukrainian/desecrate> (дата звернення: 01.05.2023).
2. Germany: Desecration of EU Symbols Criminalized URL: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2020-07-06/germany-desecration-of-eu-symbols-criminalized/> (дата звернення: 01.05.2023).
3. Iryna TSYB. The etymology of the concept of «desecration» in criminal law of Ukraine. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2023. Special Issue № 1. P. 138-144.
4. Serebrennikova, A.V., Kyrychenko, T.M., Leonov, B.D., Shablysty, V.V., Chenshova, N.V. Cyberbullying as a way of causing suicide in the digital age. *Medicine and Law*, 2021, 40(4), pp. 449–470.
5. Serhii Komissarov, Vitalii Pokaichuk, Vadym Fursa. Legal and regulatory framework of ensuring public safety and order at mass events. *Науковий вісник ДДУВС*. 2021. Спеціальний випуск № 2. С. 37–42.
6. Serhii Shevchenko et al. Problem of protection against cyber crimes in the field of cryptocurrency circulation. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues* Volume 22, Issue Special Issue 2, 2019 URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85071454037&origin=inward&txGid=18ce548205fa6b90b042482228bd86f1> (дата звернення: 01.05.2023).
7. Shevchenko, S. et al. (2022). Historical prerequisites for the formation of the foundations of the modern humanitarian policy of Ukraine. *Amazonia Investiga*, 11(58), 28-38.
8. Tending Russia's Dead as They Pile Up in Ukraine URL: <https://www.nytimes.com/2022/05/29/world/russian-casualties-ukraine.html> (дата звернення: 01.05.2023).

9. Viktor Y. Konopelskyi, Valentyna O. Merkulova, Oksana A. Hrytenko, Liudmyla M. Kulyk. Criminal liability for the trafficking in counterfeited medicinal products: problems of legislation and enforcement in ukraine// Periódicodo Núcleode Estudos e Pesquisassobre Gênero e Direito Centrode Ciências Jurídicas - Universidade Federal da Paraíba V. 9. Nº 04 - Ano 2020. 1005-1029.

10. Yunin O. et al. (2022). The essence and classification of cybercrime in the field of computer information. *Amazonia Investiga*, 11(51), 291-299

11. Yunin O. et al. Criminological and forensic characteristics of forms of embezzlement committed through the use of information technology. *Amazonia Investiga*, Volume 10 - Issue 41: 131-140 / May, 2021

12. Академічний тлумачний словник URL: <http://sum.in.ua/s/narugha#:~:text=%D0%A2%D0%BB%D1%83%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%2C%20%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20C2%AB%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B0C2%BB,%D0%9D%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BF%D0%BD%D0%B5%20%D0%B7%D0%BD%D1%83%D1%89%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F>. (дата звернення: 01.05.2023).

13. Бабанін С. В. Об'єкт рейдерства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 2. С. 126-128.

14. Базелюк В. В. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини: автореф. дис. ... к.ю.н. Х., 2012. 22 с.

15. Бандурка І.О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: автореф. дис. к.ю.н. Запоріжжя, 2010. 20 с.

16. Батиргареева В.С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: дис. ... канд. юрид. наук. спец.: 12.00.08. Х., 2002. 266 с.

17. Бойченко В. Кримінально-правова охорона суспільної моралі в Україні: антропологічний вимір : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2021. 230 с.
18. Бортник В. А. Кримінально-правова охорона честі та гідності особи: дис. кандидата юр. наук: 12.00.08. К., 2004. 202 с.
19. Великий тлумачний словник сучасної мови URL: <https://slovnyk.me/dict/vts/%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B0>. (дата звернення: 01.05.2023).
20. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. «Кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право» / Р. В. Вереша. Львів, 2004. 20 с.
21. Вереша Р.В. Умисел і його види (коментар до ст. 24 КК України). *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 3 (19). С. 73–82.
22. Вітвіцька В.В. Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх: автореф. дис... канд. юрид. наук. К., 2002. 20 с.
23. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій. Київ: Нац. акад. внутр. Справ, «Освіта України», 2016. 236 с.
24. Воронцов А.В., Кулик Л.М. Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою: аналіз окремих ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 2. С. 46-49.
25. Гончарова М.А., Кулик Л.М. Запобігання латентній злочинності неповнолітніх та молоді: проблеми та шляхи їх подолання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 77-81.
26. Горб Н. О. Наруга над могилою: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2005. 240 с.

27. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, наук.-пед. працівників юрид. фак.закл. вищ. освіти. Видання 2-ге, змінене та доповнене. Львів, 2019. 666 с.
28. Дзундза В. В. Кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність: дис. кандидата юр. наук: 12.00.08. Х.. 2005. 189 с.
29. Дзюба Ю. До питання про систему злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян у чинному КК України. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 1(56). С. 188–194.
30. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.
31. Експертиза предметів і атрибутів: геральдика: навчальний посібник / П.В. Нестеренко. К.: НАКККіМ, 2009. 119 с.
32. Електронні словники/цифрові лексикографічні системи української мови (серія «Цифрове лексикографічне надбання України») URL: <https://goroh.pp.ua/%D0%A1%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%BC%D1%96%D1%8F/%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%8F%D1%82%D0%B8> (дата звернення: 01.05.2023).
33. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/58312319> (дата звернення: 01.05.2023).
34. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/50505394> (дата звернення: 01.05.2023).
35. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/50473512> (дата звернення: 01.05.2023).
36. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/51158425> (дата звернення: 01.05.2023).
37. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/92877204> (дата звернення: 01.05.2023).

38. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79046019> (дата звернення: 01.05.2023).
39. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/29923396> (дата звернення: 01.05.2023).
40. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76168567> (дата звернення: 01.05.2023).
41. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42070384> (дата звернення: 01.05.2023).
42. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78733860> (дата звернення: 01.05.2023).
43. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2023).
44. Смельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків: Право, 2018. 142 с.
45. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 01.05.2023).
46. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
47. Закон України від 10.07.2003 № 1102-IV «Про поховання та похоронну справу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-15#Text>. (дата звернення: 01.05.2023).
48. Запобігання використанню малолітньої дитини для заняття жебрацтвом в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08., Київ, 2020. 227 с.
49. Зведений словник застарілих та маловживаних слів URL: <http://litopys.org.ua/rizne/zvslovnyk.htm>. (дата звернення: 01.05.2024).
50. Звинувачення дружин у вбивстві чоловіків: жіноча жорстокість, чоловічі фобії чи чи матеріальний розрахунок родичів (Волинь останньої третини

XVI ст. - першої третини XVII ст.) URL: <http://surl.li/jabegb> (дата звернення: 01.05.2023).

51. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf (дата звернення: 01.05.2023).

52. Зелінський А. Ф., Куц В. М. Об'єкт злочину і структура Особливої частини Кримінального кодексу. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1997. Випуск 2. С. 148–154.

53. Зелінський А.Ф. Кримінологія: Курс лекцій. Харків: Прапор, 1996. – 260 с.

54. Історико-правова генеза державної символіки України. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/1417/> (дата звернення: 01.05.2023).

55. Калмиков Д. О. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. 2011. 20 с.

56. Карман В.В. Досвід європейських країн у сфері кримінально-правового забезпечення охорони державної символіки. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 11. С. 117-122.

57. Карман В.В. Кримінально-правове забезпечення охорони державних символів України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2020. 229 с.

58. Карман В.В. Мотиви наруги над державними символами України. *Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 19-20 квітня 2019 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 66–69.

59. Карман В.В. Предмет складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 338 КК України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 100–105.

60. Карман В.В. Суб'єктивна сторона наруги над державними символами України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 6. С. 131–136.
61. Коломієць В.Ю. Кримінальна відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Дніпро, 2019. 237 с.
62. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 01.05.2023).
63. Контрольний текст проекту Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/01/11/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-10-01-2024-1.pdf> (дата звернення: 01.01.2024).
64. Копик Ю. В. Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства литовського: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2015. 220 с.
65. Копотун І. М. Громадський порядок як об'єкт кримінально-правової охорони: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2008. 213 с.
66. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. / авт.-укл. : В. Д. Людвік, В. Ф. Примаченко, В. В. Шаблистий та ін. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2019. 336 с.
67. Кримінальне право України. Загальна частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В.Андрусів, П.П.Андрушко, В.В.Беньківський та ін. За ред. П.С.Матишевського та ін. К.: Юрінком-Інтер, 1997. 512 с.
68. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для юридичних вузів і фак. / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін. За ред. професорів М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В. Я. Тація. Харків: Право, 1997. 368 с.
69. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / Попович О.В., Томаш Л.В., Латковський П.П., Бабій А.Ю. Чернівці, 2022. 319 с.

70.Кримінальне право України. Особлива частина. Навчальний посібник.

Конспект лекцій URL: <http://surl.li/skmntm> (дата звернення: 01.05.2023).

71. Кримінальне право України: Заг. частина: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. В. Александров, В. А. Клименко. К.: МАУП, 2004. 328 с.

72. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2010. 456 с.

73. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. / В. П. Ємельянов. Харків.: Право, 2018. 142 с.

74. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [С.В. Албул, А.М. Бабенко, О.А. Гритенко, В.Я. Конопельський, В.О. Меркулова та ін.]; за ред. д.ю.н., проф. О.В.Меркулової, д.ю.н., доцента В.Я.Конопельського. Одеса, 2017. 430 с.

75. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Тютюгіна, В.І. Борисова та ін. 6-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2020. 584 с.

76. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ Харків: Юрінком Інтер Право, 2002. 416 с.

77. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 608 с.

78. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна та ін. 6-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2020. 768 с.

79. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 3-є вид., переробл. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 624 с.

80. Кримінальне уложення 1903 року URL: <http://surl.li/qmkiye> (дата звернення: 01.05.2024).

81. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013. 1040 с.

82. Кримінальний кодекс України. Науково–практичний коментар. 3 видання випр. і доп. / За ред. С.С. Яценка. К.: А.С.К., 2003. 1088 с.

83. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

84. Кримінальний кодекс УРСР 1960 року URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kd0006?an=481822&ed=1969_01_13 (дата звернення: 01.05.2023).

85. Кримінальний кодекс УРСР 1960 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

86. Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернея ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

87. Кузнецов В. В. Підстави криміналізації публічної наруги над українською мовою. *Порівняльно-аналітичне право*. 2021. № 3. С. 163–167.

88. Кузнецов В. В., Вознюк А.А. Порухення законів та звичаїв війни: сучасні моделі криміналізації. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія / редкол.: В.А. Журавель (співголова), О.М. Бандурка та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право. С. 436–454.

89. Кузнецов В.В. Кількісні та якісні показники кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та*

подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовт. 2011 р. / [редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін.]. Х.: Право, 2011. С. 339–344.

90. Кузнецов В.В., Сийпловік М.В. Перспективи кримінально-правового забезпечення обміну військовополонених. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6. 2022. С. 185–188.

91. Кузнецов В. О., Стрельбицький М. П., Гіжевський В. К. Кримінальне право України : Загальна та Особлива частини: навчальний посібник. Київ: Істина, 2005. 380 с.

92. Кулик Л.М. Кримінологічна характеристика особистості озброєних злочинців, які вчинюють агресивно-насильницькі кримінальні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 289-292.

93. Кулик Л.М. Неблагополуччя сім'ї як детермінанта корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх та молоді. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 725-728.

94. Кулик Л.М. Проблема асоціального у людській свідомості та поведінці. *Морально-етичні засади реформування кримінального законодавства України*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 10 квіт. 2015 р.); упоряд. к.ю.н., доц. В.В. Шаблистий. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 59-61.

95. Кулик С. Г. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти моральності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2016. 266 с.

96. Кучанська Л. С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України: дис. кандидата юрид. наук : 12.00.08. О., 2007. 211 с.

97. Кучанська Л.С. Злочини проти моральності: необхідність законодавчого уточнення. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із*

законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовт. 2011 р. / [редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін.]. Х.: Право, 2011. С. 377- 379.

98. Кучанська Л.С. Проблеми криміналізації та декрамлізації окремих злочинів проти моральності у сучасній кримінально-правовій доктрині України. *Правова держава*. 2005. №7. С. 162-170.

99. Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні: дис. кандидата юрид. наук: 12.00.08. К., 2005. 227 с.

100. Лень В.В. Кримінально-правові проблеми визначення осудності злочинця: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2003. 215 с.

101. Лукач О.М. Характеристика зарубіжних підходів до морального розвитку особистості URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Tmpvd/2011_1/23.PDF (дата звернення: 01.05.2023).

102. Людвік В. Мораль (моральність) як об'єкт кримінально-правової охорони. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3 (118). С. 243-248

103. Макаренко О.В. Злочини і покарання в праві української гетманської держави 1648-1657 рр.: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.08. К., 2011. 22 с.

104. Мартинишин Г. Я. Статева недоторканість як об'єкт кримінально-правової охорони в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 220 с.

105. Маслова О. О. Вчинення злочину в обстановці публічності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 27. С. 98–100.

106. Михайленко П.П. Боротьба зі злочинністю в Українській РСР. Том перший. 1517-1925 г. К.: МООП УСССР, 1966. 832 с.

107. Навіщо потрібні прапори? URL: <https://vsviti.com.ua/blog/55457> (дата звернення: 01.05.2023).

108. Напиральська В. І. Проблемні питання кваліфікації злочинів за ст. 338 Кримінального кодексу України. *Держава та регіони*. 2013. № 1 (39). С. 173–176.

109. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За заг. ред. В.Г. Гончаренка, П.П. Андрушка. К.: Форум, 2005. У 3-х книгах. Кн. 3. Особлива частина (статті 255 – 447). 584 с.

110. Науково-практичний коментар до статті 11 Кримінального кодексу України URL: <https://ips.ligazakon.net/document/КК004511> (дата звернення: 01.05.2024).

111. Науково-практичний коментар до статті 297 Кримінального кодексу України URL: <http://surl.li/bfcxuh> (дата звернення: 01.05.2023).

112. Науково-практичний коментар ККУ Кримінального кодексу України ТОМ 1. URL: <http://surl.li/raubkw> (дата звернення: 01.05.2024).

113. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

114. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Литвинова. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 536 с.

115. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ТОМ 2 URL: <http://surl.li/tdaoua> (дата звернення: 01.05.2023).

116. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України Том 2 URL: <https://salo.li/603F194>. (дата звернення: 01.05.2023).

117. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України Том 2 URL: <https://yport.inf.ua/naukovo-praktichniy-komentar-kriminalnogo.html>. (дата звернення: 01.05.2023).

118. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. і доп. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К.: Атіка, 2003. 1056 с.

119. Омельчук О. М. Контрабанда за кримінальним правом України: дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2002. 239 с.

120. Особа злочинця у кримінологічній теорії України URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6a60c927-1e87-4bed-b0f6-4c4704e2c7c5/content> (дата звернення: 01.05.2023).

121. Під покровом сонцесяйного знамена URL: <http://nati.org.ua/node/1539> (дата звернення: 01.05.2023).

122. Плотнікова А. В. Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією: автореф. дис. ... к.ю.н. К., 2010. 20 с.

123. По судах Гетьманщини: Нариси народного життя Гетьманщини 2-ої половини XVII віку URL: <https://old.library.kr.ua/elib/levytsky/levytsky.html>. (дата звернення: 01.05.2023).

124. Покайчук В. Я. Сутність і співвідношення понять «сили безпеки» та «сили охорони правопорядку». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 47-53

125. Покайчук В.Я. Актуальні питання підготовки сил сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України в умовах воєнного стану* : матеріали Регіон. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 30 черв. 2022 р.). Дніпро : ДДУВС, 2022. С. 65

126. Польові дослідження з українського сексу URL: <http://flibusta.site/b/511677/read> (дата звернення: 01.05.2023).

127. Посягання на об'єкти культурної спадщини: кримінологічна характеристика та запобігання: автореф. дис. ... к.ю.н. Запоріжжя, 2012. 20 с.

128. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» URL: <https://itd.rada.gov.ua/01154ec4-6ae1-4192-bb81-b6d76cd4191c> (дата звернення: 01.05.2023).

129. Права, за якими судиться малоросійський народ URL: <http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2013/12/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%8F%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D0%B8->

%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F-
%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D
0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-
%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4.pdf (дата звернення:
01.05.2024).

130. Практичний словник синонімів української мови. Київ. «Українська книга», 2000. 480 стор.

131. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лащук. К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. 192 с.

132. Примаченко В. Ф., Людвік В. Д., Хашев В. Г., Корогод С. В. Практикум з кваліфікації кримінальних правопорушень : навч. посібник. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 192 с.

133. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого: Закон України від 19.03.2009 р. // Відомості Верховної Ради України. 2009, N 31, ст.459.

134. Про Державний герб України: Постанова Верховної Ради України від 19.02.1992 року № 2137-XII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-12> (дата звернення: 01.05.2023).

135. Про Державний Гімн України: Закон України від 06.03.2003 р. № 602-IV // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-15> (дата звернення: 01.05.2024).

136. Про Державний прапор України: Постанова Верховної Ради України від 28.01.1992 року № 2067-XII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2067-12> (дата звернення: 01.05.2023).

137. Про затвердження Правил користування крематоріями: Наказ від 08.08.2013 № 373 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1469-13#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

138. Проєкт Закону «Про Великий Державний Герб України» № 5712 від 29.06.2021 року URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5712&skl=10 (дата звернення: 01.05.2023).

139. Проєкт Закону «Про Державний Прапор України» № 0866 від 29.08.2019 року URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66321 (дата звернення: 01.05.2023).

140. Прокуратура підозрює 18-річного хлопця у знищенні герба України на тимчасово окупованій території URL: https://lb.ua/society/2022/07/13/523081_prokuratura_pidozryuie_18richnogo.html (дата звернення: 01.05.2023).

141. Рішення Конституційного Суду України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-11#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

142. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 188 с.

143. Рябчинська О.П. Боротьба з розповсюдженням порнографічних предметів і творів, що пропагують культ насильства і жорстокості: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Запоріжжя, 2002. 216 с.

144. Сайт інтернет-видання «chtyvo.org.ua» URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Starchenko_Natalia/feisbuchni_narysy_na_ranomoderni_temy_shliakhta_ta_ikh_zvychai.pdf? (дата звернення: 01.05.2023).

145. Саксонське Зерцало URL: http://history.org.ua/LiberUA/SaksZerts_1985/SaksZerts_1985.pdf (дата звернення: 01.05.2023).

146. Саксонське Зерцало та його застосування в Україні *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. Випуск 57. С. 97–104

147. Сердюк П.П. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2005. 271 с.

148. Символи козацької влади Війська Запорізького URL: <https://gazeta.ua/blog/39851/simvoli-kozackoyi-vladi-vijska-zaporizkogo> (дата звернення: 01.05.2023).

149. Словник синонімів URL: <https://synonimy.info/%D0%BD/%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%B0>. (дата звернення: 01.05.2023).

150. Словник української мови у 20 томах URL: <https://1677.slovaronline.com/76768-%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%8F%D1%82%D0%B8> (дата звернення: 01.05.2023).

151. Соціальний інтерес та соціальна цінність URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-11094.html> (дата звернення: 01.05.2023).

152. Статут Великого князівства Литовського 1529 року URL: https://knihi.com/Siarhiej_Kivalau/Statuti_Vielikoho_kniazivstva_Litovskoho_U_3_t_Tom_I.html#467 (дата звернення: 01.05.2023).

153. Статут Великого князівства Литовського 1529 року URL: https://knihi.com/Siarhiej_Kivalau/Statuti_Vielikoho_kniazivstva_Litovskoho_U_3_t_Tom_I.html#272 (дата звернення: 01.05.2023).

154. Статут Великого князівства Литовського 1566 року URL: https://knihi.com/Siarhiej_Kivalau/Statuti_Vielikoho_kniazivstva_Litovskoho_U_3_t_Tom_II.html#339 (дата звернення: 01.05.2023).

155. Статут Великого князівства Литовського 1588 року URL: https://knihi.com/Siarhiej_Kivalau/Statuti_Vielikoho_kniazivstva_Litovskoho_U_3_t_Tom_III,_Kniha_2.html#273 (дата звернення: 01.05.2023).

156. Статут князя Володимира про церковні суди URL: <https://pravo.studio/derjavi-prava-istoriya/statut-knyazy-a-volodimira-pro-tserkovni-70788.html> (дата звернення: 01.05.2023).

157. Стукаліна О.В., Кулик Л.М. Міжнародний досвід запобігання терористичним актам у великих містах. Challenges of legal science and education: an experience of EU countries and introduction in Ukraine: Collective monograph. Frankfurt (Oder): Izdevniecība "Baltija Publishing", 2020. P 378-393.

158. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право. 2016. 256 с.

159. Теоретичні основи кваліфікації кримінальних правопорушень: навч. посібник / І.М. Сопілко, С.Я. Лихова, О.П. Куліков. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2022. 188 с.

160. Тлумачний словник української мови URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%B0%D0%B3%D0%B0> (дата звернення: 01.05.2023).

161. Топольскова І.О. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Луганськ, 2003. 198 с.

162. Туляков В. О., Мирошниченко Н. А., Балобанова Д. О. Кримінальне право України. Загальна частина: текст лекцій: Закон. Злочин. Відповідальність. Одеса: Юридична література, 2014. 128 с.

163. У загиблої «Квітки» крадуть квіти? Долина обговорює крадіжку троянд із Алеї Слави URL: <https://kalush.informator.ua/2023/10/16/u-zagybloyi-kvitky-kradut-kvity-dolyna-obgovoryuye-kradizhku-troyand-iz-aleyi-slavy/> (дата звернення: 01.01.2024).

164. У Запоріжжі на Алеї Героїв крадуть квіти у загиблих воїнів URL: <https://akzent.zp.ua/u-zaporizhzhhi-na-aleyi-geroyiv-kradut-kvity-u-zagiblih-voyiniv-foto/> (дата звернення: 01.02.2024).

165. У Коломиї на стометрівці невідомі викрали квіти для загиблих військових URL: <https://kl.informator.ua/2023/08/25/u-kolomyui-na-stometriviczi-nevidomi-vykraly-kvity-dlya-zagyblyh-vijskovyuh/> (дата звернення: 01.01.2024).

166. Уложення про покарання кримінальні та виправні URL: http://history.org.ua/LiberUA/UIINakUgIspr_1845/UIINakUgIspr_1845.pdf (дата звернення: 01.01.2024).

167. Умисне та необережне знищення чи пошкодження майна: осудність як ознака складу кримінального правопорушення http://sej.org.ua/10_2022/146.pdf (дата звернення: 01.01.2024).

168. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Атіка, 2004. 488 с.

169. Фурса В. В. Кримінальна відповідальність за розбещення неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 254 с.

170. Фурса В.В. Загальні ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 156 КК України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 5. С. 264–266.

171. Фурса В.В. Нормативно-правове забезпечення діяльності поліції у сфері протидії сексуальному насильству над дітьми: монографія / В.В. Фурса, В.Я. Покайчук. Дніпро: ДДУВС, 2022. 216 с.

172. Хрестоматія з історії держави і права України URL: https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/12/chaykovskiy__kopilenko__krivonis_-_hrestomatiya.pdf (дата звернення: 01.05.2023).

173. Циб І.С. Поняття «наруга» у кримінально-правовій доктрині України сьогодення. Міжнародна науково-практична конференція *«Економічні, правові та управлінські-технологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд»*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: у 2 т. Т.2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2021. С. 346-348.

174. Циб І.С. Походження поняття «наруга» і споріднених з ним слів та їх використання на кожному етапі розвитку кримінального права України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2024. №2 (72). С. 81-86.

175. Циб І.С. Стан дослідження поняття «наруга» у кримінально-правовій доктрині України. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця: ХНУВС, 2023. С.559-561.

176. Циб І.С. Стан дослідження поняття «наруга» у кримінально-правовій доктрині України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023 № 3. С. 327-333.

177. Цінність URL: <http://psychologis.com.ua/cennost.htm> (дата звернення: 01.05.2023).

178. Цінність URL: <https://www.psykholoh.com/post/%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D1%86%D0%B5> (дата звернення: 01.05.2024).

179. Цінності URL: <https://vpa.org.ua/glossary/cinnosti/> (дата звернення: 01.05.2023).

180. Чугуніков І. І. Об'єкт злочину як нормативне поняття. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2017. № 4 (58) С. 60–73.

181. Шаблистий В. В. Про взаємозв'язок змін та доповнень до КК України та правового забезпечення охорони національної безпеки. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13 березня 2020 р.). Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 304-306

182. Шаблистий В. В. Суспільна небезпека (небезпечність) у кримінальному праві в епоху постмодерну. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 112–124.

183. Шаблистий В.В., Рудик М.М. Кримінальна відповідальність за хуліганство, пов'язане з опором представнику влади або представнику громадськості, який виконує обов'язки з охорони громадського порядку: характеристика та форми реалізації. *Право та державне управління*. 2021. № 2. С. 68-74.

184. Шевченко С.І., Сидоренко Н.С. Електронне урядування та ІКТ як інструменти протидії корупції у контексті світового тренду прозорості публічної служби URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/815> (дата звернення: 01.05.2023).

185. Щодо питання визначення родового об'єкта злочинів, передбачених V Особливої частини КК України Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

186. Юнін О.С. Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. Том 2. С. 178–184.

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Циб І.С. Стан дослідження поняття «наруга» у кримінально-правовій доктрині України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023 № 3. С. 327-333.

2. Iryna TSYB. The etymology of the concept of «desecration» in criminal law of Ukraine. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2023. Special Issue № 1. P. 138-144.

3. Циб І.С. Походження поняття «наруга» і споріднених з ним слів та їх використання на кожному етапі розвитку кримінального права України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2024. №2 (72). С. 81-86.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Циб І.С. Поняття «наруга» у кримінально-правовій доктрині України сьогодення. Міжнародна науково-практична конференція «Економічні, правові та управлінські-технологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: у 2 т. Т.2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2021. С. 346-348.

5. Циб І.С. Стан дослідження поняття «наруга» у кримінально-правовій доктрині України. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця: ХНУВС, 2023. С.559-561.

6. Циб І.С. Відмежування наруги над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого від суміжних складів злочинів. Актуальні проблеми службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони України : Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 квітня 2024 р. м. Дніпро, ДДУВС) / Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С.134-136.

Додаток Б

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника СУ

ГУНП в Запорізькій області

підполковник поліції

Андрій КУЛИНИЧ

2024

АКТ

23 травня 2024

м. Запоріжжя

Про впровадження в практичну діяльність
ГУНП в Запорізькій області результатів
дисертаційного дослідження

Комісія у складі:

Голови:

Начальника відділу розслідування злочинів
у сфері транспорту слідчого управління
ГУНП в Запорізькій області
підполковника поліції
Сергія БОРЩА

членів комісії:

Заступника начальника відділу розслідування злочинів
у сфері транспорту слідчого управління
ГУНП в Запорізькій області
майора поліції
Сергія КЛИМЕНКА

Заступника начальника відділу розслідування злочинів,
учинених в умовах збройного конфлікту
слідчого управління ГУНП в Запорізькій області
майора поліції
Володимира ЛЕБЗЯКА

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального права та криминології Дніпровського державного університету внутрішніх справ Циб І.С. за темою: «Поняття наруга з кримінальним правом України» активно використовуються органами досудового розслідування у практичній діяльності.

Положення дисертаційного дослідження Циб І.С. є актуальними, мають належний теоретичний та практичний рівень та враховуються при нормативному та методичному забезпеченні діяльності підрозділів Національної поліції України

Голова комісії:

Сергій БОРЩ

Члени комісії:

Сергій КЛИМЕНКО

Володимир ЛЕБЗЯК

Додаток В

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Дніпровського державного
університету внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений діяч науки і техніки України
полковник поліції

Олександр ЮНІН

12.05.2024

АКТ №

208/2024 НД

12.05.2024

м. Дніпро

Про впровадження в науково-дослідну діяльність Дніпровського державного університету внутрішніх справ результатів дисертаційного дослідження

Комісія у складі:

Голови:

Т.в.о. начальника відділу організації наукової роботи
кандидат історичних наук, доцент**Дениса ПРОШИНА**

членів комісії:

завідувача кафедри кримінального права та кримінології
доктора юридичних наук, старшого наукового
співробітника**Василя БЕРЕЗНЯКА**завідувача науково-дослідної лабораторії превентивної діяльності та соціологічних досліджень Навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України
кандидата юридичних наук, доцента**Ірини ДРОК**

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження, проведеного для здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

аспірантом кафедри кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ Циб Іриною Сергіївною за темою: «Поняття наруги за кримінальним правом України» були апробовані у науково-дослідну діяльність Дніпровського державного університету внутрішніх справ.

Теоретичні та практичні аспекти зазначеної проблематики висвітлені у шести наукових публікаціях у наукових виданнях України, а також у доповідях на наукових конференціях, семінарах, інших наукових заходах. Отримані нові науково обґрунтовані результати та сформовані на їх основі авторські рекомендації використовуються при проведенні наукових досліджень у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ.

Результати впровадження були розглянуті та обговорені на засіданні кафедри кримінального права та кримінології Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для органів досудового розслідування Дніпровського державного університету внутрішніх справ, протокол № 8 від 30.04.2024.

Голова комісії:

Члени комісії:

Денис ПРОШИН

Василь БЕРЕЗНЯК

Ірина ДРОК